

I. CZÍMKÉP.

2. SZENT-MÁRK OROSZLÁNJA.

BEVEZETÉS.

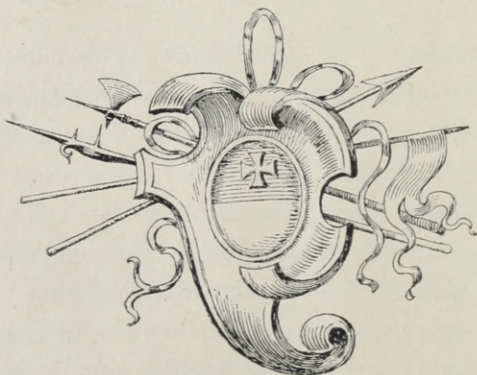

TRÓNÉRT való küzdelmek változatos kora, mely Magyarországot a végzetes mohácsi csata után földülta, az általános zűrzavar a nyugatról és délről betört idegen hadak által elpusztított és pártokra oszlott országban kedvező alkalmat nyújtott a vállalkozó és kétes jellemű szerencsevadászoknak, hogy többé-kevésbé magasra tűzött céljaik megvalósításán munkálkodhassanak.

E kalandorok egyik legérdekesebbike bizonyynyal Gritti Lajos. A velencei doge e fattyúszülötte, később konstantinápolyi kereskedő, oly ügyesen tudta használni tehetségét és pénzét, hogy képes volt magát a török szultán egyik elsőrendű tanácsadójává felküzdeni, hogy képes volt a fényes porta politikai ügyeit a velencei köztársasággal, Szapolyai Jánossal, sőt a világalomra törekvő Habsburgokkal vezetni és így a trónvillongások által feldúlt Magyarországon olyan befolyásra tudott szert tenni, hogy

rövid ideig úgy látszott, mintha az Árpádok koronája egy olasz ékszerkereskedő fejét is ékesíthetné.

Mint csaknem királyi hatalommal felruházott kormányzó, mint a neki lekötelezett és ingatag királynak inkább gyámja, semmint helytartója, mint a hatalmas Ibrahim basa benső barátja és a nagy Szolimán szultán «megvásárolt rabszolgája», a sors váratlan fordulatai által magasra emelt emberek módjára, minden velle-született furfangossága daczára sem értett a viszonyok kellő megítéléséhez. Midőn olyan jogokra tartott igényt a portánál, a milyenekkel felruházni sohasem akarták, midőn a tárgyaló felek, úgy János, mint Ferdinánd pártjának bizalmát önmaga iránt felkölteni sehogysem bírta és midőn végre tényleges hatalmát a leggonoszabb és legveszedelmesebb tettekben merészelte érvényesíteni, — terveit megsemmisülten látva, kellett a meggyesi mezőn megsiratatlanul és megboszúlatlanul a gonosztevő halálával bűnhődnie.

3. A GRITTI CSALÁD CZIMERE.

4. A VELENCZEI PIAZZETTA ÉS A DOGE-PALOTA XVI. SZÁZADI KÉPE.

I.

A FÖLEMELKEDÉS.

VELENCZEI Grittiék nemzetsége tulajdonkép nem tartozott Szent-Márk köztársaságának ősrégi családai közé. Nemességük ama régi fényes nemzetségekével, a melyek Nagy-Károly korában az egykori dogeszékhelyről, Eracleából és a gazdag Jesoloból, e régi és a földről már eltűnt városokból, a Rialto melletti új székvárosba bevándoroltak, a Morosiniakkal, Badoerokkal, Sanudokkal, Falierekkel nem vehette fel a versenyt. Minden valószínűség szerint jóval később történt, hogy a Grittiék, kik előbb a Gratolani nevet viselték, nevüket, mint sok más patriczius család, megváltoztatták, és Sorioból, az utóbb Velence birtokába jutott Vicenza tartományá-

nak egyik kis városából, Velenczébe költöztek, hogy itt mint kisebb rangú tisztviselők állami szolgálatot vállaljanak. Czímerük egy késsel s ezüsttel osztott pajzs lett, melynek felső mezejére ezüst kereszt van helyezve. Dícsérték őket, hogy mindenkiel jó viszonyban éltek, jó katolikusok voltak és bőven osztogatták az alamizsnát. Főfoglalkozásuk azonban nem a hivataloskodás, hanem a kereskedés volt.¹ Ekként egyre gazdagabbak és befolyásosabbak lettek és fokonkint magasabb tisztségekbe jutottak. A Canal Grandén — a későbbi Chiesa della Salute-val szemben — családi palotát emeltek, a mely mai állapotában a velencei gót ízlésnek mindenesetre kevésbé sikerült művei közé tartozik.

A család legkiválóbb tagja a xv. század közepén született² Gritti András, Gritti Ferencz fia volt. Egy időben a velencei köztársaság rendkívüli követe volt a magas portánál s e kényes természetű megbízatásban jelentékeny politikai ügyességet tanúsított. Az európai hatalmak húsz éves olaszországi háborújában, mely Velenczére annyi megalázó vereséget és fényes sikert hozott, mint a velencei hadak vezére emelkedett ki; a bresciai vereség után (1512 február 18.) mint fogoly Franciaországba került, hol valójában inkább követnek tekintették, semmint fogolynak. A háború befejezésével a tengerészet főélelmezője lett, 1523 május 20-ikán pedig az ősz Grimani Antal utódául dogevá választották. Alkalma volt megismerni a köztársaság két nagy ellenségét, melyek közül az egyik szárazon, a másik tengeren támadott, — a spanyol-osztrák házat és a magas portát. A belső kormányzatban erélyes és önérzetes volt; az utolsó doge, a ki kormányzatára egyénisége bélyegét rá tudta nyomni; a külfölddel való érintkezésben kétkulacos politikus, a ki fölismerte, hogy Velence ügyei mindaddig kedvezőleg folyhatnak, a mig a túlhatalmas ellenfeleket egymás ellen kijátszani sikerülhet. Tizenöt éves uralkodása alatt bölcsességgel és ügyességgel szabott e politikának irányt.

¹ Gritti életrajza Della Valle-től, 12. Cod. 714. el. vii. a velencei Sz.-Márk-könyvtárban. Lásd egy szersmínd: Marco Barbaro,

Famiglie nobili venete, cod. No. 6155/6. a bécsi udvari könyvtárban, 195b—196a. l.

² Marino Sanuto, Diarii, iv. k. 244. l.

Gritti András mintegy 1497 óta élt házasságban Luca-Vendraminói Benedettával, mely házasságból egyetlen fiú, Francesco, származott. Azonban e gyermek még kicsiny korában (1505) elhunyt. Termékenyebb volt egy viszony, melyet András,

5. GRITTI ANDRÁS EMLÉKÉRME.

még mint fiatal diplomata hosszabb időn át Konstantinápolyban folytatott. Négy fia született egy görög vagy török nőtől, ki aligha volt előkelő származású; e fiúk: Pietro, Gregorio, Lorenzo és Luigi. A Nicolo Barberigo által Gritti András fölött mondott halotti beszéd¹ így, valószínűleg születésük sorrendje szerint,

¹ Alberi, Relationi venete, Serie III., 6. s. köv. II. — Romanin, Storia documentata di Venezia, v. k. 385. l.

emliti őket. Az elsőről, a nevét kivéve, nem tudunk semmit; Lorenzo, kit atyja, úgy látszik, később törvényesített, Velenczében kereskedő volt és testvérével, Lajossal folytonos élénk üzleti összeköttetésben állott; egyébként diplomáciai küldetésekben ügyességet tanúsított és többször volt ilyenekkel megbízva. 1539 április havában a velencei signoria fontos ügyben a magas portára küldte s ő kieszközölte a két hatalmasság közt 1539 júniustól szeptember 20-ikáig megállapított fegyverszünetet. Ugyanebben az évben áldozatul esett a Konstantinápolyban kitört pestisnek.¹ Küldetésének sokáig híre volt a császári udvarnál. Gregoriót hasonlóképp sokszor használtak politikai szolgálatokra, már 1527-ben találkozunk vele ilyen minőségben. Hosszabb ideig tartózkodott Konstantinápolyban mint kereskedő, hogy onnan Velenczébe telepedjék át, midőn 1533 decemberében Lodovico állása ott megrendültnek látszott. Idősebb bátyja halálával ő is eltűnik a történelemből; még atyja halála előtt java korában elhalt.²

Lajos. = Luigi, helyesebben Lodovico, mert csaknem kivétel nélkül így írja alá nevét — kit a velenceiek Aloisenak neveznek, a mint hogy a két kifejezést előszeretettel használják Velenczében ugyanarra a névre, 1480-ban³ Konstantinápolyban született. Hogy atyja 1496-ban, Velenczébe való visszatérése alkalmával magával vitte, s hogy ott és Paduában magasabb kiképzetésben részesült, valószínű.⁴ Atyja nem törvényesítette, mindig csak a doge «figlio

¹ Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe (Dispacci di Germania). Wien, Tempsky, 1889. I. k. 312., 352. l. Alessandro Cappellari, Campidoglio Veneto. (Kézirat a velencei Sz.-Márk könyvtárában).

² Alberi, id. m. Ser. III, 3., 7. l. — Sanuto, Diarii, 44. k. 25. l.

³ Életrajzát Della Valle Matteo Dandolo velencei prokurátor számára készítette s aztán több másolatot vett róla, legutoljára a gozzoi Pisani Alajos részére. Della Valle 1531 október 11-én lépett Gritti szolgálatába, a kinek kíséretében meg is maradt. Ekkor Gritti «di età d'anni cinquanta due in circa» volt. (18. l.) A «Viaggi fatti da

Vinetia alla Tana, in Persia, in India et in Constantinopoli» című könyvben (melyet röviden Viaggi alla Tanának neveznek), Velence, Aldo, 1543., van három fejezet «delle cose di Turchi» egy bizonyos Benedetto Rambertitől, a ki 1534-ben Konstantinápolyban járt és könyve végén behatóan foglalkozik Grittivel. Akkoriban, mondja, Gritti «di età di anni cinquantaquatre in circa» volt. (157. l.) Ramberti «Viaggi»-ával azonos a Cod. LVIII. 12. a római Barberini-könyvtárban (274—306. l.) és a vatikáni könyvtár. Cod. 3922. jelzetű kéziratának (151 a—160 a. l.) tudósítása.

⁴ Viaggi alla Tana 155b.

naturale»-ja maradt. Így már születése kizárta őt a velencei szolgálatban a magasabb hivatalokból. Ez okból mintegy tíz évi tartózkodás után, 1507-ben, vagy 1508-ban, 27 éves korában visszatért Konstantinápolyba, hogy ott üzletet nyisson. «Huszonhat éve, hogy itt tartózkodom,» mondá 1534-ben Schepper Kornél császári követnek.¹

Úgy látszik, hogy, mint igazi velencei üzletember, a város kereskedői köreiből csakhamar tiszteletreméltó helyet vívott ki magának; tudott beszélni és rábeszélni, minden lehető ügybe beártotta magát, szerencsés ötletek és merész vállalatok által ki tudta nyerni a keresztények és törökök becsülését, úgy hogy eszméit magukéivá tették. Támogatta a szegény és büntetlenül tönkrement kereskedőket és alkalmilag elvállalta pöreikben a védőügyvéd szerepét. A tevékeny férfiú üzleti útazásaiban gyakran Velenczében is megfordult. Egy ily üzleti útazás alkalmával történhetett, hogy atyja azon tárgyalásoknál, melyek Veronának a köztársasághoz való visszacsatolása ügyében 1517-ben folytak, foglalkoztatta és kezesül használta az átadási feltételek megtartása fejében. Az adott helyzetek kihasználásában páratlanul ügyes volt s így a keresztényeknél és törököknél egyaránt nagy befolyásra tett szert. Jártas volt a kereskedelem minden ágában, de azért mégis a legszivesebben a legjövendővel, az ékkö-kereskedéssel foglalkozott és e téren jeles szakértővé nőtte ki magát. De jóhírűek voltak borai is. Ibrahim pasa kijelentette, hogy Gritti muskatálybora mellett még csak a velencei követ, Pietro Zen borát lehet tekintetbe venni.²

Ugyanazon évben, midőn Lodovico atyja, Gritti András bevonult a dogepalotába, barátja, a fiatal, mintegy 30 éves Ibrahim pasa, a ki eddig Görögország helytartója volt, nagyvezérré neveztetett ki és tizenhárom éven át mint mindenható miniszter gyakorolta tiszttét. Hogy a benső viszony közöttük honnan származott,

¹ Gévay, Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungarn und der Pforte. Bécs, 1840–1842. II. k.

² Sanuto, Diarii XIX, 441. — Gritti életrajza Pallmanntól, Ersch és Gruber Encyclopaediájában, I. sor. 91., 432. l. — Viaggi alla Tana, 153^b. l.

annak nem lehet nyomára jutni. A tudatlan és kevésbé képzett török valószínűleg azt hitte, hogy a nyugati viszonyokat jól ismerő Gritti támogatásával magas állása követelményeinek jobban megfelelhét; az is bizonyos, hogy a gazdag kereskedővel szemben pénzügyileg is le volt kötve; a nagy szolgálatokat, melyeket Gritti a volt görögországi helytartónak tett, mindenféle emlegették.¹ Ibrahim fontolóra vehette, hogy a keresztény Gritti, tanácsosul fogadva, hatalomvágyára sohasem válhatik olyan veszedelmessé mint egy török; elhatározta tehát, hogy Grittit addigi köréből kiemeli. Arra is módot talált, hogy a szultánnal bevezesse. II. Szolimán, ki büszkeségében és megközelíthetlenségében a török szultán igazi típusa volt, kedvelte az ékszereket. Ezen a téren pedig Grittinél nem volt hívatottabb és így Ibrahimnak nem volt nehéz drága barátja számára kihallgatást eszközölni ki. A mit az udvari pletyka erről elhíresztelt, valóban épületes. E szerint Gritti a szultán előtt arczra borult, mire a meglepett szultán, a ki a török szokás követését az idegennél föl sem tétélezte, abban a hitben, hogy az elfogult jövevénynek valami baja esett, fölkelésre szólította; a ravasz kereskedő pedig keleties ékesszólással bizonykodott, hogy: valamint a nap visszariasztja s elkápráztatja a belé tekintőt, úgy sujtotta le s vakította meg őt a szultán tekintete. A bók tetszésre lelt; a feldicsért szultán kegyesen mosolygott. Mindezt Gritti szolgálja, Della Valle egy jól értesült udvari embertől hallotta és terjengősen meséli el.²

Hihetetlenül hangzik és mégis igaz. A föld legbüszkébb uralkodója, a ki magának és Mohamed hitének követelte az egész világot, a kétes származású ékszerkereskedővel érintkezésbe lépett. Hiszen, úgy mondják, hogy a szultán Grittit kertjeiben gyakran meglátogatta, tanácsát akárhányszor kikérte, sőt állítólag látták őket karonfogva sétálni.³

¹ Alberi, i. m. Ser. III. k. 1, 29, 30. l.

² Della Valle, i. m. 20. l.

³ Della Valle, i. m. 18. l.

Természetesen, ezek után nagyot változtak Grittinek minden gazdagsága mellett is szerénynek mondható viszonyai. A ki eddig oly csendesen és visszavonultan élt, most már megkövetelte

6. IBRAHIM BASA.

azt a tiszteletet és becslést, a mely egy fejedelem fiát megilleti. Azelőtt talán a fattyú Louysnak csúfolták, most kivánta, hogy «bégoglinak», «fejedelemfinek» szólítsák. A nyilvánosság előtt csak pompás ruhában, számos rabszolga kíséretében mutatta

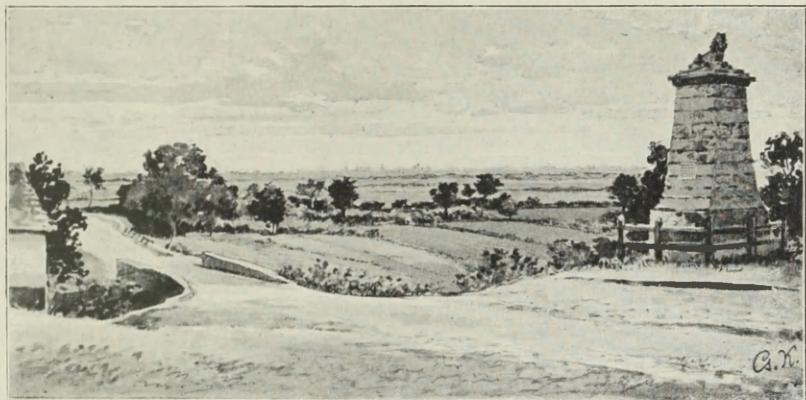
magát és a dolog természetében feküdt, hogy az oly hirtelenül magasra jutott Gritti alkalmat talált ékszerek becslése helyett politikai befolyást gyakorolni. A basáknál úgy lépett fel mint Velence ügynöke, habár erre semmi megbízása sem volt; sikerült elhítenni az emberekkel, hogy neki, a hatalmas doge fiának, odaát semmi sem lehetetlen és így a köztársaság valóságos meghatalmazás nélküli képviselőjévé lön, a melynek viszonyait legálább látszólag legjobban ő ítélhette meg.¹

Es mily jelentőségteljesen összekapcsolta a sors ebben az évben Velence viszonyát azon országgéval, a mely pártokra szakadva és bomlásnak indulva, a szerencsétlen mohácsi nap óta másfél évszázadon keresztül a Kelet és Nyugat közt vívott harcok legfontosabb színtere volt.

¹ Viaggi alla Tana, 155 a. l. — Jovius, xxxii, 131 a. l.

7. EGY GRITTI-ÉREM HÁTLAGJA.

8. A MOHÁCSI CSATATÉR.

II.

POLITIKAI ELŐZMÉNYEK.

z 1526 augusztus 29-iki végzeteljes nap óta két trónkövetelő szállott síkra II. Lajos megüresedett trónjáért: Habsburg Ferdinánd, a ki királynak tartotta magát az öröklési szerződéseknél fogva és Szapolyai János erdélyi vajda, a hatalmas nemzeti főúri párt jelöltje, kit Székesfehérváért kiáltottak ki Magyarország királyának. Hiába igyekeztek a Jánossal rokon, de Ferdinánd királylyal rokonszenvező Zsigmond lengyel király követői a két fél igényeit összhangba hozni. A fegyveres kiegyenlítés elkerülhetetlen volt. János király helyzete a lehető legkedvezőbbnek látszott. A pápa és a velencei köztársaság, az angol és francia király, a bajor herczegek elismerték királyul. I. Ferencz, a ki a Habsburg ház ellen fáradhatatlanul dolgozott, bátor önvédelemre buzdította, tekintve, hogy annyi hatalmas fejedelem nem fogja a támogatást tőle megtagadni; azonfelül megkínálta egy francia herczegnő kezével és 1527 július 2-ikán ideiglenes, 1528 október 28-ikán végleges szövetséget kötött vele, melyhez a velencei köztársaság is

csatlakozott. Ferdinánd ezzel csak nagyhatalmú testvérének szövetségét állíthatta szembe. Hanem V. Károly, a ki nagyszámú ellenségeivel szemben nehezen birt helytállni, és a ki olasz birtokainak elvesztésétől tarthatott, nem nyújthatott, de még csak nem is ígérhetett segílyt fivérének; ellenkezőleg, ismételt sürgető irataiban felszólítja, hogy egyezzék ki a vajdával bármi áron. Csak a korona maradjon meg nála. «Mert tudd meg, testvér, egy hosszas, komoly háborút nem fogsz elviselhetni; én pedig nem segíthetek rajtad, bármennyire szeretném is, mert nem tehetek többet mint a mennyit bírok.»

Ha tudomásul vesszük még, hogy Ferdinánd leginkább rettegett párthíve, a szerb Jován, ép azokban a napokban, midőn hadait az országba beküldte, némi sikerek után a Tomyos melletti csatában elesett, majdnem vakmerőségnek látszik, hogy ez nem sokkal több katonával, mint a hány négyszögmért földet a meghódítandó ország kitett, 1527 július havában a hadjáratot megkezdte.

De mennyire felülmúlta az eredmény a várakozást!

Alig egy fél hó alatt gyors egymásutánban jutott a kipróbált vezérek által vezetett tizenegyezer főnyi had kezére Győr, Komárom, Tata, Esztergom, Visegrád; csupán Komárom és Esztergom fejtett ki némi ellentállást, a nélkül hogy ez által valamit elért volna. Augusztus 23-ikán már bevonulását tartotta Ferdinánd az ellenfél elmenekülésével üresen maradt fővárosba, honnan szeptember 29-ikére koronázó országgyűlést hirdetett.

Salm Miklós megostromolta Egert és szeptember 27-ikén Tokajnál szétverte János király seregét; kinek legtehetségesebb és legtevékenyebb párthíve, Frangepán Kristóf, ugyanaz nap lelte halálát Varasd ostrománál; hadai pedig szétfutottak. Október 7-ikén megválasztották Ferdinándot Budán Magyarország királyává, november 3-án pedig Székesfejérvárt megkoronázták.

János király októberben nagy gondok közt menekült Erdélybe és itt látnia kellett, hogy pártja nagyon meggyengült. Ellenei kiszorították Erdélyből; novemberben el kellett azt hagynia.

Egyre nagyobb számmal pártoltak el az amúgy is változékony főurak. Csak egy hatalom volt még Európában, a mely megmenthette és az ellenséget feltartóztathatta: az ozman birodalom. Magyarország nemzeti királya a török nagyúrhoz fordult.¹

Konstantinápoly elfoglalása óta a törökök hatalma egyre nagyobb arányokat öltött. Még II. Mohamed, a byzanci birodalom szétrombolója, hajóhadat alapított, a melylyel a Földközi tenger vidékeit meghódíthassa; török hadak szállottak partra Apuliában, elpusztították Friault, elfoglalták a görög félsziget erősségeit; Egyptom mamelukjai, Szíria népei meghódultak. Harmincz királyság fölött uralkodott a dicső I. Szolimán szultán, a császárok császára, a fejedelmek fejedelme, a világ koronáinak osztogatója, két világrészben isten árnyéka, Ázsiában és Európában a Fekete és Fehér tenger uralkodója.

Ha e nagy sikerek okait kutatjuk, úgy az ozman birodalom előhaladott katonai intézményeiben kell azokat keresnünk. Minden meghódított területet hűbérekre, siametekre vagy timarokra osztottak, de mindig csak harcosok között; a birtokosok kötelesek voltak egy vagy több lovast, szipahit, állítani. Így Európa 80,000, Ázsia 50,000—70,000 szpáhit állíthatott. A szultánnak a birodalom két beglerbégjéhez intézett s ezek által az alsóbb hatóságokhoz továbbított parancsa elegendő volt ennek a roppant lovasseregnek néhány nap alatt való fegyverbe állítására. Az elrabolt vagy ötödévenként besorozott keresztény, nevezetesen a görög és albán gyermekek különös intézménye szolgáltatta a Kelet győzhetetlen gyaloghadát, a janicsárokat. Sohasem voltak nagy számban, még Szolimán idejében se többen mint 10,000—15,000-en, de mégis az ozman hadiszervezet magját képezték. És mindez egy oly egyéniséget szolgált, a minő II. Szolimán volt, ki birt minden tulajdonságával egy hadakozó állam fejének. Kezének egy intése

¹ Erre és a következőkre nézve lásd Huber, *Geschichte Oesterreichs*, iv. k. 6. l. — Fessler-Klein, *Geschichte Ungarns*, III. k. 421. l. — Buchholtz, *Geschichte Ferdinands I.*, III. k. 185. l.

Továbbá a tárgyalásokra nézve: *Historia arcana legationis nomine Johannis Regis ad Solymanum Imperatorem Belni*: *Adparatus ad historiam Hungariae*, Pozsony, 1735.

több katonát állított sikra, semmint a császárok és királyok hetekig terjedő, fárasztó alkudozása az országgyűlésekkel és rendi gyűlésekkel. A mitől V. Károly és I. Ferdinánd féltek, bekövetkezett: Európa első katonai hatalmát a küzdőterre szőlítették.¹ A magas portánál először azt tervelték, hogy betörnek Magyarországba és János királyságának röviden végét szakasztják. E szándékot két oldalról ellensúlyozta a velencei köztársaság követe és —

9. JANICSÁR XVI. SZAZADI KEPE.

Lodovico Gritti. «Ha a velencei követe és a doge fia nem lett volna, a kihez, mint tudom, te is levélbelileg fordultál, — mondá Ibrahim basa János király küldöttéhez — úgy az elmúlt nyáron (1527) megettük volna Ferdinándot és hozzá a te uradat is.» Az ő befolyásuk okozta, hogy Ibrahim basa, ki abban az időben «a toll és kard korlátlan ura volt»,² elhatározta, hogy egy ügynök által ráveszi János királyt, kérje ki magának a porta támogatását.³ Így tette meg János király a végzeteljes, következményeiben oly súlyos lépést, karjaiba vetette magát azoknak a törököknek, a kiknek nagy hatalmától és szilaj uralomvágyától még néhány hónap előtt óva intette a német birodalmi fejedelmeket.⁴ Laski Jeromos, lengyel szenátort és siradiai palatinust, küldte követül Konstantinápolyba, hogy ott szövetséget hozzon létre. Laski előbb

¹ Ranke, Die Osmanen und die spanische Monarchie. Sämtliche Werke 35. r. 3. és köv. ll. — Zinkeisen, Geschichte des osmanischen Reiches, III. k. 145. l. — Buchholtz, III. k. 190—191. l.

² Hammer, i. m. III. k. 52. l.

³ Marino Sanuto, Diarii V. r. 43. l.

⁴ Magyar Történelmi Tár, 1883, 289. l.

hazájának tett politikai szolgálatoakat, utóbb mint János király meghatalmazottja vezette a tárgyalásokat Ferencz királylyal. A természetől ravasz és ügyes férfiú alkalmasnak bizonyult a nem könnyű feladat teljesítésére. Alig hogy Franciaországból visszatért, meghitelező iratain kívül egy Gritti Lajoshoz intézett levéllel ellátva, útra kelt és 1527 december 22-ikén megérkezett az Arany szarvhoz.¹

A török urak nem a legszivesebben fogadták. Az öreg és köszvényes Musztafa basa, a második nagyvezér, röviden és nyersen kijelenté: török törvény, hogy a hol egyszer a nagyúr feje nyugodott, az a föld örökre az ő tulajdona. És mit akar ő ajándékok és adó nélkül? Ájász basa, a harmadik vezér, igazi mozlim katona, mit sem értett Laski beszédéből és irataiból, nem is beszélt egy szót sem a szövetségről, Ibrahim basához pedig be sem bocsátották. Csakhogy ha ez nem segít, az egész vállalat dugába dől. Laski tehát Grittihez fordult; elküldte neki a magával hozott levelet és — december 26-ikán — látogatását fogadta. Jellemző, hogy első ügyletük kereskedelmi ügylet volt: Laski felkérte Grittit, hogy gondoskodjon a János király számára utalványozott francia segélypénzek Konstantinápolyon keresztül való elküldéséről. A ravasz lengyel hamar fölismerte kivel van dolga, és megnyerte őt magának jutalmak és ajándékok ígéreteivel. Gritti maga elbeszélte, hogy a velencei követ együttműködésével mint háritotta el Magyarországról a török betörést. De ő is, mind írásban, mind szóval csak arról biztosíthatta Laskit, hogy a szultán jóakarátát Magyarország számára csakis évi adózás által lehet biztosítani. Mégis december 28-ikára kihallgatást eszközölt ki neki Ibrahim basánál. A nagyvezér nem volt túlságosan előzékeny; az ő fölfogása szerint a trónkövetelők közül Ferdinándnak, az elesett Lajos király sógorának több joga lenne a trónra, csakhogy a királyság hadi jogon a töröké; Laski kérheti ugyan a szultántól, de csak adó ellenében. Végre Grittire bízta a tárgyalások vezetését.

¹ Hieronim Laski przez Aleksandra Hirschberga. Lemberg, 1888.

a kinek sikerült, daczára a váltóláznak, a mely gyakran és különösen akkor is gyötörte, Ibrahimot arra indítani — a Laski által vezetett napló szerint ez már január 2-ikán megtörtént — hogy az adóról lemondjon és meglegedjék évenként érkező küldöttekkel, kik 10,000 forint értékű «ajándékot» hozzanak. Laskinak azon kérését, hogy a porta adja vissza Szlavónia és Horvátország azon részeit, a hol sok magyar nemes embernek szőlője van, természetesen visszautasította, azt felelvén, hogy «ott sok mecsetet építettek és a török hitnek megvetették alapját. A nagyúr, a hit bajnoka, soha sem fogja azokat többé a keresztényeknek visszaadni.» Laskit ez a megoldás nem elégítette ki. Megvesztegette Grittit, kinek kezén Ibrahim határozott óhaja szerint az összes tárgyalásoknak át kellett menni, egy sajátkezűleg aláírt ígérettel, hogy egy magyar püspökség jövedelmét, egyelőre 3000—4000 frt évi jövedelmet biztosít neki, ha az adózást formailag megváltoztathatja. Minden ötödik évben elindítandó küldötteket hozott javaslatba, kik «önkéntes ajándékokat» hoznának. Gritti rábeszélő tehetségének csakugyan sikerült rábirni Ibrahimot, a kitől, saját vallomása szerint, inkább tud valamit jó szóval, mint okokkal kicsikarni, hogy ezt az indítványt elfogadja és a szultánt is ennek elfogadására rábirja.

Január 27-ikén fogadta Szolimán János király követét kihallgatáson. Ez ura azon óhajának adott kifejezést, hogy a szultán tekintse országát a magáénak. A szultán azt felelte, hogy ez az ajánlat örömmel tölti őt el. Ő a magyar királyságot átengedi a királynak és támogatni fogja Ferdinánd ellen oly módon, hogy jövőre nyugton lehet. A rá következő napon elengedte az ajándékokat és az adót. Laski előtt nem volt titok, hogy ezt a sikert kizárólag Grittinek köszönhette. János királyhoz és Statilius gyulafehérvári püspökhöz 1528 január 23-ikán és 24-ikén intézett leveleiben azt írja, hogy csupán Gritti Lajos segélyének lehet köszönni, hogy az ügy szerencsés véget ért. Nélküle sem mire sem lehetett volna menni. Mennyire helyes volt azokat a leveleket hozzá intézni, többet használtak azok, mint a vezérek-

hez intézett iratok, mert Gritti nagy tekintélyben áll a portánál és belső barátja a hatalmas Ibrahimnak.¹ És valóban, a dolog nem csekély fáradságot igényelt. Gritti később egy alkalommal úgy nyilatkozott, hogy arcának verejtékével fáradozott az ügyben.

10. II. SZOLIMÁN SZULTÁN.

Laski nem hitte, hogy János király érdekeinek a portánál alkalmasabb képviselőjét találhassa s a szultánnál 1528 február 3-ikán tartott búcsukihallgatáson Grittit ajánlotta királya követéül (orator

¹ Bécsi cs. és k. udvari és állami levéltár. Laski levele János királyhoz. Konstantinápoly, 1528. jan. 23. — Laski Statiliushoz,

1528. jan. 24 (részben kiadva Schuller által, Archiv für österr. Gesch. XXI, 247. l.)

et rerum negotiorum procurator); mert ez úgy kívánta. A török-magyar békét illető okmányokkal és a portának egy a moldvai vajdához intézett iratával, a mely ezt utasította Erdély elfoglalására János király számára, gazdagon megajándékozva, február 29-ikén elhagyta Konstantinápolyt. Az ajándékokat Grittinek köszönhette. Ez ajánlotta Ibrahimnak, hogy ne bocsássa el Laskit jó eredmény nélkül. Ő nem magyar; mit is törődne vele, ha Ferdinánd Magyarországot meghódítja; bizonynyal semmit. A két úr jól ismerte egymást.¹ Azonban a siker mégis teljes volt.

A török-magyar egyezmény magában is támadó fellépés volt a porta és az ausztriai ház ellen, most ehhez hozzájárult még más oldalról is a felhívás.

A velencei köztársaság már átlépte volt hatalma tetőpontját. A végzetleges 1509. évben a portugallok hódításai következtében a május 14-ikén történt chiara-d'addai döntő csatával elvesztette állását mint szárazföldi hatalom, melyet visszanyerni többé nem sikerült. «Fölvirágzott, midőn szomszédai gyöngék voltak; most erősebb hatalmakkal jött érintkezésbe, a melyek, midőn egyre jobban terjeszkedve közülök önállóan kiemelkedne, megtámadják és erőt vesznek rajta. Egy új tengerészeti fejlődés, mely egy más középpontot keresett és talált, ugyanakkor elvágta azokat a segélyforrásokat, a melyek a köztársaságot oly magasra emelték. Velence már nem lehetett több, mint a mivé tényleg lett. De a mivé lett, azt még fönt lehetett tartani.»² Ha kérdezzük, hogy a jóval erősebb hatalmak által fenyegetett köztársaság mily módon eszközölhette ezt, arra nincs más felelet, mint hogy ez csak azon ingadozó politika által vált lehetségessé, a melynek alkalmazásában épen Gritti András mester volt. A paviai csata után a helyzet a lehető legrosszabb volt. A hatalmas habsburgi uralkodó részéről nem lehetett csekélyebbtől tartani,

¹ Bél i. h. — Tranquillus, De rebus in Hungaria gestis à Lúdvico Gritti, kézirat a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában, 376o. Föl. Lat. 5^bI.

² Ranke, Gesch. der roman. und german. Völker. Sämtliche Werke, xxiii. k. 244. l.

mint hogy Velence elveszíti összes szárazföldi tartományait. A még e nagy küzdelem előtt kitervelt szövetség a császárral, a pápával, I. Ferdinánddal és VIII. Henrikkel, Franciaország ellen, elejtetett és a köztársaság, ép úgy, mint Szapolyai János, a hatalmas ozman birodalommal való szövetkezéshez folyamodott; úgy látszott, csak ez nyújthat segítséget a túlhatalmas császár ellen és a törökkel való jó viszonyra szükség volt már a hajóhad miatt is. A velencei politika főcélja lett most a két nagy hatalmat, a portát és az ausztriai házat egymás ellen háborúra ingerelni. Ez eszme annyival inkább sikerrel kecsegtetett, mert a köztársaság tervei kivételére a magas portánál Gritti Lajosban befolyásos eszközzel rendelkezett. A tizek tanácsától már 1527 május havában felszólítást ment Konstantinápolyba, hogy egy hadsereg indíttassék Bécs ellen; ugyanakkor a Gritti által támogatott velencei követek is utasítottak, hogy János király esetleges letételét, melyet egy Bécs elleni hadjárat maga után vonhatott, meg-hiusítsák; mert a velencei államférfiak ép úgy félhettek a török hatalom túlságos megnövekedésétől mint a habsburgi testvérpártól. Az 1528 februárban kötött szövetség így élénk meglepedést keltett Velenczében. De alighogy némileg engedett az olasz földön a francziák által keményen szorongatott császár hadaitól való félelem, máris jött a híre, hogy csaknem ugyanakkor, a mikor Laski, művére büszkén, visszatért Konstantinápolyból, János királynak Erdélyben és Lengyelországban fáradtságosan összeszedett hadait Eger és Kassa mellett megverték; maga a fejedelem serege felbomlásával kénytelen volt Tarnowba, anyai örökségébe menekülni.¹

II. LASKI JEROMOS ALÁÍRÁSA.

A velenceiek most már — 1528 tavaszán — még inkább

¹ Huber, i. m. iv. k. 10. l. — Fessler—Klein, i. m. III. k. 423. l.

izgatták a törököt Bécs ellen; a boszniai szandsákat és másokat megvesztegettek pénzzel, hogy törjenek be a habsburgi örökös tartományokba; és valóban még ugyanabban az esztendőben bosnyák törökök kegyetlenül pusztították Krajnát. Minő benyomást kellett hogy tegyenek ez események Bécsben, a hol nem maradhattak titokban?¹

Ferdinánd király Laskinak egy 1528 ápril 10-ikén kelt iratából értesült, hogy törökök, moldvaiak és tatárok jönnek ellenfelének segítségére. «Az evangélium maga is rendeli,» mondja Laski, János királyra nézve nem épen hízeltő módon, «hogy a kútba esett ökröt még vasárnap is kihúzzák.»² Ferdinánd e szorongatott helyzetben a tragikus végű Hoberdanczot és Weichselbergert, a krajnai németet küldte Konstantinápolyba, hogy ott fegyverszünetet és kiegyezést eszközöljenek ki. Fáradhatatlanul dolgoztak ellenük, még megérkezésük előtt, s annál inkább otlétük alatt, Pietro Zen, a velencei követ és Gritti. Az elsőnek Velenczébe küldött levele jelenti, hogy Ibrahim basa és Gritti között megszakítás nélkül folynak a tanácskozások. Gritti kicsikarta a nagyvezértől a határozott ígéretet, hogy János királyt a porta támogatásban fogja részesíteni. Pietro Zennel egyetemben utalt arra, hogy Ferdinánd, a helyzet fűfingos kihasználásával, mikép akarja követei által a portát mindaddig visszatartani, a mig hadaival Olaszországban mindent rendbe hozott. E fejtegetések elég fontosak voltak Ibrahimra nézve, hogy mindkettejük számára kihallgatást eszközöljön ki a szultánnál. Ezek egy mellékteremben tartózkodtak, mialatt Ibrahim a követeket fogadta; említést tett a neki hozott ajándékokról, ő maga is úgy tűnik fel, mint a ki a csel-szövényekkel egészen be van hálózva.

E mellett úgy látszik, hogy a követek némi zajjal és elbizakodottsággal léptek föl. Mert Ibrahim egy ízben gúnyosan kér-

¹ Secrets d'etat de Venise, Sz.-Pétevávár, 1886. 772, 780—790. l.

Tranquillus, i. m. 7 a l.

Óváry, A Magy. Tud. Akad. tört. bizott-

ságának oklevél-másolatai. Budapest, 1890. II. k. különösen a 71 és 72. sz.

² Buchholtz, i. m. III. k. 247. l.

dezte, vajjon Ferdinánd nem kívánná Konstantinápolyt is birtokába venni? De nem ez, hanem velencei fondorlatok okozták, hogy végtére a követeket minden népjog ellenére hónapokig tartották fogságban. 100,000 forintot ígértek Ibrahimnak, mondják maguk, a szultánnak pedig egy pompás ékkövet ajánlottak föl,² ha a sor rákerülne — kinek nem jut itt eszébe Gritti, az ékszerész?

Őszszel azzal a csufondáros üzenettel küldték őket haza, szólítsák föl urokat, hogy legyen kész a nagyúr elfogadására. Mennyire a velenceiek szája íze szerint történt mindez!

A tizek tanácsának egy 1529 január 27-ikén kelt sürgönye meghagyta a velencei követeknek, kérjék föl Ibrahimot, hogy tegyen meg mindent, hogy a háború kezdetét vegye, mielőtt Ferdinánd János királyt legyűrné, mert az ausztriai ház a dolgot ravasz módon csak el akarja nyújtani. Ez a sürgöny mintája lehet az egész tavaszon át küldözött sok levélnek, melyek mind Gritti kezén mentek keresztül. Az ármány e kusza szálaiban mindenütt őt látjuk a középponton. Egy I. Ferdinándhoz intézett, chiffrekkel írt levél 1529 márczius 10-ikén határozottan állítja, hogy minden, az ausztriai ház ellen intézett tervek és hadikészületek lelke Gritti; ennek fejében János király nem ígért kevesebbet, mint az esztergomi érsekséget és még két püspökséget. A velenceiek pedig — így biztatja a portát — készek hajóhadukkal Nápoly és Apulia partjait megtámadni és egy magyarországi háborúban 40,000 lovast eltartani.

Ezek az átkozott velenceiek, írja János zágrábi prépost néhány hónappal később Ferdinándnak (1529 június 1-én), postát posta után küldöttek Konstantinápolyba és folyvást tudósították a portát a királyi hadak felől. Szolimán sohasem indult volna Magyarországra és Bécs ellen, ha ezek szakadatlan nem sürgetik.¹ Ezek a sürgetések egész augusztusig tartottak, midőn a török had már rég útnak indult. «Mi minden reményünket a nagyúr

¹ Gévay, i. m. I. k. 1528—54.

² Bécsi cs. és k. udv. és állami levéltár. — Tranquillus, i. m. 7 a l.

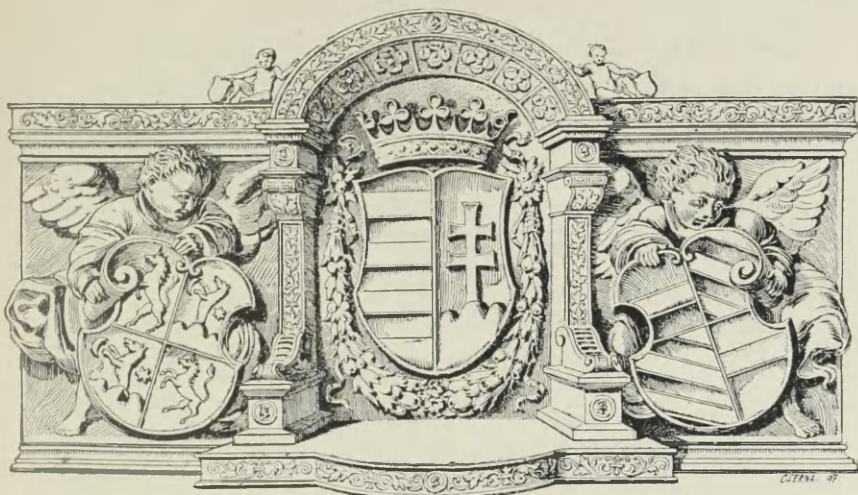
szerencsés sikereire építjük; és hogy a bennünket környező veszedelmektől szabaduljunk, rá kell birnod Ibrahimot, hogy Ausztriába törjön,» írja a szenátus augusztus 25-ikén Grittinek.¹

Hogy az 1529-ki események bekövetkeztek, jelentékeny részben Gritti Lajos műve és — bűne.

¹ Velencei állami levéltár: Senato Secreti, 53. k. 187 b, 188 a, 189 b—193 a, 199 a—200 a l.

12. VELENCZE CZÍMERE.

13. MAGYARORSZÁG, JÁNOS ÉS I. FERDINÁND CZIMEREI.

III.

AZ 1529-IKI HADJÁRAT.

FERDINÁND király sikerei Magyarországon, ha fényeseknek látszottak is, tartósak még sem voltak; a pénzhány, — a hadjáratot a császár 100,000 kölcsönvett arannyal indította meg — a hadvezérek hanyagsága, a katonák fegyelmezetlensége megnehezítették a dolgot. Tiszántúl János király egyes hívei még mindig tartották magukat, a Habsburg ház párthívei pedig a lehető legnagyobb mértékben megbízhatatlanok voltak. «Némelyek», írja Bécsbe Zalaházy Tamás egri püspök, «azt akarják, hogy a török adót meg kell fizetni, mások meg azt, hogy János királyt vissza kell hívni. Kevesen beszélnek máskép.»¹ A «literatus» Athinay Simon, szeptember 25-ikén Sárospataknál János részére kiküzdte az első győzelmet. Most már megjelent ő maga is Magyarországon, «mintegy elötünve a sötétből»²

¹ Gévay, i. m. i. k. 1528, 46. l.

² Tranquillus, i. m. 7a l.

s útját Debreczenen és Nagyváradon keresztül Lippának vette, hogy ott a Mehemed bég szendrői basa parancsnoksága alatt eléje küldött török had közelében legyen. Kedvező hírek várták; Franciaországgal a szövetség október 28-ikán végleg megkötött és a velencei köztársaság is mellé állott; Ferdinánd követei Konstantinápolyban siralmas kudarcot szenvedtek. Ha Musztafa basa egy 1528 májusában Pietro Zennel közölt értesítésének hitelt akarunk adni — és nincs ok rá, hogy ne tegyük — Szolimán már ebben az esztendőben egy harczkész sereget küldött volna Magyarországra, ha az akkor éppen ott uralkodó drágaság azt meg nem akadályozta volna. Úgy hírlik, egy ló eltartása akkor annyiba került mint máskor húszé.¹

Mindazonáltal Szapolyai még mindig nem érezte magát biztonságban; a dalmata Tranquillus Andronicust téli időben a szultánhoz, Ibrahimhoz és Gritti Lajoshoz küldte, kérdezve, hogy bizton számíthat-e következő nyáron a törökök megérkezésére? Csak mikor e sürgetésre kétségtelenül igenlő válasz érkezett, gondolta, hogy örvendezhet.² Tranquillus 1529 márczius 13-ikán megnyugtatólag értesíti Bonzanot, János királynak hasonló gondokkal terhelt velencei ügynökét, hogy Gritti Lajos a legkiválóbb gonddal és megbízhatósággal munkálkodik a király érdekében.³ De egyidejűleg terveiről más hírek is érkeznek. Ama 1529 márczius 10-ikén kelt névtelen levél Ferdinánd királyt arról is tudósítja, hogy Szolimán Grittit Magyarország kormányzójává akarja tenni; az író ugyan maga mondja, hogy ez a hír nem való, de Pomasanich Bernardin testvérének egy levele már jóval korábban, 1528 szeptember 29-ikén, biztosít arról, hogy Ibrahim basa, ki Grittinek 50,000 forinttal adósa, személyesen fáradozott a szultánnál a végből, hogy hitelezője elnyerje a magyar királyi méltóságot, ez pedig ennek fejében 80,000 arany évi adó fizetésére kötelezte magát.⁴ Hogy ebből mennyi igaz, bizonyossággal

¹ Óváry, i. m. II. k. 99. sz.

² Tranquillus, i. m. 7^b l.

³ Bécsi cs. és k. udv. és állami levéltár.

⁴ Bécsi cs. és k. udv. és állami levéltár.

nem lehet tudni; a kalandor tervei már akkor is gyanúsak és vakmerők voltak.

Május 10-ikén megindult Konstantinápolyból a nagyúr személyes vezérlete alatt a hatalmas hadsereg, mely arra volt hivatva, hogy az ausztriai házzal végezzen. A kinek tekintélye és befolyása volt a portánál, az mind Szolimán kíséretében volt: Ibrahim és Ájász vezérek meg az elhalt Musztafa helyébe lépett Kazim basa. Gritti Lajos sem hiányozhatott. Hiába tanácsolta atyja, hogy a magyar ügyekben lehetőleg vonuljon a háttérbe, a tárgyalásokat folytassa a legnagyobb titokban és azért János királyhoz a levelet neve elhagyásával csak így jegyezze: «Felsőged leghívebb szolgálója»; mindenekelőtt pedig ne menjen Magyarországra. A doge rhodusi lovagságot, vagy egy 1000 arany jövedelmet hozó apátságot ígért fiának, ha Konstantinápolyban marad; Ludovico résztvétele a vállalatban, úgy vélte atyja, nagy ellen-szenvet fog kelteni a keresztény hatalmak közt a respublica iránt.¹ Azonban ez intelmek hiábavalók voltak. Gritti mint hadi élelmező jelen volt a hadseregben.² «Még május 10-ikén, mondja Szolimán naplója, 30,000 aranyat és 30,000 piaszttert kapott a frenki fejedelem fia mint előleget.»³ Ily üzletekre különös rátermettsége volt; de ezekkel, úgy mint eddig, most is első rangú politikai műveleteket kötött össze. A tizek tanácsával való levelezés, a köztársaság hűségi biztosítékainak közvetítése a szultánnál elég dolgot adott neki; talán ő volt a Bécs ellen indított hadjárat fő indító ereje, ő hozta létre a török-magyar szövetséget, a Habsburg-ház elleni támadás tervét széles arányokban kiterelve, keresztülvitte Ibrahim basánál, hogy a Fekete tenger tatárjai a nagyúr parancsát kapják az oroszok megtámadására, hogy így Lengyelországnak az ezek által nyugtalanított erői felszabadulva, Szapolyai hadaival egyesülhessenek; az ő ösztökélésére szólít-

¹ Gritti András levelei Lajoshoz és Zenhez 1528 márczius 18 és november 24. Óváry, i. m. II. k., 71—72, 119, 120. sz.

² Della Valle i. m., 21. l.

³ II. Szolimán naplója Konstantinápolytól Bécsig tartó útjáról. (1529). Németül kiadta Behrnauer. Bécs, 1858.

tattak fel az Erdélylyel határos szandsákok, hogy e kiválóan habsburg-párti fejedelemségbe betörjenek.¹

A törökök hatalmas hadi készülétével Ferdinánd csupán a rendektől nagy nehezen kieszközölt néhány ezernyi sereget tudta szembeállítani; még ezeknek a rendes ellátására is hiányzott a pénz; párthívei Magyarországon elvesztették minden bizalmukat; a császár — távol Spanyolországban — a Franciaország és Velence elleni háborúval volt elfoglalva. Jurisics Miklós, kit ilyen körülmények között a szultán elé küldöttek, nem tudott kihallgatást nyerni. Az ügy a bukás szélén állott.

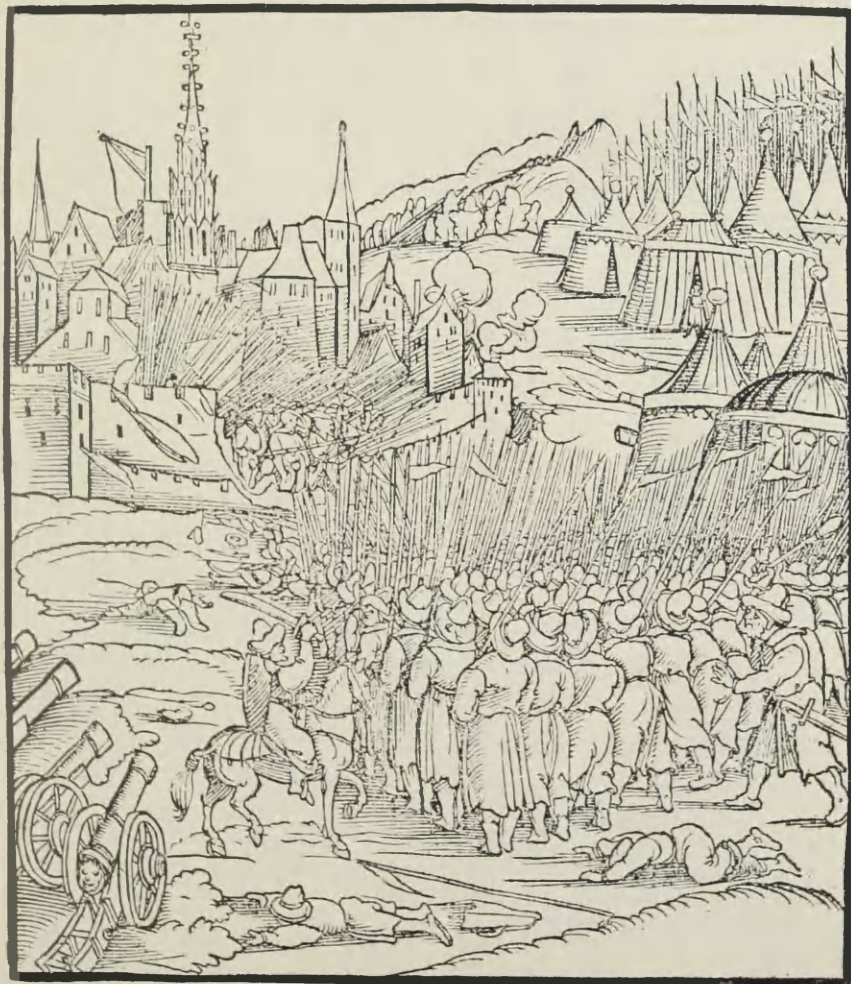
Ha nem is lehetett Gritti Lajos szándékában, hogy Ausztriát és Magyarországot a fényes porta függelékeivé tegye, de hogy bűnös önzésében a harcias oszmán államot a nyugati kultúra romboló elővédei elleni támadásra fölizgatta és vakmerő módon a szellemeket fölszabadította, melyeket újra lebilincselhetni eszé ágában sem lehetett, ez a megvezekelheterlen bűn rajta szárad.

A török sereg nehézkes, természeti események által gátolt menetben haladt előre. János király által kiadott rendeletek fölszólították minden hívét, hogy mindennemű érlelmi szerrel ellássák a szövetséges hadsereget.² Augusztus 18-ikán érkezett meg a török had a végzetes mohácsi csataterre; itt most már megjelent ő maga is, kit az 1526 augusztus 29-iki rémes nap miatt leginkább terhelt a bűnsúly, hogy mint engedelmes hűbéres kezét csókoljon a nagyúrnak. Augusztus 27-ikétől szeptember 3-ikéig Buda körül sereglettek a török csapatok; a néhány százra menő német zsoldos Nádasdy Tamás és Besserer Kristóf vezetése alatt szabad elvonulás fejében megadta magát. Hogy a janicsárok az elvonulók legtöbbjét szeptember 10-ikén lemészárolták, az a török hadakozásban nem volt újdonság. Nádasdy mindenekelőtt Grittinek köszönhette életét, ki őt, mint későbbben elbeszélte, három napig sátrában rejtegette; azután meg Brodarics és Statilius püspökök

¹ Musztafa basa levele Pietro Zenhez 1528 május 29. Óváry, i. m, II. k., 99. sz.

² Egy ilyen 1529 augusztus 8-ikán kelt rendelet az osztrák belügyminisztérium levéltárában van. Sign. 2. ex 1529.

Ein neues Lied in welchem auß
angebung deren so von anfang mit vnd darbey
gewesen / Die gang handlung des Türcken / in Uns
gern vnd Osterreich nemlich der belegerung der
stat Wien begryffen ist / Im thon O Gott
in deinem höchsten thron.

közbelépésének. Elbocsátották, miután ígéretét vették, hogy nem fog Ferdinándhoz visszatérni és nem harcol többé János király ellen.¹ Szapolyai Budán szeptember 14-ikén ünnepélyesen beigtattatott az Árpádok trónjába és pedig nem a szultán, vagy legalább egyik vezére vagy beglerbégje vagy a janicsárok parancsnoka által; Szolimán erre elegendőnek tartotta kirendelni egy magasabb janicsártisztet, a seghanbasit és Gritti Lajost.² A szultán úgy akarta, hogy ez utóbbi Budán maradjon, mint a porta kegyelméből fölemelt király tanácsosa, s vele Hasszán szandsákbég, 3000 török lovas és a dunai török flotilla legénysége.³

A szultán maga pedig, hogy művét befejezhesse, negyedmillióra menő hadát Bécs falai alá vezette.

Meg kell itt említenünk egy becses tudósítást a tanácsos és patronusának viszonyára vonatkozólag. Tranquillus Andronicus, a ki itt Budán lépett először közelebbi érintkezésbe Grittivel, hogy, a mint látszik, innen kezdve neki mint titkár szolgáljon, kemény szavakat hallott tőle János gyávaságát és hálátlanságát illetőleg: hogy ez semmit sem törődik az ország kormányzásával, tétlenül nézi a dolgok folyását és nem képes magának semmiféle tekintélyt sem szerezni. Ibrahim — mondá az olasz, a kinek minden ravaszsága mellett is néha eljár a szája — tanácsolta neki, hogy vegye magát körül királyi tekintélyvel és igényekkel s tegyen végre valami érdemes dolgot, hogy az emberek valóságos úrnak lássák országában. «Haragszom rád, — így szólt Grittihez — szépen rászedtél, egekig magasztaltad ezt az embert, mintha senki más csak ő volna képes Magyarországot siralmas helyzetéből kiemelni és a kereszténység tekintélyét ismét helyreállítani.»⁴

¹ Ursinus Velius, *de bello Pannonico*, 105. (Kafonánál xx, 478). I. Istvánfi, *Historiarum de rebus ungaricis libri xxxiv*. Coloniae Agrippinae, 1622, 156. l.

² Hammer, *Gesch. d. osman. Reiches* III. k. 83. l.

³ Kifejezetten Tranquillusnál, i. m. 8. l. — Brutus, *Ungaricarum rerum libri VIII*. Monumenta Hungariae historica Scriptores.

(XII—XIV. k.) XIII. k. 386. l. — Velius, i. m. 106. l. — Simigianus, *Historia rerum Hungaricarum et Transsilvanicarum*, 65. l. — Hammer adata, Wiens erste Türkenbelagerung 10. l. ennél fogva hamis. — Ugyanerről szól Zermeghszemtanú, Várallyay Szaniszló budai prépost szolgálatában.

⁴ Hammer, *Gesch. d. osman. Reiches* III. k. 93. l.

Ha van is e panaszban némi jogosultság, egy Mentor még sem szokott így beszélni. Mindazonáltal azt az előnyt, mely Jánost a töröknek porul járt vállalkozásából érte, tudniillik Szent-István koronájának birtokbavételét, valószínűleg Grittinek köszönhetette. A korona már augusztusban a törökök kezébe került; a visszavonulás idején — október 31-ikén — Gritti, Athinay és Perényi Péter elküldték azt János királynak.¹ A korona megszerzésével és a szultán biztosításával — kitől, a mint kézcsokkal fogadta, kézcsokkal vett búcsút — hogy a jövő évben még nagyobb erővel fog visszatérni, kellett magát vigasztalni János királynak azért, hogy az ország mérföldekre elpusztított, hogy a Budán visszamaradt török katonaság kényuraságot gyakorolt, hogy sértő gyámsága alá került Grittinek, kit a Laski által tett ígéretek teljesítéseül mindjárt szeptember 14-ikén kinevezett főkincstárnokává, kamarásává, helytartójává és egri püspökké — már szeptember 17-ikén Gritti e címekkel írja magát alá² — azt az embert, a kiből sohasem bízhatott és a kit mégis most nélkülözhetett legkevésbé. Mert ha valaki hasznot húzott az 1529 év eseményeiből, úgy Gritti volt az. Nagyravágyásának és kincsvágyának egyaránt új forrásokat nyitott, sok pénzt keresett hadélelmezési üzletével és búsas jövedelmeket húzott magyar hivatalaiból s a török nagyoknál a legmagasabb kegyben állott. Szolimán, saját bevallása szerint, nem kevesebb mint 2000 aranyat adott neki október 29-ikén ajándékba.³ A velencei követ egy a belgrádi táborban november 11-ikén kelt s a signoriához intézett levelében bámulatának ad kifejezést a tekintély és befolyás fölött, a melynek Gritti örvend; azt írja, hogy várja megérkezését, hogy ezt a befolyást fölhasználhassa.⁴ A követnek jó oka volt erre. A velencei köztársaság a török vállalat meghiusulása miatt kellemetlen helyzetbe jutott. Egyszerre, valószínűleg egyugyanazon a napon küldték el a sürgönyöket egy-

¹ Hammer, *Gesch. d. osman. Reiches* III. k. 93. l.

³ Hammer, i. m. III. k. 92. l. Szolimán naplója után.

² Lásd Kropf, *Gritti egri püspöksége*. Erdélyi Múzeum, 1896, 15–21. l.

⁴ Óváry, i. m. II. k. 152. sz.

felől Bécsbe és a császárhoz, a melyek áradozó szavakban adtak kifejezést az örömnök, hogy a kereszténységet fenyegető nagy veszély elhárított, ¹ másfelől pedig a szultánhoz és nagyvezérhez, melyek ismét a Magyarországon kivívott sikerekhez gratuláltak. A velencei doge — a mi már kissé sok — annyira megy, hogy egy fiához írt levelében sajnálkozik Bécs első török ostromának meghiusulásán és örül a török hadcsapatok fölállításán Boszniában. Mindenekkel Gritti bizatott meg: magára kellett vállalnia a nehéz feladatot megnyugtanni a török nagyokat a Károly császár és a köztársaság között kötött bolognai békére és ezt megelőző tárgyalásokra nézve és neki kellett e miatt Velenczét kimentenie. Sikerült keresztülvinnie, hogy Ibrahim basa, ki először a velencei kikötőkre akarta a török hajóhadat küldeni, megelégedett a török tengerészet megerősítésével, a mi Velenczére nézve így is elég aggasztó volt. ² Lehet, hogy épen ezért sikerült neki és barátjának, Marco Contarininak, kieszközölniök, hogy leánya, Marietta, egy patriczius család tagjával jegyeztessék el, a mit természetesen a jókora nászhozomány is elősegíthetett. A Cicognák ugyan csupán a chioggiai harcok (1380) után vétettek fel a velencei nemesség aranykönyvébe, mindazonáltal a törvénytelen leány 1529 nyarán történt eljegyzése Vincenzo Cicognával nagy társadalmi sikert jelentett az apára nézve. A levélből, melyet ebben az ügyben Contarinihez intéz, szinte árad a hiúságteljes öröm. ³

Egyebekben innen kezdve a viszony a parvenu és szülővárosa közt mindinkább lazább lett. A doge előtt Lodoviconak már a háború előtti magatartása gyanús volt. Februárban megbízta a konstantinápolyi követség második titkárát, hogy kémlelje ki fiának titkait. ⁴ Részvétele a háborúban már a főntemlített okoknál fogva sem volt honfiainak szája ízére, valamint az sem, hogy az

¹ Lamansky, i. m. 773—791. l.

² Lamansky, i. m. 791. l. — Öváry, i. m. 151, 154, 163, 176. sz. — Paruta, *Historia Venetiana*. Velence, 1645. 388—390. l.

³ 1529 szept. 17. Cod. 1933, cl. vii. a velencei Marcianában. Hogy ez ugyanaz a

Marietta-e, kiről az 1534-ik évnél (Magy. Tört. Tár, III. k., 110. l.) szó van, hogy szolgáljától, Alvise Foscarinitől fia lett volna, nem tudom.

⁴ Öváry, i. m. IV. k. 130, 131. sz.

ausztriai házzal csak nagynehezen kibékített köztársaságot mindenkép szoros szövetségbe akarta hozni a portával. A hivatalos követekkel, Mocenigo Tamással és Zen Péterrel nem jó lábon állott; a szenátus már 1531 deczemberben jónak látta őt meginteni, hogy hűségén ne ejtsen csorbát. Így érthető meg aztán, hogy Alvise Mocenigo nyílt szenátus-ülésben odakiálthatott a dogehez, hogy jobb lett volna, ha ez az ember nem is születik s hogy Daniello de' Ludovici a szenátusban Lodovico magatartását gyanúsnak és önzőnek tüntette fel. Honfitársai ép úgy nem biztak benne, mint János királyban.¹ A köznép őt okozta a keleti kereskedés hanyatlásáért; mert ő az, a kinek kedvéért a szultán minden kereskedést Konstantinápoly körül összpontosít. Buda ostroma idején (1530) azt kívánták, bár elfoghatnák és fölnégyelhetnék.² De azért a velenceiek közbenjárását a hatalmas és rettegett szomszédnál még sem nélkülözhatték, melynek jóindulata rájuk nézve olyan fontos volt. Van róla értesülésünk, hogy Gritti minden módon igyekezett a szultánt egy Velenczét fenyegető tengeri háborútól visszatartani.

Midőn egy alkalommal a velencei tengeri proveditore és török kalózhajók közt összeütközésre került a dolog, komolyan rajta volt, hogy a félreértéseket eloszlassa. Midőn 1553-ban a Velenczében uralgó gabonaszükség a doget és a tizek tanácsát arra indította, hogy Konstantinápolyból kérjenek gabonaszállítást, Gritti Ibrahim basánál őt gabonahajó kirendelését eszközölte ki.³ A velencei kereskedőkkel és különösen testvérével, Lőrinczczel, egész élete végeig üzleti összeköttetésekben maradt. Úgy látszik, hogy alkalmilag a velencei könyvtáraknak is adományokat küldött az általa «kormányzott» Magyarország tudományos kincseiből. A bécsi udvari könyvtár 644. számú kódexe azt az adatot

¹ Alberi, i. m. III. k. I. r. 29, 32. l.

Velencei állami levéltár, Secreto Consiglio Dieci 84/3. k. 59b—60b l. Senato secreti 54. k. 100b—101b l. A velencei Sz.-Márk könyvtárában. Marino Sanuto Diarii, 54—244 b l.

² Rodrigo Niño levele Ferdinándhoz, 1530 decz. 22. Bécsi állami levéltár.

³ Velencei állami levéltár, Secr. Cons. Dieci 84/3. k. 9, 23. sz. Sen. Secr. 55. k. 125, 140a—141b, 142a—143b l. Paruta, i. m. 365, 366, 386. l. — Della Valle, i. m. 34. l.

tartalmazza, hogy e művet ő vette ki Mátyás király könyvtárából és ő küldötte Velenczébe.

Gritti Lajos már rég túl volt azon, hogy csupán a porta és Velence közt játszsza a közvetítő szerepét. Ő a Nyugat és Kelet közvetítőjét látta önmagában, s azt a véleményt táplálta, hogy a porta az ő távollétében épen nem fog az ausztriai ház követeivel tárgyalni.¹

Senki sem érezte ezt annyira, mint János király, a ki Grittit Fekete János kíséretében még január első napjaiban a portára rendelte; ez a kiküldetés a szép zenggi és clissai várakba került, a melyek, hogy a kincstárnok jól legyen hangolva,² Gritti tulajdonába mentek át. Elmenetele előtt még egy országgyűlést hívott össze, tüzzel, vassal fenyegetve minden távolmaradót, azután elhagyta Budát, hogy Konstantinápolyba induljon.³ János király azt hitte, hogy így kell cselekednie. Aggodalmi által környékezve, hogy királyi koronáját megtarthassa, borzalommal tekintve a Habsburgok nagyban erősödő hatalmára, nem bízva a török becsületességében és mégis mindig rájuk szorulva, kénytelen a neki egyedüli mentséget ígérő szövetség fentartásával azt az embert megbízni, kit daczára minden áldozatnak sem hűnek, sem megbízhatónak nem tarthat. Helyzete továbbra is válságos, fenyegetett maradt, félelem és remény közepette.

¹ Gritti Lajos levele testvérehez, György-höz Nischből, 1530 szept. 22. Óváry i. m., II. k. 180. sz.

² Óváry i. m., II. k. 167. sz.

³ Verancsics (Mon. Hung. hist. Script.). 31. l. — Práý, Epistolae procerum Regni Hung. I, 352. — Kovachich, Suppl. ad vestigia comitorum Hungariae, III. k. 134. l.

Ioannes Rex Hungariae.
Mann

15. JÁNOS KIRÁLY ALÁÍRÁSA.

16. TÖRÖK MARTALÓCZOK.

IV.

ORSZÁGOS KORMÁNYZÓSÁG.

AHABSBURG HÁZ zavarteljes helyzetéből hatalmasabban mint valaha emelkedett ki. Ausztriában tekintélyes seregeket állítottak fel. Győr, Komárom, Óvár, Eger és Kassa megint Ferdinánd király kezeibe estek; Esztergom, sőt Buda is hasonló sorsnak néztek eléje. A török veszedelem hatalmasan fölrezzentette a német fejedelmeket is: az augsburgi birodalmi gyűléstől azt várták, hogy erős segílyt fog a török ellen megszavazni. A pápa ezek védeczét egyházi átokkal sújtotta. És dél felől, minden hatalmas ellenségén győztesen közeledett a császár diadalteljes fegyvereivel. Mennyire lehangolhatta János királyt, kinek lelke úgy sem mutatkozott erősnek, midőn így magával szemben látta a Habsburg ház egész erejét. Ismét Törökországhoz folyamodott segítségért. A felhívásra Mehemet bég, a szendrői basa, 1530 késő nyarán mintegy 30,000 emberrel

Magyarországba tört. János Ausztria és Morvaország keleti részére utasította őket, mint alkalmas pusztítási területekre és tapasztalt vezetőket adott a törökök mellé. S meg kellett érnie, hogy ezek, Thurzó Elek által a (Vágnál feltartóztatva), az ő saját országában tombolták ki magukat, a Vág és a főváros közt levő területet tisztára kirabolták és ezerekre menő foglyot ejtettek. A király, mint értesülünk, könnyező szemmel maga volt kénytelen szemlélni a szomorú látványt.¹ Egy október 6-ikán kelt iratában keserű szavakkal fordult konstantinápolyi képviselőjéhez, Grittihez, legyen gondja rá, hogy a foglyok megszabaduljanak, és Mehemet garázdálkodásának vége szakadjon; inkább semminő szövetségese se legyen, mint ilyen; ha efélék történnek, akkor Ferdinánd király, a mit eddig nem tehetett, könnyen bebizonyíthatja, hogy ő — János király — a kereszténység romlására szövetkezett a törökkel.²

17. THURZÓ ELEK ALÁÍRÁSA.

Mialatt a török így országának egy nagy területét elpusztította, ellenfele megtett minden készüléket, hogy döntő támadás által fővárosa birtokába jusson. Ferdinánd 1530 augusztus 2-ikán Augsburgból parancsot adott vezérének, Rogendorf Vilmosnak, hogy Buda ellen induljon. Ez október közepén kezdte meg a hadjáratot. János fejére 1000—10,000 forint jutalom tűzetett ki.³ E zürzavarban gyámoltalanul fordult ide s tova.

János személyes dicsvágya érdekeit hazája sorsának föléje helyezte, a nélkül hogy azokat nagyszabású politikával szolgálta vagy legalább is állhatatossággal képviselte volna. Elkerülte a

¹ Istvánfi, i. m. 170. l.

² Pray, Epistolae procerum i. k. 359. l.
— Buchholtz, i. m. iv. k. 65—66. l.

³ Oláh Miklós levele Mihály kölni préposthoz. Augsburg, 1530 nov. 11. Mon.
Hung. hist. Dipl. i. k. 105. l.

mohácsi csatamezőt, hogy Lajos királyt a veszedelemnek kiszolgáltassa és megjelent azon a szultán szolgájának minőségében. A szerencsétlenségben kislelkű, a szerencsében kisszerű volt, eldöntő cselekedetre nem lehetett rábírní; hiába keressük benne a katonai merészség valami magyaros jellemvonását. Habozónak, határozatlannak látjuk őt, a környezet rábeszélésének könnyen zsákmányul esik és az alacsony kincsvágy vonásai sem hiányzanak jelleméből. Ha el is szeretnénk ismerni, hogy sok minden bajában, ha nem is valami nagysággal, de legalább szívóssággal, makacssággal ragaszkodott ügyéhez, ez az érzés mindjárt eloszlik, ha az eszközöket tekintjük, melyeket inkább rövidlátólag, semmint bátran alkalmazásba venni jónak látott. Engedte, hogy a török kényurak és teremtményeik játékszerű használják. Most is, midőn az ellenfél a fővárost fenyegette, úgy látszik, hogy hajlandóbb volt azt feladni, semmint megtartásáért életét kockáztatni.¹ Ekkor félig elhatározott menekülési kísérlete váratlanul ellentállásra, ő maga pedig segítségre talált.

Gritti Lajost több havi konstantinápolyi tartózkodása után 1530 szeptemberben mint *orator Turci*-t sürgősen Magyarországra küldték.² Azzal volt megbízva, hogy Ferdinánd királyt, kinek követei épen útban voltak Konstantinápoly felé, a Magyarországról való lemondásra rábírní. A mennyiben pedig ez nem sikerülne, feladata volt a legközelebbi támadásra kirendelt török sereg részére élelmezési szertárakat állítani.³ Hogyan ejthette volna el ezt a jövedelmező üzletet? Október 10-ikén érkezett Budára, de János király utasítására megint elhagyta a várost, látszólag azért, hogy a lengyel és szász közvetítés folytán a két ellenkirály részéről megnyitott egyezkedési tanácskozásokra mint a porta képviselője, Posenbe utazzék, vagy pedig e tárgyalásokról információkat szerezzen.⁴ De ekkor Rogendorf 10,000 emberrel

¹ Tranquillus, i. m. 9 a l.

² Bécsi cs. és k. udv. és állami levéltár 1530 okt. 31. Bagochi Marcian jelentése Bécsbe (Másolat és kivonat). — Szeptember 22-én Nischben van. Óváry, i. m. II. k. 180. sz.

³ Gritti levele Zsigmond lengyel királyhoz, 1530 december 23, Muffat, Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte, IV. k. 81. l.

⁴ Grittiinek Kosztka Szaniszló részére

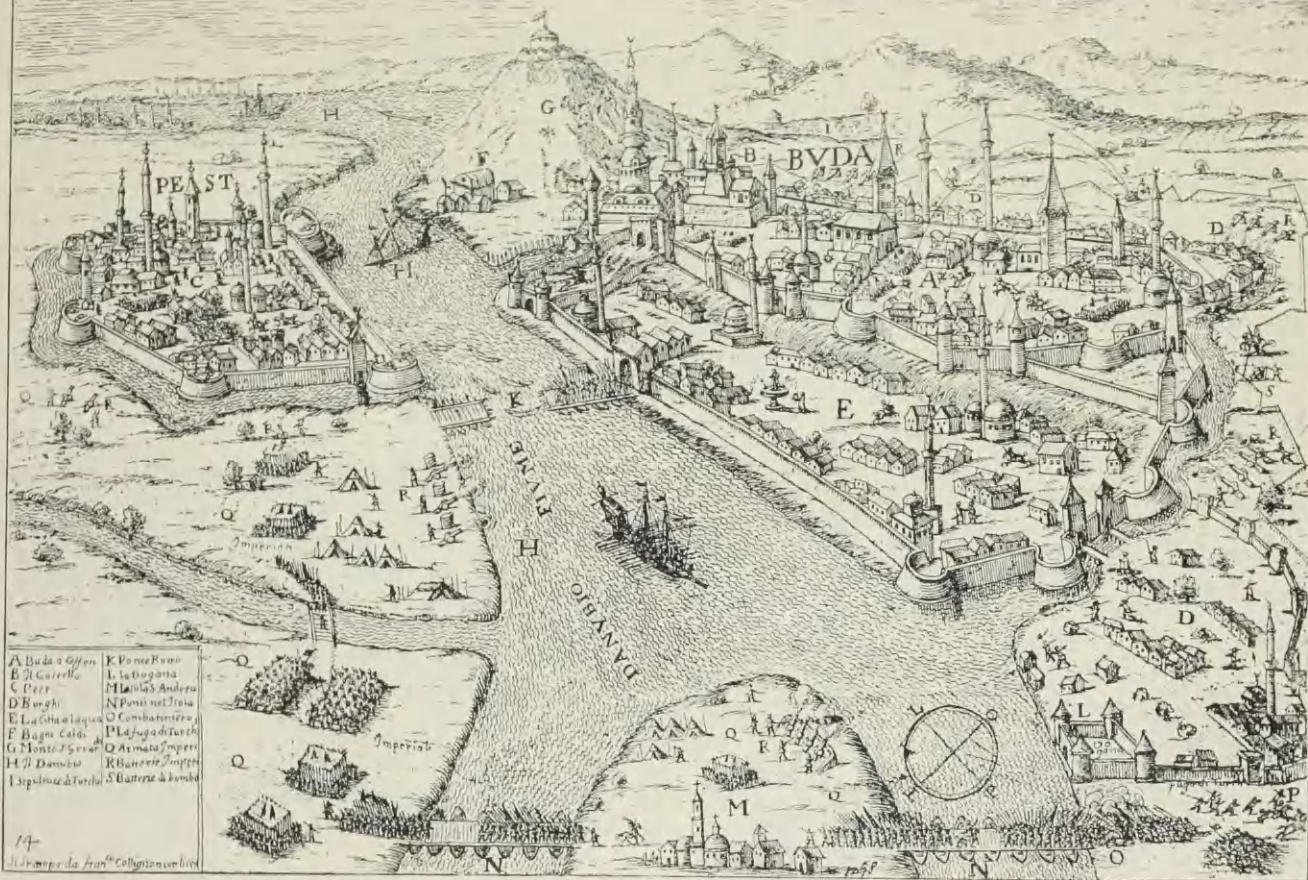
és egy kis dunai flottillával már közeledett a Duna mentében. Észtergomot és várát az érsek átadta. Gritti és mások sietve vonultak be Budára, a melynek falai alatt Rogendorf serege október 31-ikén megjelent. Most Gritti lett az ellentállás lelke. A lehangolt királyban előbb bátorságot kellett ébresztenie; fölajánlotta magát, hogy ő maga megvédelmezi a helyet, ha a király nem bátorkodnék maradni. «Budának — írja 1531 január 7-ikén — semmiféle körülmények között sem volt szabad a Habsburgok kezébe esnie, mert ha egyszer János királytól elvették, a török pedig, a mint kétségtelen, másodsor is elfoglalja, úgy többé a kereszténység vissza nem nyerhette volna.»¹ Vajjon a földézett veszedelemtől döbbsent meg, vagy sejtette, hogy Szapolyai elbukásával az ő politikai szerepének is vége Magyarországon? Föltette magában, hogy, habár elégtelen eszközökkel is, Budát a végsőig fogja védelmezni. Mert abban is igazi velencei volt ő, hogy kereskedés és váltóüzlet mellett sem felejtette el a hadi mesteriséget. A történelmi kutatás nem sok pozitív vonást leshet el a harczias kalmár jelleméből, de azt, hogy gyáva lett volna, sohasem fogja állíthatni.

Buda védelme valóban megérdemelte ezt az eltökélést. Nem csupán azért, mert az ország fővárosa volt. Falai között összpontosul majdnem minden, a mivel János király pártja hatalomban és tekintélyben rendelkezett: mindenekelőtt ott volt ő maga, ki jónak látta a várban megvonulni, továbbá kancellárja, Verböczy István, tanácsosa, Pöstyéni Gergely, Cibak Imre nagyváradi püspök, Athinai Simon, úgy látszik, Statilius fehérvári püspök is; a később oly híressé lett Martinuzzi György és még sok más. Nádasdy Tamásnak, ki 1529 szeptember óta Jánosnak félig kényszerűségből párthive lett és másoknak, kik Szigetvár előtt voltak, sikerült az ostromlók által nem teljesen körülzárt városba csellel behatolni; törökök, magyarok összevéve 4000-en

adott instructiójában a lengyel királyhoz 1531 január 7. Quellen und Erörterungen, iv. k. 90 és 112. l.

¹ Tranquillus, i. m. 9 a l.

VERO DISEGNO DELLA CITTA DI BVDA UNDE OFFEN: PEST

A Buda o Offen	K Ponte Revo
B Di Castello	L la Bogana
C Pest	M la Cas Andera
D Borgo	N Pons sul Traia
E La Citia alqua	O Comitatensis
F Baga Cah	P la fuga di Turin
G Ponte S. Ger	Q Armata Imper
H Di Davaco	R Battoria Imper
I Spalmia di Tondi	S Battoria di Buda

14

Il Tempio da Joan Colonna con l'iva

lehettek.¹ Gritti Lajosnak sok bajába került őket csak egyszer is együttes cselekvésre bírni; de nem kimélt semmi áldozatot, fáradságot, hogy a várost megtartsa. A pénzzel nem fukarkodott; hogy a törököket feltűzelje, nem kevesebb mint nyolcz arany forintot fizettetett ki egynek-egynek. A maga életét sem kimélte, éjjel-nappal talpon volt; daczára a zimankós hidegnek a falakon sátorban aludt, az ostromlottakat a kitörések alkalmával személyesen vezérelte; az ellenség egy ostromát olyan nyomatékmal verte vissza, hogy az a rákövetkező nap nem mert újra támadni. Még akkor is mentőeszközt talált, mikor a minden bátorságnál erősebb éhség veszedelemmel fenyegetett; deczember 7-ikén meg kellett kezdeni a lovak és szamarak leölését. Már-már hire járt, hogy Buda elfoglaltatott és János király meg Gritti foglyul estek.² A király — Gritti sürgetésére — kénytelen volt Mehemed béget segítségül hívni. A bég lovas csapatainak megjelenése tényleg sietteté Rogendorf elhatározását, hogy a hideg és betegségek által megtizedelt seregét Esztergomba visszavezesse. Egy utolsó, meghiusult roham után deczember 23-ikán megszüntették az ostromot. Buda János király birtokában maradt.

Érthető, hogy János király igyekezett rendkívüli módon kitüntetni azt a férfiút, ki életének kockáztatásával megmentette őt és fővárosát. A kitüntetések özöne követte az ostromot. Buda valamennyi polgára megnemesített, mindegyik felszabadult a katonai és egyéb szolgálattételektől és csupán a várost kelle szolgálnia, a mely néhány területet kapott ajándékba. Nádasdy Fogarast kapta, Laski Erdély címzetes vajdájává neveztetett

¹ Ehez és a következőkhez fontos Szerémi Györgynek a Mon. Hung. hist. Script. ben megjelént emlékirata. Szerémi, mint a király udvari káplánja, az egész ostromot végig élte és így mint forrás legelső sorban jön tekintetbe. Csakhogy latinsága oly gyarló, előadási módja oly zavaros, hogy megfigyeléseinek helyességét joggal kétségbe lehet vonni. Szerémiről lásd: Szádeczky, Szerémi György élete és emlékirata; Értekezések a történeti tudományok

köréből. xv. k. Ime egy példa latinságából: «Gritti cum Turcis et cum Tracianis adversus eos (t. i. az ostromlók ellen) irrui et audacter cum pugnat adversus eos propter aureos florenos, quae ante projeciebant de manica» (289). — Zermegh, i. m. (401—404). Verancsics, i. m. 33. Magyar Történelmi Tár, II. k. 799. l. — Quellen und Erörterungen, rv. k. 112. l. — Ostermayer, i. m. 18.

² Mon. Hung. hist. Dipl. I. k. 113. l.

ki.¹ A legnagyobb kitüntetés — a mint méltányos volt — Grittit érte. A király december 26-ikán országos kormányzóvá nevezte ki, a mihez járult a mármarosi főispánság, a megye minden királyi várának és sóbányáinak gazdag jövedelme, a mely hír szerint évenként 80,000 tallért tett ki.² Azonkívül feljogosította Grittit, hogy czimerében oroszlánföt viseljen. Gritti 16 éves fia, Antal, Eger választott püspökévé neveztetett ki. Ekként Egernek három püspöke volt: Zalaházi, ki a püspökség Ferdinánd-részi jövedelmét, Gritti Lajos, ki a Szapolyai-rész jövedelmét húzta és Antal. Gritti Lajos ekkor jönnek látta fia részére udvarmestert nevezni ki a trevisoi Agostino Museo személyében, ki ágostonrendi szerzetes és egyházjogi tanár volt és a kinek a fiút nemcsak «in grammaticalibus», hanem azokban a dolgokban is oktatni kellett, «miket egy püspöknek tudnia illik».³

Nem lehet rajta csodálkoznunk, ha a nemzeti érzületet sértette, hogy a törökverő Hunyadi méltósága egy fattyúszármazású idegen kalandorra ruháztatott, kiről általában az volt a nézet, hogy az országot a török kezére akarja játszani. Azt is állítják, hogy Laski Jeromos, azért, hogy az erdélyi vajdává emelkedéséből származott és szélesebb körökben elterjedt ellenszenvet ellensúlyozza, maga kezdeményezte ezt a kinevezést és törekvésében Verböczy kancellár támogatta.⁴ Bármint áll is a dolog, az ország-nagyok tanácsában a terv ellentállásra talált. Ép a legtekintélyesebb férfiak, Nádasdy Tamás, Czibak Imre, Statilius János, Athinai Simon, Várallyay László, a budai prépost, hevesen ellentmondtak.

Mily gyermekes dolog ez, — intették a királyt — az tudva van, hogy kiskorú gyermekek mellé gyámot rendelnek, de hogy felnőtt emberek maguk adassanak maguknak ilyet, mégis különös.⁵

¹ Fessler-Klein, i. m. III. k. 444. l.

² Pray, Ep. p. 100. r. k. 367. l. Katona, i. m. xx. k. 699. és köv. ll. — Szerémi szókása szerint összezavarja a dátumokat s 1530 márczius 12-ét említi mint kinevezési napot.

³ Magyar Történelmi Tár, III. k. 78. 90. ll. Della Valle, i. m. 21. l.

⁴ Zermegh, Historia, 404. l. — Révai Péter, de monarchia et sacra corona regni Hungariae, Schwandtnernél, Scriptorum Rerum Hungaricarum, II. k. 721. l. — Simigianus, i. m. 130. l., negyedik jegyzet a XIII. fejezethez.

⁵ Szerémi, i. m. 298. l. — Zermegh, i. m. 404. l.

Soha idegen ilyen tisztségre nem emelkedett, mondá Nádasdy, ez a kinevezés ellenkezik a magyar királyság törvényeivel. Ilyen állás nemcsak méltatlan a királyhoz, hanem veszélyes is rá nézve; ezt sohasem szabad megengedni.¹ Statilius is keserű szavakban tört ki Szerémi udvari káplán előtt; Czibak Imre, még akkor, a mikor Gritti elhagyta Budát, erős szemrehányásokat tett a királynak, mikép nevezhette ki ezt a pogányt az ország kormányzójának.² János király Verböczy és Laski tanácsa értelmében döntött. Alighanem fontolóra vette rábeszélésük folytán, hogy csakis ez úgynek Grittire nézve kedvező megoldása által lehet Ibrahim basa és a porta segítségére számítani. Erre aztán állítólag a nevezett országnagyok aláírásukat és pecsétjüket a király által 1530 december 30-ikán kiállított decretumtól megtagadták volna, a mely «a mi és országunk kinevezett kormányzóját» felruhazza a joggal és hatalommal, hogy bármit, a mi az ország méltóságának és javának megfelel, rendeletek, illetve rendszabályok által életbe léptethessen és igéri, hogy e ténykedésében támogatni fogja.³

Gritti még 1530 októberében megújította a rendeletet, mely az ország rendeit mindenszentek napjára gyűlésbe hívta és meg nem jelenés esetén a javak elkobzásával és a szultán haragjával fenyegetőzött.⁴ De az országgyűlés megtartását Buda ostroma lehetetlenné tette. A rendek csak az 1530. év utolsó napjaiban gyűltek össze Budán. A behívottak némelyike még most is késedelmeskedett. A bányavárosok követeit 1531 január 6-ikán a kormányzónak ujjal föl kellett szólítania, hogy megjelenjenek.⁵ Ezen a napon ötvenhárom országgyűlési követ 1530

¹ Bethlen Farkas, *Historia de rebus Transsilvanicis* (rendesen Zermeghre vezet-hető vissza) Szeben, 1782–1793, 186. l.

² Szerémi, i. m. 298 és 307. l.

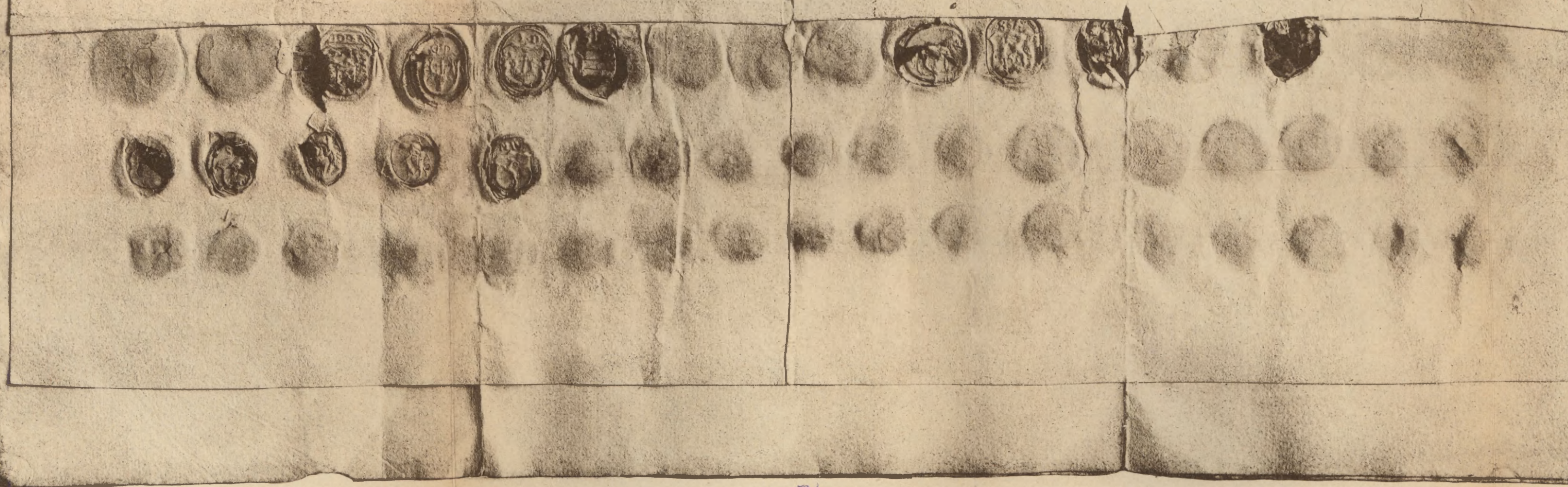
³ Pray, *Ep. proc.* 1. k. 367. l. — Pray, *Annales regum Hungariae ab 997–1564*, III. k. 240. l. (Az oklevél eredetije nincs meg.) Tekintve, hogy az okmány Nádasdy, Czibak, Statilius és Athinay Simon aláírásával van ellátva, ellentállásukat Grittivel szemben

többen mesének nyilvánították. Nem látom át, hogy miért és e dolgokat, úgy a mint Zermegh és Szerémi előadják, igazoltaknak tartom.

⁴ Gritti rendelete Zala- és Vas megyékhez, 1530 okt. 11. Fraknoi, *Monumenta comitialia regni Hungariae* 1. k. 257. l.

⁵ Archiv für öst. Gesch. XXI. k. 83, 89 (Gritti levele Körmöczbánya, Selmecz-bánya, Besztercze-bánya tanácsához és

Joannes Statilus, Epus Alben Transilvanie, Emericus Czibak Electus Waradien, Item Joannes Banffy de Alsolyndwa,
 Comes p[er]tinens Comitatus de Weresze, Palatinus Regni Hungarie ac Judeptomanorum, Comes Gregorius p[er]thyeny de Martfonos,
 Judeptorie Regie Matris, Hieronymus de Lasko, Stephanus Batgori de Somlyo waiwode Transilvanien et Siculorum comites, Cassar
 de Kassa, Comes Comitatus Newgradien, Stephanus Drwget de Gomonna, Joannes Zereghen de Mezthegnyew Comes comitatus Eholnen,
 Franciscus de Barchya, Hospitus Srepsien, Simon de Athyna, Castellanus et promisor Curie castri Buden, Thomas de Nadasd Administrator
 Pionentium Regie Matris, Joannes Dorzy de Zeg, Nicolaus Kozka de Zedlez, Capitaneus partium Regni superior, Nerus Egregy benedictus
 de Beken Locumtenen personalis p[er]tie Regie Matris, Emericus de Saros protionorius Judicio Curie Regie Matris, Albertus p[er]hlypessy
 protionorius personalis p[er]tie Regie Matris, Nicolaus de Tzelegd, waiwoda Transilvanien, Michael Fatogy, Comes Comitatus
 Zolnotmedorrio, Michael Kesserew de Gybarth, Stephanus Balyntgyth, sup[er]venus Capitaneus Rastianorum, Nicolaus Thomori de Kewyd
 Comes comitatus Alben, Petrus Bodo de Mezthegnyew, Joannes de Dombó, Franciscus Somogy de Endred, Petrus Emreffy de Zerdagel,
 Ladislaus Magd de Beer, Stephanus Thomori de Gyros Blasius de Wersze, Capitaneus peditum Regie Matris, Paulus de Barchya, Michael
 Somlyay Mattheus Kaffano Blasius Gery, Michael Kwnyowith, Emericus p[er]thno ly, Joannes Zghary de Maria, Franciscus Dobo de Kuzka
 Sigismundus de Fogman, Andreas Tppan de Macga, Alij Universi et singuli fideles subditi Sex^{mi} Dni Regis Joannis, Dni nri p[er]cipissimi
 qui in p[er]tinenti negotio interfuerunt, Memoria commendamus per p[er]tes lras nras de Nos Ill^{ri} et Mag^{ri} Dno Ludovico Britti, gubernatori
 Regis et Regni Hungarie Electoris Curie Agrien, sumo Thesaurario et Consiliario Regie Matris, in omnibus, que ad commodum, et
 statum p[er]tinet Sex^{mi} Dni nri Regis, Nerus libertatem et conservationem Regni p[er]tinerent, pro facultate nra auxilio esse volumus,
 atq[ue] ad hoc nos eidem p[er]mittimus, Garum n[ost]rum Sigilli nri munimine, Mannog[ra]m[ma] n[ost]re subscriptione roborata vigore et testimonio
 l[ite]rarum median, Datum Bude Sabato proximo ante festum Circumcisionis Dni Anno eiusdem Millesimo Quingentesimo

december 31-iki dátummal ellátott, ünnepélyesen megpecsételt oklevélben megfogadta, hogy Grittinek, a kormányzónak, kincstárnoknak és király tanácsosának mindenben, a mi a király, a szabadság (!) és az ország jólétét czélozza, a lehető legnagyobb buzgalommal segítségére lesz.

Gritti jónak találta előbb kérdést intézni Konstantinápolyba, hogy a neki adományozott és biztosított méltóságot elfogadhatja-e?² Csak azután érezte magát biztosnak méltóságában. A biztosító okmányt Nádasdy, Cibak, Statilius és Athinai is aláírták. Ennek daczára a boszúálló olasz nem tudta megbocsátani, hogy kineveztetését elleneztek. Gyűlöletével üldözte őket.

Czibaknak később meg kellett halnia és úgy látszik, mintha ugyanezt a sorsot szánta volna Statiliusnak is.³ Athinay budai várkapitányságától megfosztatott, mihelyt Grittinek ott szabad keze volt. De Nádasdy Tamást, kire lett volna oka haragudni, mert 1529-ben életét neki köszönhette, meg akarta magának nyerni. Kinevezte — ő és nem a király — mielőtt Budát elhagyta volna, 1531 január 12-ikén az ország alkormányzójává és a maga helyettesévé.⁴ Midőn Nádasdy e kétes értékű kiténtetést, nem minden gőg nélkül, visszautasította, Grittivel való viszonyát végkép elrontotta. Azonban a neki kivetett hálóból eszélyességénél és másúnnen jövő intéseknél fogva mindig ki tudott menekülni. Ez a január 12-iki kinevezési okmány különös egy irat! Egész világosan azt tartalmazza, hogy, ha a király vágy bárki más az «officium gubernationis»-ba — a mi csakis a közigazgatást jelentheti, — beleavatkoznék, az alkormányzó ezt azonnal Grittinek jelenteni és hivatalát elhagyni tartozik. Nem tűnik-e fel Gritti kormányzósága ebben a világitásban úgy, mint a király ugyanazon időben való lemondása?

polgáraihoz 1531 január 6). — Körmöcbánya városi levéltár.

¹ Az eredeti az Országos Levéltárban Budapesten. Lásd Kovachich, Vestigia comitiorum I. k. 647. l. — Fraknói, Mon. comit. I. k. 251. l.

² Della Valle, i. m. 21. l.

³ Verancsics, 36. l.

⁴ Archiv f. öst. Geschichte XXI. k. 83, 89. l. (Gritti Nádasdyhoz 1531 január 12. — Orsz. Levéltár). — Mayláth, Gesch. der Ungarn, III. k. 28. l.

Az október 4-ikén meg Posenben, a melynek megtar egyezését kikérte és megny Jánosnak kétségtelenül Gritti hogy országát egész halál nándra szálljon, természet a Lengyelország és Szé 1530 december 13-ikát birtokállományuk fentai időközben pedig a po kötésre, általános helyesléssel találkozott. Ferdinánd 1530 november 25-ikén elfogadta az ajánlatot; de János jónak látta a szultán helybenhagyását kikérni.¹ Végül 1531 január 23-ikán Laski által három havi fegyverszünetet kötött. Természetesen az eközben megkezdett budai ostrom tovább tartott és a panasz, melyet Gritti azután e miatt, mint a fegyverszünet megtörése miatt emelt, jogosulatlan volt. Mint a lengyel király követe 1531 februárban a császárnak jelentette,² a porta Grittit ép akkor küldte a poseni tanácskozmányokra, a melyeken Ferdinándot mindennemű fenyegetéssel lemondásra kellett volna rábírnai; egyidejűleg megtudjuk azt is, Herberstein Zsigmondnak, a poseni osztrák meghatalmazottnak egy Ferdinándhoz intézett iratából, hogy neki — Herbersteinnek — sikerült rábírnai Laskit,³ hogy Bécsbe utazzék, a ki is e czélből menedéklevelet kér. Laski reméli, hogy Grittit is rábeszélheti, hogy vele együtt Bécsbe jöjjön! Csak a neve ne foglaltassék a menedéklevélbe, hogy «ezt valamikép bűnül ne rójják föl neki». Gritti már bizonynyal akkoriban is azon igyekezett, hogy a Habsburg házhoz vezető minden hidat föl ne égessen és ebben találkozott Laski barátjának nézeteivel. Azonban Magyarországtól minden körülmények között távol akarta tartani. Innen magyarázhatók meg 1530 decemberben és 1531 ugyancsak decemberben kelt iratai és jelentései V. Károly csá-

¹ Huber, i. m. iv, k. 34. l.

² Buchholtz, i. m. iv, k. 542. l.

³ Bécsi állami levéltár. Levél 1530 nov. 9—10-ikéről.

Az október 4-ikén megkezdett egyezkedési tanácskozás Posenben, a melynek megtartására János király a szultán beleegyezését kikérte és megnyerte, csak féleredményre vezetett. Jánosnak kétségtelenül Gritti által formulázott követelésére nézve, hogy országát egész haláláig megtarthassa, mire azután Ferdinándra szálljon, természetesen nem tudtak megegyezni. Azonban a Lengyelország és Szászország részéről tett indítvány, hogy 1530 december 13-ikától egy évre a hadakozó felek tényleges birtokállományuk fentartása mellett fegyverszünetet kössenek, időközben pedig a portát birják fegyverszünetre vagy békekötésre, általános helyesléssel találkozott. Ferdinánd 1530 november 25-ikén elfogadta az ajánlatot; de János jónak látta a szultán helybenhagyását kikérni.¹ Végül 1531 január 23-ikán Laski által három havi fegyverszünetet kötött. Természetesen az eközben megkezdett budai ostrom tovább tartott és a panasz, melyet Gritti azután e miatt, mint a fegyverszünet megtörése miatt emelt, jogosulatlan volt. Mint a lengyel király követe 1531 februárban a császárnak jelentette,² a porta Grittit ép akkor küldte a poseni tanácskozmányokra, a melyeken Ferdinándot mindennemű fenyegetéssel lemondásra kellett volna rábírní; egyidejűleg megtudjuk azt is, Herberstein Zsigmondnak, a poseni osztrák meghatalmazottnak egy Ferdinándhoz intézett iratából, hogy neki — Herbersteinnek — sikerült rábírní Laskit,³ hogy Bécsbe utazzék, a ki is e czélből menedéklevelet kér. Laski reméli, hogy Grittit is rábeszélheti, hogy vele együtt Bécsbe jöjjön! Csak a neve ne foglaltassék a menedéklevélbe, hogy «ezt valamikép bűnül ne rójják föl neki». Gritti már bizonynyal akkoriban is azon igyekezett, hogy a Habsburg házhoz vezető minden hidat föl ne égessen és ebben találkozott Laski barátjának nézeteivel. Azonban Magyarországtól minden körülmények között távol akarta tartani. Innen magyarázhatók meg 1530 decemberben és 1531 ugyancsak decemberben kelt iratai és jelentései V. Károly csá-

¹ Huber, i. m. iv, k. 34. l.

² Buchholtz, i. m. iv, k. 542. l.

³ Bécsi állami levéltár. Levél 1530 nov.

9—10-ikéről.

ob Ludouicus Krivitz. Gubernator Regni Hungarum, comes p[ro]tunc
 h[er]m. Maramorusion, ac summus Thesaurarius et consiliarius Regni Maritimi et
 Transilvanici per p[ro]vincias nostras. Ad nos Magnificum G[ra]m[m]a de
 Nadasd in absentia n[ost]ra fecimus et constituimus in Vicegubernatorem.
 n[ost]rum, d[omi]no et p[ro]p[ri]o eidem p[ro]vinciam atq[ue] omnimodam auctoritatem. Et ip[s]e
 Nadasdy intra adventum n[ost]rum. Vice et in p[ro]p[ri]a n[ost]ra, omnia negotia
 ad Gubernationem n[ost]ram p[er]tinenti v[est]rorum officio Thesaurarius vicarius,
 vinctusq[ue] p[ro]vincie Regni administrandi et p[ro]p[ri]o maxime negotiorum
 Regni. simul et Regni. dispensandi debet: et q[ui]d vinctus officialis
 et p[ro]p[ri]i quor[um]libet honorum et officiorum ac p[ro]vincie Regni factores
 ad p[ro]p[ri]um Nadasdy in omnibus attendat, omniaq[ue] officia ad libitum
 suum h[er]m., p[ro]vincieq[ue] Hung[ar]ie vinctus ad manus suas administrandi, ac libitum
 rationem d[omi]no d[omi]nari. Hoc tamen non p[ro]hibuisse, q[ui]d si Legatus
 vel aliquis d[omi]n[us], aut alius quilibet ad Hung[ar]ie officium Gubernationis vel
 Thesaurarius et p[ro]vincie administrationem. si se miserit. Vel ipsum in eo quibus
 pacto turbamur. Et tunc ip[s]e Nadasdy aut ad nos constantinopolim aut alio
 vbi nos reperiri poterit. Venit. aut ad domum sua se p[ro]ferat, ibiq[ue] adventum
 n[ost]rum expectare possit et valeat. Hanc n[ost]ra Regni et Thesaurarius hanc n[ost]ra
 d[omi]no d[omi]nari 12 mensis Januarij. Anno d[omi]ni MDCCLXXII. m[en]se primo.
 J[er]m. Ludouicus Krivitz
 manu s[ua]

NÁDASDY TAMÁS KORMÁNYZÓ-HELYETTESI KINEVEZÉSE.
 (Eredetije a magyar kir. országos levéltárban.)

szárhoz és Zsigmond lengyel királyhoz,¹ melyek ijesztő híreket tartalmaznak a törökök óriási hadikészületeiről, hogy már minden ellentállás hasztalan; a szultán négy hadsereget akar megindítani: az elsőt személyesen vezeti Bécs ellen, a második Morva-

19. ZSIGMOND LENGYEL KIRÁLY.

országot és Sziléziát fogja elpusztítani, a harmadik Csehország ellen fog nyomulni és a negyediket Olaszországba szállítják, hogy

¹ 1.) Gritti levele V. Károlyhoz 1530 decz. 23. *Lanz, Correspondenz Carls V.* 1844 r. k. 411. l. és *Mon. Hung. hist. Dipl.* r. k. 81—82. l. 2.) Gritti levele Zsigmond lengyel királyhoz, 1530 decz. 27. *Quellen u.*

Erört. iv. k. 36. sz. Gritti Costka Szaniszlónak adott utasításai a lengyel király részére (17 fő- és 2 pótló-pontban). *Quellen u. Erört.* iv. k. 88 92. l. — Gritti megbízólevele Minkwitz Miklós részére a bajor hercegek-

a nápolyi királyságot megtámadja; Német- és Olaszországot tüzzel-vassal pusztítják el. Ő jó keresztény és jót kíván a kereszténységnek és keresztényeknek s keservesen esik neki, ha ebben kétkednek vagy öt teszük felelőssé a török veszedelemért. Ismeri a törökök nézeteit: ezek sohasem fogják eltérni, hogy a németek Magyarországon uralkodjanak; a Habsburg ház volt az — mondja korának sajtószerező képes kifejezőmódjával — mely az alvó kígyó farkára lépett, úgy hogy most fulánkját mutogatja; a Habsburg-háznak Magyarországról le kell mondania és Ferdinánd királynak át kell engedni ezt az országot ellenfele javára; más megoldás nem képzelhető. Ha egyszer Magyarországon a rendes állapotok helyreállottak, akkor minden, embertől kitelhető el fog követni, hogy a keresztény vallás javát előmozdítsa.

Látni való ebből, hogy úgy beszél, mintha az ország ura volna. Mindezek felől — írja — márcziusig bizonyosságban kell lennie; ha addig a porta nem kap megnyugtató értesülést, akkor a harcz kikerülhetetlen. A lengyel királyt Kosztka Szaniszló úgynöke által akarta a maga részére hangolni, felszólította Lajos és Vilmos bajor hercegeket Minkwitz Miklós,¹ lengyel szolgálatban álló szász lovag által, hogy birják rá a Habsburgokat; levélben fordult VII. Kelemen pápához, hogy közvetítsen a feleknél; ha közbelépésük nem használna semmit, akkor Károlyt és Ferdinándot éri a felelősség a vérért, a melynek akkor okvetlenül folynia kell.

Lehetetlen ezt a buzgalmat a kereszténység békéjeért komolyan venni. Azt a férfit, kit egy párt már most úgy állított oda, mint Magyarország legrátermettebb urát (señor), bizonyosan közelebb fekvő okok bírták rá, hogy a Habsburg-ház igényeivel szemben oly állhatatosan állást foglaljon. A mig a viszály az ország birtokáért tartott, mindig eszébe juthatott a szultánnak, hogy fenyegetését megvalósítsa és Magyarországot török szandzsák-

hez. Buda, 1531. jan. 10. Quellen und Erört. iv. k. 94, 95, 99, 101, 110, 119. l. — Negociations de la France dans le Levant, publiés par Charrière (1824. Collection des documents) i. k. 184. l. — I. Ferencz levele az

auxerre-i érsekhez, 1531. január 25. Buchholtz, iv. k. 542. l.

¹ Minkwitz a missziót január 31-én Kresdorffer Mártonra ruházta át. Quellen und Erört. iv. k. 99. l.

sággá tegye. De ha Ferdinánd király igényeiről egyszer lemondott, akkor igen kellemes és jövedelmező foglalkozás volt a gyöngye király gyámját játszani. És ki tudja, nem akad-e alkalom teljesen véget is vetni az ő uraságának. Hogy már most is teljes tudatában volt hatalmának, annak a többek között újabb, véres bizonyítékát adta. János király az Arthándy testvéreket, Pált és Balázst, Ferdinánd királyhoz való áruló üzelmek gyanújában, 1531 január 9-ikén Budán börtönre vettette. Gritti gyűlölte őket, mint az ellene szövetkezett nemesi társaság híveit. Azért még a hó folyamán, midőn a király alkalmilag vadászaton volt, hajnalban a város elé vezettedé és előzetes ítélethozatal nélkül lefejezteté a két testvért. E tettet nyomon követte a szárnyaló hír, hogy Gritti különösen Arthándy Pál dús vagyonát akarta megkaparítani és hogy Nádasdy Tamás volt, a ki azt megmentette.¹ Abban a reményben, hogy egyfelől kinyeri a szultán beleegyezését a január 23-ikán Visegrádon Laski és Rogendorf között április 22-éig kötött fegyverszünethez, másfelől, hogy e közben a bajor hercegek és a lengyel király igyekezetét a Habsburgoknál érvényesülni látja, január végén, a mint megbízatása parancsolta, visszatért Konstantinápolyba.² Milyen nagyszerűen sikerült eddig minden terve! A siker kecsgettette, szerencséje elérte a zenitét.

¹ Hatvani, Magyar történelmi okmánytár, I. k. 122. l.

² Az iránt, hogy a kivégzés nem 1533-ban (Szerémi 318), hanem 1531-ben (Verancsics

34) történt, lásd Bunyitay munkáját, «A váradi püspökség története», III. k. 197–198.

l. — Továbbá Mon. Hung. hist. Dipl. I. k. 333. l. xxv. k. 272. l.

The image shows a handwritten signature in dark ink. The signature is highly stylized and cursive, appearing to read 'Tamás Nádasdy'. Below the main signature, the name 'Mann' is written in a simpler, more legible cursive script. To the right of the signature, there is a large, decorative flourish or initial that resembles a stylized 'L' or 'Z'.

21. A HÉTTORONY KONSTANTINÁPOLYBAN.

V.

A HATALOM TETŐPONTJÁN.

GRITTI Lajos 1531 február végén tért vissza Konstantinápolyba. Buda megvédelmezőjét hősként ünnepelték és dicsőítésekkel halmozták el. A hatalomnak, befolyásnak legmagasabb csúcsára emelkedett. Most, hogy Musztafa basa halva volt, Ájász képzettsége pedig még az ozman igényeket sem elégitette ki, Gritti rangra és tekintélyre nézve a birodalom második emberének lehetett tekinteni.¹ A szultán a legbizalmasabb módon érintkezett vele. Egy krakói török követség elbeszéli, hogy Gritti a császárnál kitűnő tekintélyben áll, és hogy többször látták, a mint a szultán karon fogta és szeretetteljesen, barátságosan beszélgetett vele.²

¹ Viaggi alla Tana, 156b. l.

² Quellen u. Erört. iv. k. 107. l.

Alig történhetett valami nyugaton, a miről tudomást ne nyert volna. Tanácskozás, tárgyalás ő nélküle meg nem eshetett. Ennek következtében felfuvalkodva, a török birodalomban a legnagyobb tekintélyt követelte magának. Ez volt az az idő, a mikor beszéltek, hogy elhagyta vallását és a vezérek közé vétetett fel.¹ Mint olyant is üdvözölték az utczákon, a mit persze a basák nem vettek jó néven. Nekik fájdalmasan esett, hogy meg vannak fosztva attól a tisztességtől, melyben a gyaur oly bőségesen részesült. De Ibrahimtól való félelmükben jónak látták ellenszenvüket palástolni. Mert Ibrahim barátsága mindenkor főtamasz-
téma volt Gritti hatalmának. Ő volt a szultán és a «bégogli» közt a közvetítő. Ez szemmel látható volt 1533-ban, midőn Ibrahim Perzsiába küldetett; a Konstantinápolyban magára hagyott Gritti állása azonnal megrendült. De tudott is bänni Ibrahimmal. Della Valle egy 1533-ban történt mulatságos esetet beszél el. A velencei köztársaság folyamodott a portához, hogy küldjön gabonát. De az aratás Törökországban sem ütött ki nagyon jól és a gabona megdrágult. Gritti mégis magára vállalta, hogy a basát ez irányban kellőleg fogja hangolni; jelentkezett nála és más basákat is talált ott. Ibrahim, ki a tereferét szerette, megszólítja Grittit: «Ma éjjel álmodtam rólad, fehér ruhában láttalak, hatalmas turbánnal a fejedem.» — «A dolog világos, válaszoló Gritti hidegvérrel, a fehér köntös hozzád való hűségemet jelenti, a turbán pedig, melyet álmodban viseltem, a tied, melynek árnyékában élek és lélekzem.» Ibrahim, ki a vastagabb hízelgések iránt is fogékony volt, kedvezően fogadta a választ, valamint Gritti kérelmét. Nehány kérelmező szó és Ibrahim 5 gabonával megrakott hajó elindítására kiadta a parancsot.

Gritti úgy vélte, nem szükséges az ellene irányuló ellenszenvvel törődnie. Atyja, a doge, ki hosszú évek tapasztalásából jól ismerte a török viszonyokat, leveleiben hasztalan kötötte lelkére ismételten, hogy a törökök ügyeibe ne nagyon avatkozzék és valahogy eszébe ne jusson barbár országok kormányzására töre-

¹ Jovius, i. m. xxxiii. r. 131 a. l., de ezt ő maga sem hiszi el.

kedni. Nem vette figyelembe a jóakaratu tanácsokat.¹ Ha kérdezzük, mikép sikerült neki ily előkelő állást elfoglalnia és megtartania, úgy erre azt kell felelnünk, hogy sikereit vagyona czélszerű fölhasználásának köszönhette. Ő volt Keleteurópa urának fő pénzkölcsönzője. Eszünkbe jut a felső németországi kereskedelmi házak, a Habsburgok bankárjainak különleges jelentősége, ha látjuk, hogy Gritti Lajos mikép tudta magát a Kelet hatalmasainak hitelezőjévé tenni. Hogy a pazarul költekező Ibrahim basa — kiről azt mondják, hogy Grittitől egész nyaralót kapott ajándékba, kertekkel együtt — folyvást adósa volt, azon nincs mit csodálkozni. Hisz könnyen fizethette a kamatokat. A mint Gritti Budáról visszatért, Ibrahim ráruházta a görög tengeri városok adóinak kezelését, azonkívül neki ajándékozta Gallipoli, Anguri és Cargadori városok jövedelmét, a mi évenként 40,000 aranyra rúgott. A mennyi kereskedelmi kiváltságot Gritti csak akart, Ibrahim annyit szerzett neki. A konstantinápolyi városi adók kezelését is kezeibe kapta. Gritti általában úgy tűnik fel, mint Törökország bankárja.² János király óriási összeggel, háromszázezer arannyal volt adósa, úgy hogy már 1531-ben kénytelen volt neki más jövedelmező források mellett még a ragusai köztársaság által Magyarországnak fizetendő évi jutalékot és később Szeged város adóját is lekötöni. De mi ez még ahoz képest, mikor János király kénytelen kormányzójának előlegek fejében Magyarország valamennyi püspöki jövedelmét elzálogosítani.³ Rinconnak, a franciaia követnek is 10,000 aranyat adott kölcsön,⁴ és így ezt a lajstromot még jóval meg lehetne nyújtani. A mármarosai jövedelem magában 25,000 aranyra (80,000 tallér)

¹ Viaggi alla Tana, 156—177. l. — Magy. Tört. Tár, III. k. 10—34, 35. l. — Gévay, i. m. 1533, 29.

² Jovius, i. m. xxxii. k. 131 a l. és Katona, Hist. crit. Regum Hungariae.

³ Így mondja ő maga: «Joanneš rex debet mihi magis quam trecenta millia ducatorum, quae ego ipsi dedi mutuo de meo.» Gévay, i. m. II. k. 1534, 37. — Hasonlókép Tranquillus, i. m. 24 a l. —

Viaggi alla Tana, 157^a, 158^a. — Della Valle, i. m. 19. l. — Gévay, i. m. 1534, 121. — Továbbá Pray Ep. proc., I. k. 370. l. János király levele a raguzaiakhoz 1532 jan. 8 (az 1530-iki keltezés hamis). — Tranquillus, i. m. 14 a l. — Tört. Tár, XII. k. 317. l.

⁴ Lásd Óvay, i. m. II. k. 194. sz. — Voyages des Souverains des Pays-Bas, III. k. 51. l.

volt becsülve. Az egri püspökség bevétele 3000 aranyat tett ki. Erdély jövedelmeinek egy jó része Gritti pénztárába folyt be. Mekkora pénzbeli hasznot húzott kormányzói és kincstárnoki hivatalából, azt ma már nem lehet megállapítani; de bizonyynyal rendkívül nagy összegeket harácsolhatott. Ez Magyarországnak valóságos kiszivattyúzása volt.

E politikai pénzügyletek mellett Gritti kereskedelmi tevékenységét sem függesztette fel. Mint kalmár lett nagygyá, gazdaggá, kalmár is akart maradni. A mikor Jonus bég, az olasz renegát és portai tolmács, Schepper Kornélnak, V. Károly követének azt mondta: «Gritti egyszerre akar úr és kereskedő lenni — nem képes természetét megtagadni,» eltalálta az igazat. A haszon a politikai tervekkel elfoglalt férfúra nézve mindig kecsegtető maradt. A velencei kereskedőkkel, mint már említettük, egész életén át folytonos összeköttetésben állott. Szolimán szultán az ő közvetítésére vett 1534-ben velencei kereskedőktől egy ékkövekkel díszített arany edényt 200,000 aranyért, a mely összegből azonban csak 90,000-et fizettek ki, mert Gritti időközben meghalt, a mi a kereskedők bukását vonta maga után.¹ Lőrincz testvére valódi üzleti leveleket intéz hozzá Velenczéből. A bukott kereskedőnek provisióra van szüksége és gazdag testvérétől akarja azt kieszközölni. Gritti Lajos e leveleket már nem kapta meg. E levelekben főleg ékkövekről van szó, de van sok más üzleti ügyről is. Így arról értesíti Lőrincz, hogy minden utánjárás daczára sem sikerült Felső-Olaszországban olyan kutyákat találnia, a melyeneket a kormányzó ohajtott és egész stylistikai ügyességét egy szép macska leírására fordítja, «a milyen szépet soha életében sem látott,» és a melyet kétségtelenül el akart testvérének adni.² Az ékszerkereskedést folyvást előszeretettel üzte a kormányzó; de a kereskedés más ágaiban is nagy jártasságot tanúsított. A bajor követtől tudjuk, hogy nagyon otthonos volt a bányászati dolgokban.³ Poli-

¹ Della Valle, i. m. 35. l.

² Mind a két levél, valamint egy hasonló tartalmú harmadik, melyet egy bizonyos

Pictor János Mária irt 1534 szeptember 15-én, a bécsi állami levéltárban van.

³ Quellen u. Erört., iv. k. 318. l.

tikai levelei, melyekhez nem használt stílistikai mintákat, félre- ismerhetetlenül kereskedelmi irályt mutatnak. Ha kereskedelmi levelezését olvassuk, csodálkozhatunk, hogy minő apró részletekkel ráért törödni a praetendens, a ki Magyarország uralmát akarta kezébe kaparintani.

Benedetto Ramberti és az épen akkor — 1531 októberében — hozzá szolgálatba állott kamarása, Della Valle, körülményes tudósításából világos és — véleményem szerint — épen nem érdek- telen képet alkothatunk magunknak életmódjáról és személyes tulajdonságairól.¹

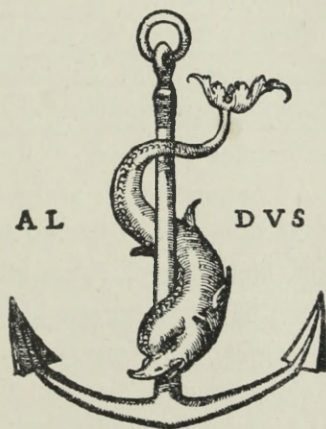
Elsőben is feltűnik Gritti hajlama a fényűzésre. Pompás palotája Galatában olasz modorban volt építve és terjedelmes ker- tekkel körülvéve; ablakaiból egész Konstantinápolyt át lehetett tekinteni. Hogy e pompának lehet-e még ma nyomait találni, azt eddig nem lehetett kitudni. Szerályt tartott ép úgy mint a szultán, csakhogy valamivel kisebbet; ott ép úgy megvoltak háremhölgyei és ifjai, mint akármelyik töröknek. Hogy keresztény rítus szerint nősült-e, nem tudhatni; azért gyermekeinek törvényessége kétséges. Török módra öltözködött aranyba és selyembe, de turbán nélkül. Fején az akkoriban Magyarországon divatos czobolyprémes süveget viselte. Ruháival pazarul bánt; miután hétszer-nyolczszor viselte, szolgálinak ajándékozta azokat. Szolgákat pedig rengeteg nagy számmal tartott. Ezt már élet- módja is megkövetelte. Ha lóra ülve elhagyta palotáját — a mi ritkán esett meg, mert nem szeretett a nép közé keveredni — hosszú sor gyalogos szolgálival kísértette magát. A ki beszélni akart vele, csak két sor testőr közt juthatott hozzá, nem azért, mintha bizalmatlankodott vagy épen félt volna, hanem a pompa kedvéért. A fényes fölvonulásoknak mestere volt; csak el kell olvasni Della Vallenál a budai 1532 július havi bevonulást vagy

¹ Az utóbbi urának hű szolgálója, azért ítéletében nagyon is kedvez neki, könnyen- hívő és különösen az idők megjelölésében zavaros. Viaggi alla Tana, 156a—157b l. és Della Valle, i. m. 18. és köv. ll.

² Della Valle, i. m. 27 és 33 l. és Museum, i. m. 65—66. l. — Quellen u. Erörterungen, iv. k. 306. l.

Museusnál a bevonulást Erdélybe 1534 nyarán.² Ajándékokat örömet fogadott el, de a viszonzásban sem volt fukar. A bajor követ, ki 1533 szeptemberben urait fölszólította, hogy «küldjenek valamit Grittinek,» biztosíthatta őket arról, hogy Gritti mindent

VIAGGI FATTI DA
VINETIA, ALLA TANA, IN PER-
SIA, IN INDIA, ET IN COSTANTI
NOPLI: con la description particolare di Città,
Luoghi, Siti, Costumi, et della PORTA del
gran TURCO: & di tutte le Intra-
te, spese, & modo di gouernare
suo, & della ultima Im-
presa contra Pers-
toghesi.

IN VINEGIA M. D. XLIII.

22. A RAMBERTI TUDÓSÍTÁSÁT TARTALMAZÓ MUNKA CZÍMLAPJA.

tízszerezen vissza fog fizetni. Benedetto Ramberti pénzen vett rabszolgáinak számát ötszázra teszi; Magyarországon és Törökországban még egyszer annyian esznek asztalánál. Istállóiban 600 ló, 150 teve és 60 öszvér volt. Szerette a bőséges lakomákat, bár ő maga mértékletes volt, keveset evett és még kevesebbet ivott.

Szerette a pártfogót játszani és szívesen ajándékozott; az emberek vetekedtek, hogy a kengyelét tartsák, mert tekintélyes borraival volt a jutalom. Ha megjelent az utcán, szeretett pénzt szórni és inkább hiúságból, semmint nagylelkűségből nem egyszer bocsátott szabadon rabszolgákat jelentéktelen szolgálatokért.

Nagylelkűségének és bőkezűségének tényeit mindig magasztalva akarta látni; ha nem tették mások, megtette ő maga. Semmi sem hangolta le jobban és semmi sem indíthatta nagyobb panaszra, mint azoknak a hálátlansága, a kikkel jót tett.

Valódi vallásos érzületet nem találunk benne, bár pontosan jelen volt a misén s a többi keresztény ájtatosságon és keresztény voltát leveleiben unos-untig hangoztatta. Bartolo Fontionak, a protestánsná lett minoritának, a kit Velenczéből kiűztek és ki Luthernek a keresztény német nemességhez intézett munkáját olaszra fordította, menhelyet adott.¹ A törökök közt úgy viselte magát mint vérbeli török, a keresztények közt mint keresztény; e tekintetben a szükség vagy előny volt előtte irányadó.

Ötvenegy éves korában csak negyven évesnek látszott. Haja nem őszült, mozgása fiatalos és eleven volt. Nagy és tekintélyes termete meghaladta a közép mértéket, arcza erősen megbarnult; haja, szakállá, összenőtt szemöldöke fekete, szeme nagy, sötét és szokatlanul élénk volt. Melegséggel, élénk mozdulatokkal beszélt és mint barátja, Ibrahim basa; az egyszer kitörő szóáradatot csak nagy nehezen tudta megfékezni. Hogy a görög, török és olasz nyelven kívül tudta volna a latint is, alap nélkül állítja a két említett író. A Habsburgok követei nehezen tudtak vele érintkezni 1533-ban, mert nem tudott latinul társalogni.² Szüntelenül fáradhatatlan tevékenységben, lázas cselekvésben látjuk; állásának nagyságát még fölülmúlja önmagáról és tehetségéről táplált véleménye; hírneves példákra hivatkozva mondogatta, mily szép volna, ha egy Gritti Lajos saját derekassága által jutna el arra a magas polczra, melyet mások csak erőszakkal vagy születésükkel tudnak elérni.

¹ Nuntiatürberichte aus Deutschland, 1. k. 172. T.

² Gévay, i. m. II. k. 1534, 120.

Megfogható volt, hogy a vakító fényűzés, melylyel a giau-
föllépett és jól ismert hajlandósága: játszani mindenfelé a párt-
fogót, egyre hozzája vonzotta a kitüntetésekre és jutalmakra áhíto-
zókat. Konstantinápolyban a szegények a legnagyobb tisztelettel
magasztalták. Olaszországból és a magyar földről kisebb és
nagyobb írók keresték fel magasztaló dedicatióikkal. Pietro
Aretino, a renaissance költője, ki el nem mulasztotta bármely
jelentékenyebb vagy vagyonosabb egyént megénekelni, út-
módot talált, hogy Gritti Lajos kegyéhez és zsebéhez hozzá-
férjen; 1534 szeptemberében «jóltevőjének és védő patrónusá-
nak» mint hálaüdvözetet elküldte Dávid hét bűnbánó zsoltárát,
melyeket épületes mondásokkal díszített fel. Midőn Gritti január-
ban egri püspökségének székhelyére érkezett, a költő fölmagasz-
talta egy 66 soros költeményben mint Magyarország megmentőjét
a szorongattatásoktól és keservektől, mint atyja erényeinek örö-
kösét, a kiben Camillus, Numa, Fabricius és más kitűnő római
férfiak jó tulajdonságai frigyre léptek.¹ Az agyonmagasztalt férfiú
bizonynyal fogékony volt ily hízelgések iránt!

* * *

Laski Jeromos, miután Visegrádon Rogendorffal a fegyver-
nyugvást illető tárgyalásait befejezte, Konstantinápolyba utazott,
hogy Szolimán szultántól a fegyverszünetnek még egy további
évre való meghosszabbítását kieszközölje. Kiséretében egyszer-
smind a portára érkezett Fernando Quiros spanyol kapitány is,
a kit Rogendorff hasonló ügyben küldött ki és a kit még azon-
kívül Grittihez intézett levelekkel is ellátott. Gritti válasza 1531
márczius 7-ikéről van keltezve; hangsúlyozza, mily őszintén mun-
kálkodik Magyarország javán és a fegyverszünet létrejövételén.
Felszólítja Rogendorffot, hogy mint már az V. Károlyhoz és más
fejedelmekhez intézett iratokban is befoglaltatik, igyekezzék a
maga részéről is Ferdinánd királyt a Magyarországról való
lemondásra rábírní, »a közjót a magánérdek fölé helyezni», mert

¹ Bécsi cs. és k. udv. könyvtár. Cod. 15023, 1b—2b. l. 7.

Magyarország csak János király uralma alatt találhatja meg sóvárgott és szükséges nyugalmit, máskülönben bukása elkerülhetetlen.¹

A szultán engedékenynek mutatkozott, de csak hosszabb, fáradtságos tárgyalások után; végre meghosszabbította a fegyverszünetet 1532 május 1-ig, a mi elég időt nyújtott arra, hogy a Habsburg-ház lemondását az országról ki lehessen eszközölni. A mindkét részről való párthíveknek, kik már mintegy tátott szájjal lesték a zsákmányt, szigorúan meghagyatott, hogy a békét megtartsák. 1531 májusban újra megjelentek Visegrádon az ellenkirályok követei, Rogendorf, Wels Lénárt, Herberstein Zsigmond az egyik, Laski és társai a másik részről, hogy a béketárgyalásokat megkezdjék. Fárasztó volna utána járni mindazon egymást keresztező és ellensúlyozó befolyásoknak, melyek az ellenfelek megegyezését meghiusították. A tárgyalások végén kiderült, hogy egyezséget létrehozni lehetetlen, miután egyik uralkodó sem akar visszalépni. Senki sem óhajtotta annyira az egyezséget a Habsburg-ház rovására, mint Gritti. Mennyi levelet írt, hány követet küldött! Nem elégedve meg a lengyel közvetítéssel, mely pedig elég megbízható volt, azon törekedett, hogy — látszólag a velencei köztársaság beleegyezésével² — Ferdinandra nézve bizonynyal hátrányos francia közvetítést kezdeményezzen és ez ügyben Párisba küldötte testvérét, Györgyöt. Ennek egyszersmind feladata lett volna behajtani a 10,000 aranyat, melylyel Rincon adós maradt. A kísérlet nem sikerült; Asti császári kormányzója 1531 július 28-ikán elfogatta Györgyöt; a császár parancsára azonban megint szabadon bocsátotta. Gritti Lajos V. Károly előtt is oly nagy tekintélyben állott, hogy fivére szabadon bocsátása által őt magának lekötölezni vélte, ámbár Ferdinánd nagyon rajta volt, hogy a török és magyar praktikákban oly jártas férfit ne engedjék el csak úgy könnyedén.³

¹ Buchholtz, Urkundenbuch 46 és iv. k. 543. l.

² Velencei állami levéltár. A tizek tanácsának levele Pietro Zenhez 1531 júl. 14. Secr. cons. Dieci 84/3. 92.

³ Summario di quello ha deponuto el signor Georgio Gritti 1532. a bécsi állami levéltárban. — Velencei állami levéltár, Secr. cons. x, LXXXIV, 3, 90. — Lang, Correspondenz, i. k. 490, 509. l. — Papiers

Grittit abban a törekvésében, hogy Magyarországot a Habsburgoktól megszabadítsa, épen nem a János király iránti loyaltás vezérelte. Kétségtelen, hogy Gritti konstantinápolyi tartózkodását inkább a maga, mint János király érdekében használta fel. Sok oldalról vesszük azt az értesülést, hogy azon jár az esze, mikép szakítson Jánossal és szerezzé meg Magyarországon az uralmat vagy akár a királyi méltóságot. Az ország általános helyzete nagyon kedvezett céljainak. A közhangulat mindenütt a legnagyobb elégedetlenséget mutatta, a mi mind a két királynak trónjába kerülhetett.

János királyt nem szerették, mert a török pártfogolta, a ki az ország egyes vidékeit elpusztította; növelte az ellenszenvet Grittit kormányzóvá való kinevezése. Ép oly kevéssé volt népszerű Ferdinánd, a ki szüntelenül a német birodalmi és egyéb ügyekkel volt elfoglalva, különösen miután 1531 január 5-ikén római királlyá választatott. Éveken át nem tette lábát az országba és ép oly képtelennek látszott a török veszedelem elhárítására, mint ellenfele. A Habsburg házhoz híven szító férfiak is úgy nyilatkoztak, hogy a király ne csak szóval és írásban, hanem valóságos cselekedetekkel jöjjön az ország segítségére; ha ez nem történik meg, nem marad más hátra, mint a töröknek adni az országot, mert jobb holnap meghalni, mint ma.¹ Így Várdai Pál esztergomi érsek törekvése 1530 januáriusában, hogy a mindkét pártbeli országnagyoknak egy összejövetelét létrehozza, kedvező talajra talált. Ugyanily irányban működött 1531 tavaszán Perényi Péter abban a reményben, hogy fölviheti a királyságig vagy kormányzóságig, mert ő is dicsekedhetett Ibrahim kegyével. E szerint ő volt anegyedik trónkövetelő. Meghívására 1531 márcziusban mintegy 100 egyházi és világi főúr gyűlt össze Székesfehérvárra, a kik mind a két király ellen keserű panaszokban törtek ki és mint egy magyar függetlenségi párt elhatározták, hogy május 18-ikára Veszprémbe országgyűlést hívnak egybe. Hogy létezett az ország-

d'État de Grenville, i. k. 555. l. — Óváry,
i. m. II. k. 194. sz.

¹ Buchholtz, i. m. IV. k. 552—553. l.

ban egy Gritti felé hajló nem megvetendő párt is, említve volt. A megbénított, elcsigázott ország egyre több töredékre oszladozott.

Grittiről már 1531 márczius havában beszéltek tekintélyes emberek, hogy Ibrahim barátságát és János népszerűtlenségét ki akarja használni arra a célra, hogy az országot a maga kezére kerítse.¹ Tudta, hogy párthívei vannak. Ferdinándnak leg-hívebb barátai azt mondták: hogy a magyarok, ha a király részéről védelemre nem találnak, módot fognak találni arra, hogy akár János, akár Gritti alatt békében élhessenek, mert ez utóbbinak még legkönnyebben sikerülne békében élni a portával, a határtartományokat visszacsatolni és idebent rendet, békét teremteni. A töröknek amúgy is szándéka János király halála után Grittit nevezni ki az ország teljhatalmú kormányzójává. Valóban a dolog annyira jutott, hogy úgy látszott, «János vagy Gritti»² lett a jelszó. Az is kapóra jött Grittinek, hogy Péter moldvai vajda, a helyett, hogy a kapott parancs szerint az oroszokat nyugtalanította volna, Lengyelország területére ütött be. Ezért a lengyel király követet küldött Konstantinápolyba, ki panaszait előterjeszse. Gritti mindjárt elkezdte cselszövényeit, azon volt, hogy az engedetlen fejedelem országát veszítse, hogy Moldvát valamikép ő maga kaphassa meg, vagy pedig valamelyik barátjának, például Laskinak, vagy épen fiának: Antalnak, kiszolgáltassa. Ugyanekkor élénk szorgoskodásban találjuk őt Klisszáért, a horvát sziklavárért, mely a mai Vocsintól délre fekszik. Ezt János király Zenggel együtt neki ajándékozta, de bizony ez danaida-ajándék volt. Mert Ferdinánd király párthívei benne ültek és a vár a hősl elkü Krusich Péterben kitűnő védelmezőre talált. Gritti ezen a ponton kereskedelmi vonalat akart magának Budáról Velence felé alkotni és e terve találkozott a köztársaság rokonszenvével, habár ez utóbbi gondosan kerülte

¹ Conte d'Elia levele Ferrarai Miklóshoz Ragusából Anconába 1531 márczius 29 Bécsi áll. levéltár.

² Buchholtz, i. m. iv. k. 554. l.

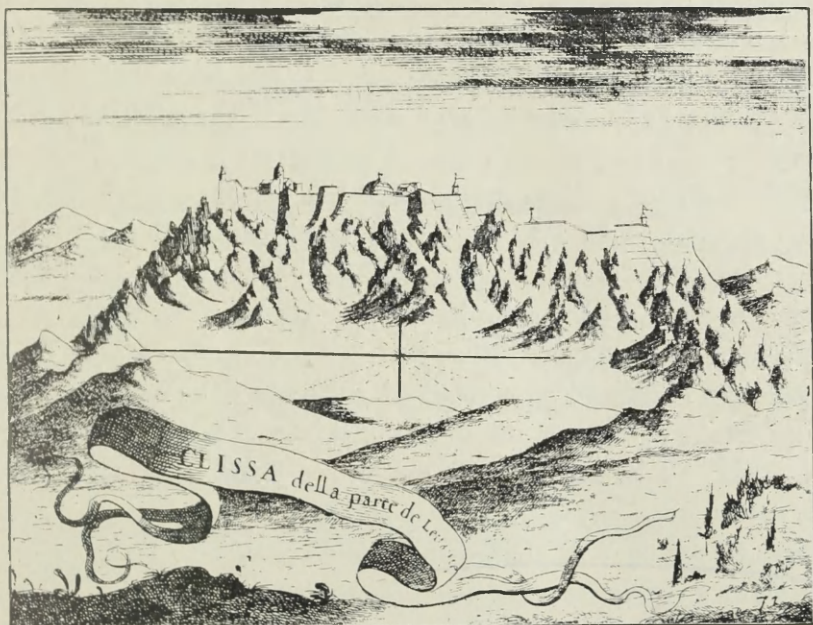
Kétségtelen, hogy a rendek függetlenségi pártjának újraalakulása nem lehetett Gritti érdekében, bármennyire is örvendhetett másfelől Magyarország politikai szétforgácsolódásának. Már az sem tetszhetett neki, hogy a párt fejei Perényi és Nádasdy voltak; az egyikről mint vetélytársától félt, a másikat, mint ellenségét gyűlölte. Májusban és azután augusztusban össze kellett volna jönni az országnagyoknak Veszprémbe, hogy a török veszély iránt intézkedjenek. E gyűlésre meg voltak híva az alsó ausztriai rendek is,¹ hogy közösen működhessenek. Valóságban azonban a veszprémi gyűlés helyett novemberben csak egy gyéren látogatott összejövetel jött létre Zákányban. De ebben mégis a XVII. évszázadbéli nagy nemesi mozgalmak csiráját lehet felismerni. Ily természetű mozgalmaknak lelkesítő hatása szokott lenni, különösen politikailag lobbanékony népeknél. Gritti nem nézhette tétlenül, hogy magyar híveit az új párt magához vonja. Csodálatos látvány volt, hogy a három trónkövetelő, az ősi német nemzetiségből származó habsburgi király, a magyar főürből lett fejedelem és a velencei-görög kalandor miképp igyekeztek egyesült erővel a nemzeti érzülettől áthatott rendi mozgalmat lehetetlenné tenni s a rettegett gyűlést megakadályozni. Gritti a helyzetet a maga céljaira még más irányban is ki akarta zsákmányolni. Egy török küldött Laskit hirtelen, sértő modorban kiszólította a visegrádi tárgyalásokról. «Laski sok hajlongással és kézcsókkal fejezte ki tiszteletét a töröknek», írják Rogendorf és Fels Bécsbe, «de ez csak hallgatva állott és fejbólintással

mezés dolgában nem tett engedményeket. Bécsi áll. levélt.: Lepoglavai Miklós várnagy levele I. Ferdinándhoz 1532 május 11. — Rodrigo Niño levele ugyanahhoz 1532 május 11. — Velencei áll. levéltár, Sen. secr. 55. k. 15. l. — A tanács egyszersmind Grittit, ki panaszt emelt, hogy terveit rosszakaratú emberek meghiúsítják, megnyugtadni iparkodott, utalva Velence szükségszerű semleges helyzetére (Vel. levélt. Sen. secr. 55. k. 16a—17b. l.) Krusich 1532 július havában maga elment a pápához és a Habsburgok követeihez, a hol 1600 aranyat és

lelkes biztatásokat kapott. Mikor visszatért, Gritti emberei hatalmában találta a várat, de újra elfoglalta és minden ellenséges kísérlet daczára egész 1535-ig megtartotta. Bécsi áll. lev. Krusich jelentése 1532 szeptember 26-án. — Gévay, i. m. II. k. 1532, 48. — Vergerio pápai követ levele Carneseccchi titkárhoz. Prága, 1534 július 28. Nuntiatur-Berichte aus Deutschland, I. k. 288. l. — Collection des Voyages des Souv. des Pays-Bas III. k. 520—521. l.

¹ A meghívó az osztrák belügyminisztérium levéltárában van, Bécsben.

nyújtotta kezét (a csókra). A török Grittitől leveleket hozott Nádasdy az ő helytartója részére». Jelentette, hogy a kormányzó 20,000 lovasz szándékozik a határon fölállítani, hogy a veszprémi gyűlésre felügyelhesen. De hát mi más célból volt szükséges ilyen tekintélyes haderőt összegyűjteni, mint hogy ez vagy szétkergebbe a gyűlést, vagy pedig Gritti királyságának proclamálására kényszerítse.¹ Grittinek ekként mindjárt egy jókora haderő állott volna szolgálatára. Laskit, a ki amúgy is már nem

24. CLISSA VÁRA.

nagyon vonzódott János és Gritti pártjához — Ferdinánd király 1531 május 15-ikén határozottan jelenti fivérének, hogy Laski az ő szolgálatába akar állni² — ez az eljárás mód felett felboszanthatta; úgy látszik, hogy e benyomások alatt nem egy, Grittire nézve kellemetlen titokról vont le a leplet a visegrádi értekezlet tagjai előtt.³

¹ Buchholtz, i. m. iv. k. 545. l.

³ Lásd alább.

² Mon. Hung. hist. Dipl. r. k. 89—90. l.

A Brüsszelből 1531 novemberben elterjedt hír, hogy Gritti a szeptemberre tervezett speieri birodalmi gyűlésre készül jönni, arra enged következtetni, hogy a cselszövő a Habsburgokkal közvetlenül is érintkezésbe akart lépni;¹ sajnos, hogy az okmányok erre nézve semmiféle felvilágosítást nem nyújtanak. Ha ennek a hírnek egyáltalában alapja volt, úgy föl lehet tenni, hogy Gritti speieri látogatásával ugyanazt akarta elérni, a mire leveleiben és követségeiben törekedett, hogy t. i. Ferdinánd mondjon le a trónról. Ezt elérhetni vélte azzal, hogy előszóval kifejtí az ezzel kapcsolatos előnyöket és az elhárítható veszélyeket. Még 1531 december 30-ikán egy óriási török hadsereggel fenyegette Ferdinándot.² Egyidejűleg arról is értesülünk, hogy mint török követ részt fog venni a lengyelországi béketárgyaláson.³ Ebben az összeviisszaságban már alig lehet megtalálni a vezérfonalat. Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a meghatalmazottak a visegrádi gyűlésen fontolóra vették a cselszövényeket és tanácskoztak, mikép kellene azokat ellensúlyozni. Péter moldvai vajdát Gritti határozottan megintette és János, valamint Ferdinánd egyformán lelkére kötötték a lengyel királynak, hogy a támadó elleni haragját fojtsa magába és Péter elűzése által ne mozdítsa elő Gritti érdekeit. És ezek után Laski a kalandornak egyre újabb és újabb terveit leplezte le, ha csak egy részük igaz is, hallatlanul bűnös terveket. Ezek szerint Moldva megszerzése csak az első lépés lett volna, kezdete sokkal nagyobb dolgoknak. Mihelyt ez országot hatalmába ejti, átadta volna Laskinak; ő maga pedig kísérletet tett volna Jánost méreg által tenni el láb alól, hogy így útát nyisson magának a trónhoz. Erre nézve az egyedüli forrás Laski Jeromos, a ki ugyan nem nagyon megbízható tanu; de ha meggondoljuk, hogy Gritti jelleme épen nem mutat ideális vonásokat, hogy a mérgezések klasszikus hazájában nőtt fel, a hol minden rangfokozatú politikai személyeken sikeresen végrehajtott mérgezésekre a

¹ Mon. Hung. hist. dipl. 1. k. 169. l.

² Buchholtz, i. m. rv. k. 546. l.

³ Hatvani M. Brüsseli okmánytár, 1. k.

81. l.

jutalmak egész tarifája volt kitűzve, akkor ezt a tudósítást, összevetve a körülményekkel, eléggé elfogadhatónak tarthatjuk. Megtörtént már most, hogy János király nyílt ülésben panaszt emelt, hogy az ő kormányzója, távol a köteles hűségtől, talán hidegvérrel, azon fondorkodik, hogy helyét elfoglalja. Laski, ki a hatalmas ember haragjától rettegett, közlését úgy adta elő, mintha János király az egész rémtörténetet a különben erről értesített Péter vajdától, ez pedig közvetlenül Konstantinápolyból tudta volna meg.¹ Az erről szóló igen figyelemreméltó levél ezt illető része megérdemli, hogy szó szerint közöljük: «Hírlik, hogy Gritti Lajos eláll Magyarországot illető szándékától; a mint Laski, urát, a Grittivel folytatott beszélgetéseiről értesítette, ki lehetett a szavából venni, hogy János grófot el akarja árulni; előbb azonban elfoglalná Oláhországot s odaadná Laskinak. Erre János úr püspökével, Statiliussal kisütötte, hogy írjon Statilius a moldvai oláh vajdának s tanácsolja neki, hogy tudassa ezeket a híreket intésképen Jánossal, úgy, mintha híreit a török udvarból kapta volna. De ez némelyek előtt kifecsegte a dolgot, úgy hogy közhírré lett. Ezért fél Gritti a Magyarországra jöveteltől; Laski azt hiszi, nem is jön többé.»²

Természetes, hogy így állván a dolgok, János király igyekezett kormányzóját testétől minél távolabb tartani. Laski, a ki a tárgyaló felek egyikével sem akarta dolgát elrontani, kivitte, hogy mind a két királytól szeptemberben követek menjenek a lengyel királyi udvarhoz a fegyverszüneti tárgyalások folyta-

¹ Herberstein levele Ferdinándhoz 1531 nov. 2. Buchholtz, Urkundenbuch, 51. — Hasonlóképp Buchholtz, i. m. iv. k. 546, 551 és 556. l.

² «Der Ludovicus Gritti soll seines Fur-nemens gen Hungern abgestanden sein, also wie Laski sein Hern bericht der reden so Griti mit Ime getan, daraus zu vernemen gewest, das er Graff Hansen welle ver-geben und das Griti zufor die Wollacheien einemen thue, darnach dem Laski zustellen; hat Herr Hans mit seinem Bischolff Statilio

geratschlagt, also das derselb Statilius den Moldauschen Wallachen sohls in gehaim zugeschrieben und geraten, das derselb wallach dem Janusch sohls zuschreiben und warnungswaiss verkunden soll, alls ware Ime sohls von den Turken Hoff verkundt worden. Der hat die Sachen laut vor meneglichen geworben, das also laut-marig worden. Darumb so scheucht der Griti das Ungarland, vermaint Laski: Er kheme mit mer herwider.»

tására. János király, bármennyire hajlott is különben a békére, most már örömet látta volna, ha e tárgyalások elmaradnak, mert úgy Grittinek alkalmá lett volna, hogy mint török követ újlag megjelenjen Magyarországon.¹ A király bizalmas tanácsosai nem titkolták, hogy a királynak tudomása van róla, hogy Gritti az ő vesztére tör és királyságára pályázik.²

Erthetővé lesz így az is, hogy Gritti, kinek jövetelét már télire várták,³ Magyarországra való utazásával késlekedett; csak midőn a fegyverszünet már majdnem letelt és Szolimán megtette a közvetlen előkészületeket Ausztria és a Habsburg ház ellen indítandó második nagy hadjáratához, érezte magát kellő biztosságban, hogy útra kelhessen. Tudta, hogy roppant török haderő van mögötte és mint annak előőrse 500 görög és török lovasból, valamint 200 gyalogosból álló fedezetet hozott magával. 1532 február 26-ikán indult el Konstantinápolyból.⁴ Most nagyobb bátorságban jöhetett, mint három évvel ezelőtt; elmondhatta, ha ugyan ilyes gondolatoknak volt szívében helye, hogy a béke fentartására minden tőle kitelhetőt megtett.

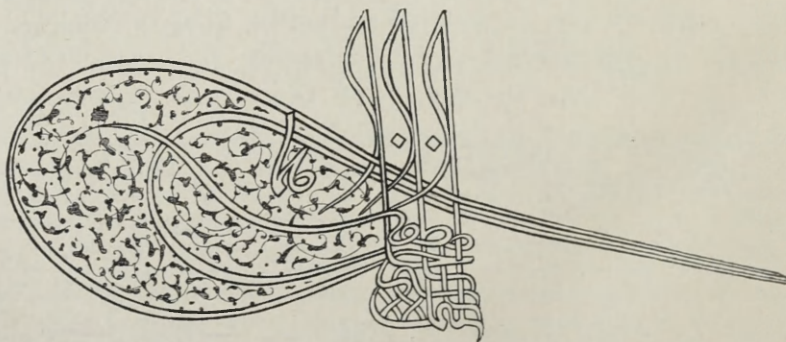
¹ Buchholtz, i. m. iv. k. 556. l.

² Buchholtz, i. m. iv. k. 546. l.

³ Rodrigo Niño levele I. Ferdinándhoz. Velence, 1532 január 16, február 3, 21, 24.

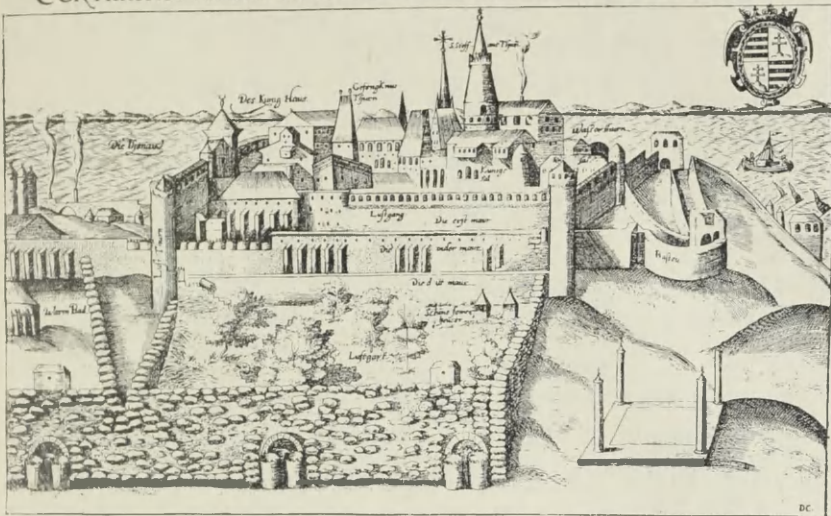
— Conte d'Elia levele Ferrarihoz. Ragusa, 1532 márcz. 20. Bécsi áll. levéltár.

⁴ Della Valle, i. m. 21, 22, 49. l.

25. SZOLIMÁN SZULTÁN THUGRÁJA.

CONTRAFACTVR DES KVNIGLICHEN SLOSS OFEN IN HUNGAREN

26. A BUDAI KIRÁLYI VÁR XVI. SZÁZADI KÉPE.

VI.

ESZTERGOM ÉS BUDA.

GLSŐ FERDINÁND király nem tartozik a történelem kimagasló alakjai közé; testvére alkotóképessége, a felülmulhatatlan diplomatai ügyesség, mely a Habsburg-ház spanyol politikáját oly félelmissé tette, nem volt meg benne; nem volt hadvezér, politikai dolgokban pedig inkább V. Károly tanácsait követte, semmint hogy a maga terveit vitte volna keresztül; helytelenül teszik őt felelőssé a néha aggályt keltő utak és módokért, melyekre a habsburgi politika a xvi. évszázadban olykor rátévedt. De van rokonszenves és megnyerő vonás is e férfiú jellemében, ki amaz erkölcsileg romlott korban tisztességteljes, fáradhatatlanul szorgalmas, jószívű és jóakarató

volt; az ellentéteket kiegyenlíteni iparkodott és a Habsburgok örökletes erényét sohasem tagadta meg, hogy a szerencsétlenségben szívós és méltóságteljes magatartást tanúsított. Midőn minden oldalról veszély környezi, a folytonos pénzhiány megbénítja, a rendek passiv és activ ellentállása cselekvéseit gátolja, nem áll el az örök- és államjog szerint őt megillető magyar királyság igényétől. De most — 1531 őszén, — mikor a török háború ismét kitörni készült, Gritti szüntelen rémítgetéseire is hallgatva, hajlandónak mutatkozott a portára kirendelt követeknek, Nogarola Lénárt és Lamberg József grófoknak megadni a felhatalmazást, hogy a legrosszabb esetben teljesítsék János király képviselőinek eddig mindig visszautasított követelését s engedjék át neki élte fogytáig akár az egész Magyarországot azzal a feltétellel, hogy halála után az ismét ő rá szálljon vissza. Mekkora küzdelmébe kerülhetett Ferdinándnak ez elhatározás!

Ki tudja, hogy nem valósul-e meg ez a megállapodás, ha a követek elutazása különféle formalitások miatt nem húzódtott volna el mintegy félévig; így azonban megesett, hogy csak 1532 május 3-ikán indulva el Laibachból, a szultánt már útban találták Magyarország felé és arról értesültek, hogy a nagyúr nem annyira az ő urukkal, Bécsnek kis, szegényes birtokosával, mint inkább a büszke spanyol királlyal akar leszámolni. Mint egykor 1529-ben, úgy most is a legnagyobb engedmények se voltak képesek a háború borzalmait elhárítani.

Úgy látszik Gritti Lajost egy lázroham hosszabb időre visszartartotta Drinápolyban. Az elvesztett időt csapatok fogadására használta. Azután Nikápolyon át, hol a basa őt és kíséretét tiszteletteljesen fogadta, miután ajándékokat cseréltek egymással, április közepén megérkezett a felső Jalomniczánál fekvő Tirgovistbe, az oláh vajda székhelyére. Della Valle, kinek a menetről szóló tudósítását az országot és az embereket érdekesen jellemző megjegyzések különösen érdekessé teszik, élénk leírását adja a városnak, hogy mily büszkék a lakosok a római hagyományokra és mégis mily műveletlenek és hogy a vajda és a kor-

mányzó milyen megtiszteltetésekben részesítették egymást. Megtudjuk, hogy Gritti néhány napi tartózkodás után északra indult *parlamentot* tartani Péter moldvai vajdával, azonban rövid idő múltán csaknem futva tért vissza Tirgovistbe. Péter vajda ugyanis a Visegrádról kapott figyelmeztetésekre megfelelő módon kibékült a lengyel királlyal és most kész volt a kellemetlen vendéget tekintélyes sereggel fogadni — Della Valle túlozva 15,000 embert említ — hogy kíséretével együtt lemészárolja vagy elfogja. A Tirgovistbe visszatért Gritti után aztán értékes ajándékokat

27. V. KÁROLY ÉS FERDINÁND ALÁÍRÁSA.

küldött és csodálkozásának, sajnálkozásának adott kifejezést, hogy a kormányzó olyan hirtelen visszavonult. Gritti elfogadta az ajándékokat és a megbizottakat túlradó barátsággal tüntette ki, de elég bölcs volt, hogy Moldvaország veszedelmes földjét elkerülje és birtokáról lemondjon. Átvonult az erdélyi havasokon és pünkösd hete végén Brassóba érkezett.¹

Nem ok nélkül és már Konstantinápolyban megállapított terv

¹ Della Valle, i. m. 22—24. l. — Gritti levele Nádasdy Tamáshoz 1532 márczius 22. Pray, Ep. proc. II. k. 12. l. — Quellen zur Gesch. der Stadt Kronstadt. II. k. 1889, 258, 259,

260—261. l. — Pray Hist. reg. Hung. Bécs, 1801, 26. jegyz. — Hatvani, Magyar történelmi okmánytár I. k. 156—158. l. — Hurmuzaki, Documente privitore. Suppl. 2. I. k. 65.

szerint választotta ezúttal az erdélyi utat. Erdély a trónviszály első éveiben — különösen a mi a szászok földjét illeti — a Ferdinánd-párt egyik erőssége volt. A szász nemzet elejétől fogva vonakodott a János által követelt hadi adó megajánlása fölött még csak tanácskozni is. Mind a három erdélyi törzs meglehetősen egyértelműséggel megtagadott a földjükre menekült királytól minden segítséget, sőt kiszorították őt onnan, a szászok egyeteme azonfelül 1527 augusztus 10-ikén udvarias, de azért elég világos levelet intézett hozzá, melyben kijelentik, hogy elfordulnak tőle. Minél rettentőbbek voltak János király fenyegetései, annál kisebb hatást értek el.¹ De mint mindenütt, úgy ez esetben is, az eszközök, melyekkel Ferdinánd párthívei védelmére akart kelni, elégtelenek voltak. A bárczasági községek előljárói már 1529-ben panaszt emelnek, hogy a szomszédos, töröktől függő népek magatartása ellenséges, «nyomorúság közepette élnek, egyik oldalon a tűz, másikon a víz».² A városok, közöttük Brassó, végre ha kényszerből is, az 1530 és 1531-ik évben egyenként meghódolnak. Csupán Nagy-Szeben sikeres ellentállása tartotta fenn még a mindinkább összeolvadó Habsburg-pártot; az ottani plébánián tanácskoztak a Ferdinánd iránti hűségben egymással versenyző Pempflinger Márk királybíró, a szász nemzet grófja, ki egyszermind a reformatio egyik előharcosa volt és Gerendi Miklós katolikus püspök az eszközökről, a melyekkel meg lehetne az országot a habsburgi királynak tartani. Azon hitben voltak, hogy királyuk erőteljes fellépése könnyen visszahódíthatja mindazokat az elemeket, melyek csupán a kényszernek engedve csatlakoztak Jánoshoz. Alapos volt az a meggyőződésük, hogy Nagy-Szeben elvesztése egész Erdélyország és azzal a Habsburg-párt egyetlen keleti erősségének elvesztét jelenti. Kezdetől fogva érezték, hogy Grittinek nincs más czélja mint a várost elfoglalni. «Gritti csak a mi városunkra tör,» írja Pempflinger Márk a római

¹ Erről bővebben szól Schneller ezen értekezésében: «Reichersdorfer és kora.» Archiv für oesterr. Geschichte. XXI. k. 223. l.

² Archiv für siebenb. Geschichte II. k. 178. l.

királynak, «az oláhokat és moldvaiakat is mind ellenünk ingerli; egész Moldvaországot és Erdélyt hatalmába akarja keríteni; ha, a mitől Isten óvjon, városunkat meghódítja, nem János királynak, hanem a szultánnak fogja azt föntartani, és a mint már gyakran hangoztattuk, a ki Szebent bírja, az egész Erdélyt bírja.»¹

Az események folyása ez aggodalmakat teljesen igazolta. Gritti már tekintélyes sereget hozott magával; az általa fizetett bőséges zsold az oláhokat nagy számban csalta táborába; Laski szerint júniusban már 12,000 ember élén jelent meg.² Tirgovistában szüntelenül fogadta János király gyors futárjait, közöttük Brodarics István kancellárt, a szerémi püspököt. Brassónak jó sok pénzébe került őket ellátni.³ Egyik utasítását a másik után menesztette onnét Magyarországra. Mint azelőtt, úgy most is csak «helytartójával», Nádasdyval gyűlt meg a baja. Ez abban a véleményben volt, hogy eltekintve Gritti iránt táplált személyes ellenszenvétől, csak úgy lehet biztonságban, ha az olaszt kerüli. Gritti még Tirgovistából felszólította, hogy fontos ügyek megbeszélése végett jelenjen meg nála; Nádasdy ürügyet használva nem jött el. Majd parancsot küldött neki, hogy a közelgő háborúra toborozzon 200 derék lovast, a többire nézve pedig tartsa magát Brodarics utasításaihoz. Nádasdy talán engedelmessékedett, de távol maradt. Gritti később jónak látta biztosítani róla, hogy Magyarországon nincs jobb barátja mint ő, de Nádasdy nem mutatta magát.⁴

Gritti Brassónál táborát ütött és ott maradt május végéig. 2500 forint évi bérleti összeg fejében megengedte, hogy a város az átmenő árucikkek után huszadot szedhessen és három évre fölmentette a várost minden rendkívüli adó alól a háború okozta

¹ 1532 márczius 23-ikán Pozsonyból irt levél a bécsi áll. levéltárban.

² Quellen und Erörterer. iv. k. 220. l.

³ Quellen zur Gesch. der Stadt Kronstadt. II. k. 257–269. l.

⁴ Gritti levele Nádasdyhoz, 1532 márczius 22. Pray, Ep. proc. II. k. 12. l. Orsz. levéltár. Továbbá: Tirgovist 1532 ápril 16. (Thoma Nadasdino tenenti nostro sincere dilecto); Buda, 1532 július 11. valamint Esztergom, 1532 augusztus 19. és 31. Archiv f. öst. Gesch. LXXXIII. k. 90, 93, 96. l.

károkért.¹ Miután keresztény földön volt, török szolgálait keresztény nemesekkel cserélte föl. Azután Nagy-Szebennek fordult. Mint egy, valószínűleg Gerendi által Ferdinándhoz intézett jelentésből tudjuk, még Oláhországból levelet írt a pápának, a császárnak és a római királynak, melyben kijelenti, hogy ők mindnyájan, pápa, császár és király, nem lesznek elegendő erők ellentállni annak a török hadnak, melyet a szultán Magyarországon, Csehországban vagy Ausztriában akar kiteleltetni. Ferdinándra nézve nincs többé üdv és béke, még akkor sem, ha egész Magyarországról lemond.²

Most már Nagy-Szeben elfoglalására került volna a sor, hogy ezzel Erdélyben teljesen véget vessenek a Habsburg-ház uralmának; de a város ostroma, ha egyáltalán komolyan célba vették is, sikertelen maradt. Gritti egy Gerendivel való találkozásában Szeben kapui előtt, úgy látszik, csak annyit érhetett el, hogy megigérték neki a város átadását hat hónap múlva, azon esetre, ha Ferdinánd Szolimán által legyőzetnék.³ E problematikus ígéretnél többet Gritti nem tudott kieszközölni. Június első felére összehívta az erdélyi rendeket Vizaknára «pro conservatione regni»,⁴ de a gyűlés megtartását nem várta be, hanem Kolozsváron át Nagyváradra vonult. Czibak Imre minden félelem nélkül találkozott vele, míg Statilius püspök arra a hírre, hogy Gritti jön, menekülni készült.⁵ Innen, Debreczenen át Budára érkezett és a Kelenföldön ütött tábor. Úgy látszik, hogy már útközben találkozott János királylyal. A fővárosban nagyszerű pompával fogadták. Frangepán Ferencz, a kalocsai érsek és Brodarics István, János király kancellárjai, Dóczy János kincstárnok számos

¹ Archiv der Stadt Kronstadt. Schnell-féle gyűjtemény II. k. 96. és 98. sz. Archiv f. öst. Gesch. LXXXIII. k. 91. l.

² Bécsi áll. levéltár.

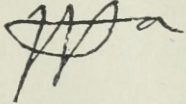
³ Frangepán Ferencz levele Nádasdy Tamáshoz 1532 jún. 14. Pray ep. proc. II. k. 13–15. l. — Ostermayer J. krónikája 1520–1561 Keménynél, Deutsche Fundgruben zur Gesch. Siebenbürgens, Kolozsvár, I. k. 1–69. l. «Gritti pünkösöd után Brassóba jött, a honnan Szeben ellen indult,

hogy azt János királynak alávesse, de sem mire se tudott menni.» Ostermayer erre Grittit Budán ostrom alá véteti, «a budaiak olyan nyomorúságba kerülnek, hogy számár és lóhúst kell enniök.» Világos, hogy az 1530-ki ostromot érti.

⁴ Pray, Ep. proc. II. k. 13–15. l. — Archiv f. oest. Gesch. XXI. k. 247. l. — Mon. Hung. hist. Dipl. XXV. k. 229–230. l.

⁵ Tranquillus, I. m. 10 a l.

nemes és óriási néptömeg kíséretében a Dunán át Gritti elé vonultak, hogy a királyhoz kísérjék. A ragyogó szépségű menet a budai várnak tartott. Elöl ment festői öltözetében a török katonaság, azután következett a király testőrsége, majd Buda és Pest hatóságai, utánuk Szerecsen pécsi püspök és Dóczy János között Gritti Antal, végre egész sereg nemes ember után maga Gritti Lajos lóháton, szemképráztató török öltözetben, egész vagyont hordva magán aranyban, ezüstben és ékkövekben. Kíséretét egy század janicsár és két szakasz magyar lovas képezte. János király harangzúgás és ágyúdörej közepette lovagolt eléje. Az érsek nagy misét mondott. A király még aznap kinevezte Grittit Magyarország főkapitányává és méltóságának jeléül vezéri botot

Petrus de Perényi manu

28. PERÉNYI PÉTER ALÁÍRÁSA

s zászlót nyújtott át neki. Záradéku következett még egy lakoma, melyen az asztalok csak úgy roskadoztak.¹

Az új főkapitányra fontos teendők váraoztak. Szolimán, a ki 1532 április 26-ikán indult el, most már Magyarország határán állott. János király nemeseit június 24-ikére Budára rendelte a nagyúr üdvözlésére, maga helyett pedig Grittit küldte a szultán elé. Gritti július 17-ikén hagyta el Budát és július 20-ikán érkezett a szultánhoz Eszékre.²

Ösztökélésére a szultán elfogatta Perényi Pétert, a függetlenségi párt fejét, mikor Valpó várából a nagyvezér látogatására jött és Konstantinápolyba visszatértében átadta őt Grittinek, hogy

¹ Della Valle, i. m. 24–26. l. a városokról élvezetes és épen nem értéktelen leírásokat közöl, a melyekre különösen felhívjuk a figyelmet.

² Pray ep. proc. II. k. 15. 18. l.

dinándé lett, János király párthívei, talán Várdai tudtával hirtelen meglepetéssel akarták a várat kézrekeríteni. De a merénylet balúl ütött ki s Ferdinánd keze természetesen súlyosan nehezedt a gyanus érsekre, kinek a pápa közbelépését kelle kikérnie, hogy jobb elbánásban részesülhessen.¹ A vár eldöntő ostromának tehát most kellett volna megtörténnie. Ez már czélba volt véve a hadjárat kezdetén. A velencei tanács már 1532 május 28-ikán értesítette a francia követet, hogy Gritti indulóban van Esztergom ellen.² Ferdinánd nem hagyhatta a várost minden oltalom nélkül. A szultánnak annál inkább érdekében volt, hogy támadásával az ellenfél erejének egy részét lekösse. Gritti, mint valami török alvezér augusztus 14-ikén a vett parancs szerint elindult Budáról 10,000 emberből és a dunai török flottillából álló s minden szükséges ostromszerrel fölszerelt sereggel, a kitűnően megerősített Esztergom ellen, melyet de Lazcano Tamás spanyol, német és horvát zsoldosokkal, Horváth Bertalan pedig az elmeneült érsek embereivel védelmezett. A rohamok sikertelenek maradtak; sőt az ostromlottak ismételt kitéréseikkel még érzékeny veszteségeket is okoztak az ostromló seregeknek. Miután azonban az élelmi szer megfogyatkozott, kénytelenek voltak a pozsonyiaknak hírt adni, hogy ezek lássák el őket a szükségesekkel. Az ott állomásozó tanácsosok kérdést intéztek Bécsbe Ferdinánd parancsnokához, Katzianerhez. Ez, Szolimán támadásától tartva, nem merte a Bécsnél táborozó sereget megosztani és azért azt az útasítást adta, hogy induljanak el azonnal a Pozsonynál levő hatvan naszáddal Esztergom felé; ő maga nagyobb hajókkal fogja fedezni a könnyű naszádokat. A naszádosok parancsnoka, Corporanus, elsőben is Komáromnál akarta az erősítést bevarni. De Gritti szökevények által értesült a dologról és oda küldte a török flottillát. Pesthanus, a naszádok második parancsnoka, a Pozsonyba való visszavonulást tanácsolta, de Corporanus mégis Komáromban maradt. Így egy szeptemberi reggel véres csatára

¹ Óváry, i. m. II. k. 198. sz. — Bucholtz, i. m. IV. k. 543—544. l.

² Óváry, i. m. II. k. 196. sz. (helytelenül kelteve 1531-ről).

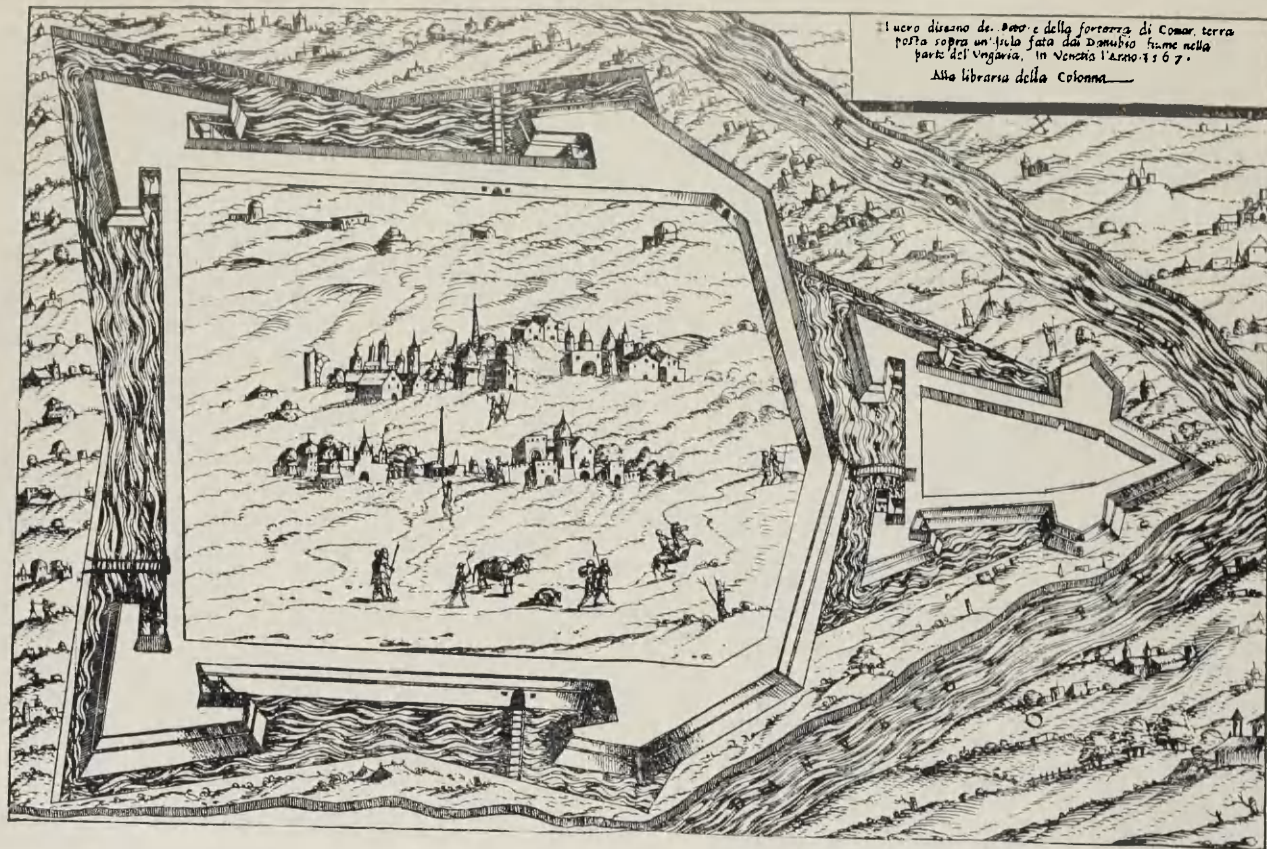
került a dolog, mely a naszádok teljes legyőzetésével végződött. Ugyanis a törökök egész éjjel fölfelé vonultak a Dunán és meglepve a legénységet, melyet a fölkelő nap fénye amúgy is kápráztatott, hamar erőt vettek rajta és sok naszádot zsákmányul ejtettek.¹

De Gritti nem volt abban a helyzetben, hogy a győzelmet kihasználhatta volna. A lőpor nem volt elegendő, az ostromgépek egy része eltörött, a sereg egyre fogyott; a magyarok, kik az ő parancsnoksága alatt szolgálatot vállaltak, nem titkolták az ostromlottak iránti rokonszenvüket. Ilyen nehézségek közepette a már úgy is elcsigázott város kiéheztetésével akart kísérletet tenni. De erre sem került a sor. A török főseregtől és Ausztriából fölötte nyugtalanító hírek érkeztek. Azt a különös

30. DE LAZCANO TAMAS ALÁÍRÁSA.

hírt vette, hogy Szolimán egy jelentéktelen magyar városkánál, Kőszegnél váratlan ellentállásra talált; melynek a Jurisits Miklós által vezetett csekély számú de vitéz védelmezőit három heti ostrom nem törhette meg. Még ezren sem voltak, a kik halálmegevétessel szembeszálltak a százszoros túlerővel. A törökök ezt az ellentállást valami emberfölöttinek tartották; ők azt látták, hogy az ellenséget égi hatalmak segítik és azért most minden kedvüket elvesztették arra, hogy a császárral összetűzenek. Ha már ezer ember ily nagyot mivelt, mi történik, ha az ellenség főereje megmozdul? A szultán ragadós betegségek és egyéb nyomorúságok által megtizedelt seregét visszavezette és még visszavonulásában is érzékeny veszteségeket szenvedett. És ugyanakkor Bécs alatt állott Katzianer vezetése alatt a leghatalmasabb

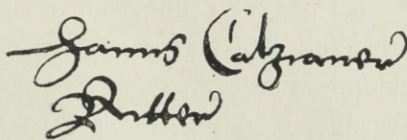
¹ Della Valle, i. m. 29–32. l. — Jovius, i. m. xxx. k. 101–103. l.

Il uero disegno de. esso e della fortifica di Comar terra
posta sopra un'isola fatta dal Danubio fiume nella
parte del Vogavia, in Venezia l'anno 1567.
Assa libreria della Colonna

sereg, mely fölött Ferdinánd valaha rendelkezett. Teljes 86,000 fő, a császár, a birodalom és az osztrák tartományok csapataiból alakulva! A császár már kiadta a parancsot az esztergomi őrsereg hathatós támogatására. Ily haderővel lehetetlen volt szembe szállani. Felhagytak tehát a borzasztóan elpusztított város ostromával. János király és Gritti sebes elvonulása csaknem meneküléshez hasonlított. Szeptember végén, valószínűleg Szent-Mihály napján érkeztek Budára.¹ Mint annak idején Rogendorf vállalata Buda ellen, úgy szenvedett most hajótörést Gritti szándéka Esztergom elfoglalására. Meg kellett elégednie azzal, hogy Ferdinánd híveihez fenyegető leveleket intézett, felszólítva őket, hogy Jánoshoz való átpártolásuk által biztosítsák maguknak a büntetlenséget. Hogy a királyi utasításra általa kiszabott hadi adók «az ország védelmére» mennyire folytak be, nem lehet megállapítani.²

A szultán a kormányzót megérkezése után csakhamar magához rendelte. Dóczy János, Batthyáni Orbán, Laski

32. KATZIANER ALÁÍRÁSA.

Jeromos és mások kísérték útjában. János király 75,000 ezüst márka értékű ajándékokat adott át Grittinek a szultán számára, hogy ez őt a környező veszedelemben el ne hagyja. Drága barátság! Gritti október közepén érkezett Szent-Endrére, hol a török tábor megállapodott. A szultán barátságosan fogadta, vele és Ibrahimmal kedélyesen beszélgetve haladt át a táboron; általában véve kitüntetőleg bántak vele. Egyébként még sem volt könnyű feladat a sikertelen hadjárat miatt felboszantott fejedelmet, kinek kedve lett volna egész Szlavóniát Magyarországtól elszakítani és Törökországhoz csatolni, jó hangulatba hozni. De végül

¹ Óváry, i. m. II. k. 248, 251, 261, 270. sz. — Szerémi, i. m. 303. l. — Della Valle, i. m. 31. l.

² Gritti levele Erdődi Simon zágrábi püspökhöz, Buda, 1532 július 16. Archiv f. öst. Gesch. LXXXIII. k. A szebeni Sieben-

bürgener Bote melléklapjában, a Hungáriában 1845 VI. k. 31. sz. szintén található egy hasonló tartalmú eredeti okmány Markt-schelken részére. — Gritti levele Körmöcbányához és Selmeczbányához 1533 szept. 5. Archiv f. öst. Gesch. LXXXIII. k. 97. l.

Ibrahim és Gritti kipróbált rábeszélő tehetségükkel mégis keresztülvitték, a mit akartak. Szolimán teljesítette Jánosnak Gritti által előadott kérelmét, hogy egy török hadsereg állíttassék fel a határokon az Ausztria felől várható támadások ellen. A 60,000 főből álló sereg kilencz szandzsák alá volt rendelve és hat óra terjedő munitioval fölszerelve; Eszéken kelle áttelelnie és szükség esetén Gritti segítségére lennie. Ez katonában, lóban, hajóban, fegyverben, pénzben a leghathatósabb támogatást nyerte. Több mint 5000 embert, 3000 szpáhit, 2000 válogatott jancsárt, kiknek fél évi zsoldja ki volt fizetve, 24 nagyobb, 50 kisebb hadihajót, 32 ágyut, bazsiliskokat, mozsarakat hozott magával, mindet a legjobb állapotban. Winzerer Gáspár bajor követ azt írja haza, hogy «sohasem látott még erősebb derekabb embereket, a bazsiliskok mázsányi vasat lönek ki és 200 mázsa súlyt nyomnak, ezeknél nagyobb, hosszabb ágyukat sohasem látott.» Azonkívül Gritti sok pénzt és gazdag ajándékokat kapott. János király is tekintélyes sereget gyűjtött; parasztokat fegyverzett föl, székely lovasokat toborzott, minden valószínűség szerint nem azért, hogy Ferdinánd ellen hadakozzék, hanem hogy kormányzójával szemben biztos lehessen. Csak midőn Gritti, titkárja Tranquillus által sürgetőleg kérte, határozta el magát a király a találkozásra. Ez a Tiszánál ment végbe december közepén. Gritti a szultán nevében jelentést tett a királynak, hogy Szolimán mint «legkedvesebb barátját» üdvözli, hogy már kétszer kereste Ferdinándot a nélkül, hogy azt képes lett volna megtalálni, hogy ezért az uralkodásra méltatlan asszonyoknak tartja és szükség esetén a jövő évben ismét el fog jönni, hogy Magyarországot engedelmességre kényszerítse. Továbbá jelentette Gritti, hogy a nagyúr az ő jelenlétében esküdött meg a prófétára, atyja üdvösségére és kardjára, hogy ha Ferdinánd nem marad békében, felkeresi őt birodalma bármely pontján; mindkettejük istenére megfogadta, hogy János királyt el nem hagyja.¹

¹ Della Valle, i. m. 31—32. l. — Hatvani M. okmánytár 1. k. 194. l. — Mon. Hung. hist. Dipl. xxv. k. 286. l. — Koller, Historia episcopatus Quinqueecclesiarum, Pozsony,

1801, v. k. 226. l. — Quellen u. Erört. iv. k. 253, 258, 259, 262, 263. l. — Szerémi, i. m. 304. l. Tranquillus, i. m. 106. l.

Warhafftige Anzaygung
der geschicht des Türckischen kriegs /
wie es sich in disem 37. Jar/des Monats September/
In Osterreich vnd Steyemarckt zü getragen vñ
verlossen hat/ Auch wie der Türckisch
Keyser/mit grossem schaden seines
volcks abgezogē/vnd wenig
sygs erlangt hat.

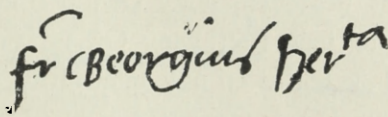
János királyt Szolimán hangzatos fenyegetései és hadikészülődése nem menthette volna meg, ha az Ausztriában fölállított óriási sereg valósággal támadást intézett volna ellene. De miután Szolimán visszavonulásával a közvetlen török veszély elmúlt, a 24,000 főnyi birodalmi sereget azért, mert nem János, hanem a török ellen volt fölállítva, az Ausztria iránt ellenséges birodalmi párt ösztökélésére visszavonták. A császár azután a spanyolok és olaszok nagy részét maga elvezette, a többi pedig szétszórt, pusztítva és zsákmányolva mindenfelé. Még a nemesi hadak sem mutattak nagy kedvet a harcra. Ferdinánd keserves panaszai érthetőkké válnak, midőn látnia kellett, hogy ez a félelmes hadsereg, a milyennel többé sohasem rendelkezhetett, mikép züllik szét. «Olyan fájdalmat okoz ez nekem,» írja nővérének, Mária királynénak, «hogy nem tudom, lesz-e valaha öröm, mely azt felejtetheti.»¹ Így újból meg kellett kezdeni a kínos huza-vonós béketárgyalásokat.

Gritti Lajos ezalatt a legrosszabb hangulatban vonult Buda felé. Sok olyan dolog történt az országban, a mi nem tetszhetett neki. Már az is lehangolta, hogy a Tiszánál való találkozást csak nagy sürgetésre vihette keresztül. Ott azt határozták, hogy ő előre indul Budára, a király pedig csakhamar követni fogja. Útjában azt a hírt vette, hogy az általa kinevezett mármarosai sóbányaigazgatót, Pizzacamino Andrást, egy páduai nemes embert, Nádasdy Tamás felbujtására agyonlőtték; hogy ugyancsak Nádasdy, Athinay Simon és Pozaka Pál, Bogádi Literátus Jánost, a Grittinek felelős harmincadost a saját házában megrohanták és tőle 2000 márka ezüstöt, nagyrészt a harminczad jövedelmét azzal az indokolással csikartak ki, hogy Gritti, a kinek parancsára ezek a pénzek beszedettek, a szultán által gyalázatosan kivégeztetett és sohasem fogja többé lábát magyar földre tenni. És ezzel meg nem elégedve, az ártatlan embert börtönre vetették. Athinay Simon lakásán az összegyűlt előkelő fiatalság és a főváros kétes

¹ Bucholtz, i. m. iv. k. 117. l.

hölgyei gúnykaczaja között színpadra hozták a kormányzó mulatságos alakját. Milyen benyomást tehettek ezek a dolgok a hiú és ingerlékeny férfiúra, a ki december 21-ikén — nagy hófúvás közepette, hogy alig lehetett előrehaladni — Budára érkezett. «Hütleneknek és istentől elrugaszkodottaknak» találta a magyarokat, a nemeseket, kik urukat és pártjukat szüntelenül cserélgettek. Feltette magában, hogy elrettentő példát fog adni.¹

Haragját még fokozta az a körülmény, hogy János király Czibak rábeszélésére, Budára jövetelét húzta-halasztotta. Gritti titkárját, Tranquillust újból hozzá küldte. A király jelentőségteljes mosolylyal fogadta a követet: «már egyszer azzal áltatta, hogy Gritti, Isten tudja, milyen fontos titkokat akart vele közölni, s végre is semmit sem hallott belőlük.» Aztán valamelyes üzenetet bizott a követre, de azért még mindig nem ment Grittihez. Ez most már szenvedélyes hangú iratban emelt panaszt a rajta elkövetett sérelem és az irányában táplált bizalmatlanság miatt és kérte a királyt, fon-

34. FRÁTER GYÖRGY ALÁÍRÁSA.

tolja meg, el akar-e hozzá menni vagy nem; ha nem akar, egy perczig sem marad meg tovább hivatalában. Ez érthetően volt mondva. A szájalomraméltó fejedelem két tűz közé szorult. Hallgatott Báthory István erdélyi vajda tanácsára és Budára jött. De mit nem kellett itt megérnie! A kormányzó a törvény egész súlyával sújtott le ellenségeire. Athinayt, a ki különben sem felelt meg kötelességének és a király iránti köteles tiszteletet sem tartotta be, megfosztotta a várkapitányságtól. El is menekült. A helyébe a nagy dolgokra hivatott Utyesenovich György, «György barát» lépett. Legjobban el volt

¹ Szerémi, i. m. 311—320. l. — Tranquillus, i. m. 11^a l. — Maylád levele Nádasdyhoz, Pozsony, 1533 február 25.: «Multa de dominatione vestra magnifica mala locutus est Gritti. Ibraim eciam inti-

mavit Joanni regi ex suasionibus Gritti, ut dominationem vestram captivent. Orsz. Levéltár. — Gévay, i. m. 1533, 46—47. l. — Pray ep. proc. II. k. 43—44. l. — Magyar történelmi tár III. k. 96—97. l.

Gritti Nádasdy Tamás ellen keseredve, őt mindenkép kézre szeretne volna keríteni. Sürgetésére a porta meghagyta a királynak, fogassa el azonnal. Csak hogy «a rókát» sehol sem lehetett megtalálni! Még 1532 júliusban Konstantinápolyban is kérte az osztrák követeket, bírják rá fejedelmüket, hogy ezt a halálos ellenségét szolgáltassa ki neki, a kitől mód nélkül irigyelte a gazdag hozományt, melyre Kanizsay Orsolyával való házasságában számíthatott. Hogy Nádasdyra mint főbűnösre minő sors várt volna, Pozaka Pál esetéből lehetett sejteni, a kit tulajdon házában akasztottak föl. Hagyatékában 4000 forintot találtak. Ennek egy negyedrésszével megválthatta volna az életét, mondja Szerémi. Nádasdy helytartói tisztét Dóczy János, a főkincstárnok kapta meg, a ki ügyes hízelgéseivel meg tudta nyerni Gritti bizalmát. Dóczy alacsony gondolkozású, boszuálló ember volt, a kiről azt beszélték, hogy Grittinek kiszolgáltatta saját feleségét. Mellette még Batthyány Orbán, Gritti egyik legkiválóbb párthíve tűnik fel, ki ép úgy mint Gritti, Páduában végezte tanulmányait, jártasságot szerzett a latin és görög irodalomban és igen megnyerő modorral birt. Mégis egyike volt az elsőknak, kik urat cseréltek, midőn 1534-ben Medgyesen Gritti ügyét veszve látták. Lehetséges, hogy a kormányzó nem egy erőszakos tettét izgatásukkal ők idézték fel. Kétségtelenül részük volt abban, ha Gritti azt az elvet, hogy a ki uralkodni akar, annak nem szabad a vérontástól irtózni, ridegen érvényre juttatta. Tényleg az úr, a diktátor szerepét játszotta. Ragyogó udvart tartott, a mint azt már Konstantinápolyban is tette. Kiséretét 7000 török katona képezte. Több magyar harczost tartott szolgálatában, mint a király és mindig fordultak elő surlódások az ő és a király csapatai között. Az utóbbiak száma pedig egyre apadt, mert az olasz a magasabb zsolddal magához csalta őket. Kétszáz fegyveres kísérte a királyi palotába, töltött puskával és égő kanóczzal. A helyzet olyan volt, hogy Szerémi oda kiálthatott Pöstyény királyi tanácsosnak: «Vigyázzatok csak, hogy a királylyal együtt valamennyien a fejeteket ne veszítsétek!»

Hogy János király uralmának végét akart vetni, nyilvános titok volt.¹

Egyébként látszólagos lojalitásának kimutatására annyiban kedvező alkalom kínálkozott, hogy Ferdinánd híveinek leküzdése és a két ellenkirálynak egymástól való távoltartása általában megfelelt az ő szándékainak. Így, daczára a már 1533 februáriusában megkötött fegyverszünetnek, megkezdte a félelmes Ferdinándpárti Móré László várának, Palotának ostromlását és azt a vitéz védelem daczára el is foglalta. A Ferdinándhoz szító felsőmagyarországi bányavárosokat felszólította, hogy tekintélyes polgárokat küldjenek követekül Budára politikai értekezletre; nem valószínűtlen, hogy a követeket el akarta fogatni és így a városokra nyomást gyakorolni. Ferdinándnak éppen Pozsonyban tartózkodó tanácsosai a bányavárosokat a követek küldéséről le is beszéltek. A fondorlatoknak Erdély, és különösen Nagy-Szeben ellen sem hossza, sem vége nem volt. A bajor hercegekkel szünet nélkül érintkezésben állott, jó szolgálatait folyton följánlotta nekik és általuk összeköttetést keresett Hesszeni Fülöppel és Frigyesssel a szász fejedelemmel. Ezek meg is ígérték neki, hogy, ha a béke nem jön létre, be fognak törni az osztrák tartományokba. A német történetnek nem éppen dicsőséges lapja ez. Gritti e fejedelmekkel kapcsolatban az ellenkirályok kibékülésének ellene dolgozott. Sikerült megakadályoznia, hogy János Pozsonyban Ferdinánddal személyesen találkozzék és egyezkedjék; a kibékülés művét ő maga akarta létrehozni. 1533 márczius havában Budára, a Szent János kolostorba, gyűlést hirdetett, a hol helytartója, Dóczy, a ki Szerémi szavai szerint «mint egy sátán» állott mellette, előadást tartott arról: hogy a míg Gritti az országban van, török részről semmi veszedelem sem fenyegeti Magyarországot; több háboru nem lesz, mindnyájan

¹ A magyar biztosok levele Ferdinándhoz 1533 febr. 27. a bécsi udv. és áll. levéltárban. Maylád levele Nádasdyhoz. Pozsony 1533 febr. 25. az Orsz. Levéltárban. — Arch. f. öst. Gesch. LXXXIII. k. 98—99. l. — Quel-

len u. Erörter. iv. k. 268—9. l. — Gévay, i. m. 1533, 19. l. — Tranquillus, i. m. 11 a. l. — Ferdinánd panaszlevele Palota elfoglalása miatt 1533 jún. 14-ről Gévaynál, i. m. 1533, 133—135. l.

35. FÜLÖP HESSZENI GRÓF.

nyugalomban élhetnek, reméli, hogy még a Szerémséget is visszaszerezheti az országnak. — Épen ez volt a leghőbb óhajtása egy tekintélyes pártnak. — Reméli, hogy Ferdinánd királyt megtudja fékezni, de pénzaldozatok nélkül lehetetlen sikert elérni.

Valóságos trónbeszéd volt ez. A gyűlés tagjai nem bíztak benne, másokat indulatba hozott fölfuvalkodott föllépése. Azt kérdezték, miért is van nekik királyuk, a ki nem gyermek, hanem érett ember? Akarnak-e neki engedelmeskedni vagy nem? Két küldött Jánoshoz ment, ki nagy keserőséggel hallgatta meg panaszukat. «Most egyszerre eszükbe jutott Magyarország rendeine királyuk, válaszolt, miután négy ízben tett esküjüket mindannyiszor megszegték? Ők maguk az okai annak, hogy minden így történt. Most az olasz a kormányzójuk, tehát engedelmeskedjenek neki.» A két követ Verböczy kancellárnál is jelentkezett, de ez sem tudott más feleletet adni. Így tehát el kellett fogadniok Gritti követeléseit. Ezek pedig nem csekélyek voltak. A nemesség és papság adja át adóba ingó vagyona felét; a behajtást a megyék alispánjai fogják eszközölni. Ehez még eredeti adóprést eszelt ki. Tömérdek sáfránya volt raktáron és ezt meg kellett venni a megyéknek, községeknek és nemeseknek, akár használhatták, akár nem. A brassóiak a kelletlenül megvásárolt sáfrán nagy részét a vízbe szórták. Erdélyben, folytatá Gritti, fölfedezett egy aranyhegyet és hogy az érczet abból kibányászhatta, pénzre van szüksége; ha elhagyja Magyarországot, a hegy úgy is visszamarad. Ez nem volt épen üres beszéd. Az erdélyi aranybányákat értette, a melyeket akkoriban nyitottak meg. Egy szállítási üzlettel is foglalkozott: mikép lehetne a felső Magyarországon kibányászott rézet a legolcsóbban Törökországba juttatni. A politikai kalandor uralomra célzó tervei mellett mindig ott találjuk a kalmár üzleti spekulációit.

Mind e tervezetések közepette vette Gritti a hírt, hogy Ferdinánd és a porta között komoly béketárgyalások vannak folyamatban; érdekében állott tehát, hogy ügyeit dülőre juttassa; hiszen sokszor mondta fitogtatással, hogy «a (török) császárt

illetőleg a békét ő tartja a kezében, abba ne avatkozzék senki».¹ Azonfelül a szultán Konstantinápolyba parancsolta őt. Márczius 25-én tehát elhagyta Budát; kíséretében volt Dóczy, kit Szerémi következetesen sátánnak nevez, és Batthyány. Török csapatainak egy részével Debreczenen és Nagyváradon át Törökországnak tartott. Az átvonulás szomorú emlékeket hagyott a lakosságnál. Antal fiát, a tizenkilencz éves címzetes egri püspököt erős fedezettel Budán hagyta. A lakosság ott is szüntelenül panaszkodott a török katonaság durvasága és kihágásai miatt. Az emberek szerencsét kívántak egymásnak, hogy Gritti, «a kigyó», eltávozott. De csakhamar tapasztalták, hogy az ő elmenetele után sem lett kellemesebb az élet a félig törökké vált fővárosban.²

¹ Quellen und Erörterungen, iv. k. 253. l.
² Szerémi, i. m. 313–322. l. — Ostermayer, i. m. 18. l. — Della Valle, i. m.

33. l. — Okmányok a bécsi áll. levéltárban. — Tranquillus, i. m. 11 a. l.

36. I. FERDINÁND CZÍMERE.

37. TÖRÖK ÉS CSÁSZÁRI KÖVETEK TALÁLKOZÁSA

VII.

A KONSTANTINÁPOLYI TÁRGYALÁSOK.

SZOLIMÁN szultán 1532-ik évi őszi hadjárat óta nagyobb hajlandóságot mutatott a békére mint azelőtt; két hadjáratból tanulta meg, hogy a Habsburgház megtámadása mily erőt igényel. 1529-ben seregei nem tudtak erőt venni Bécs néhány ezrenyi védelmezőjén; 1532 augusztusban pedig a törökök százezrei még egy szerény, ismeretlen magyar erősséget sem birtak elfoglalni. A hatalmas Károly szerencséjéről babonás hírek szállingóztak keleten; oda is elhatottak a régi jóslatok, hogy 1500 körül eljövend egy nagy császár, ki a birodalmat ismét dicsővé fogja tenni és ennek erejét a török hatalom megalázására fogja fordítani. Most az történt, hogy Doria András genuai doge, ki maga is államfő volt, mint a császár fővezére elfoglalta a görögországi erősséget, Koronét. A török most láthatta, hogy az ellenség mint gyujtja fel az ő tulajdon

házat. Ehez járult a szultán szándéka: Perzsia ellen hadat indítani. Először mutatkozott tehát engedékenynek a Habsburgház és különösen Ferdinánd iránt. Ez engedékenységnak hasznát venni csakhamar alkalom kínálkozott.

Ferdinánd király a nagy hadsereg széteszlása után azonnal új tárgyalásokat kezdett meg. Katzianert másokkal egyetemben elküldte Pozsonyba, hogy ott János király képviselőivel érintkezzenek, Kőszeg védőjének idősebb fivérét, vagy féltestvérét Zárai Jeromost pedig a portára, hogy a szultántól fegyverszünetet vagy békét eszközöljön ki. Két irányban óhajtott működni, hogy annál biztosabb sikert érhessen el. És valóban, az ellenkirályok képviselői már 1532 december 30-ikán a Csallóközben megállapodásra jutottak négyhavi fegyverszünetre és a béketárgyalások megkezdésére nézve, a melyek Pozsonyban 1533 február 7-ikén kezdetüket is vették. De ezek nem vezettek sikerre, mert katolikus és protestáns német fejedelmek, a bajor herczegek és a hesseni gróf természetesen Gritti közbelépésére minden igyekezetükkel ellene dolgoztak a kiegyezésnek.¹ De mialatt Pozsonyban az annyira sürgős kibékülés «a német szabadság» kedvéért hajótörést szenvedett, Zárai Jeromosnak Konstantinápolyban tizenegy napi tartózkodás alatt sikerült egy kielégítő megegyezést létrehozni. Január 21-ikén már jelentést tehetett Bécsbe, hogy a szultán hajlandó Ferdinánddal békét kötni és hogy már ezirányú rendeleteit elküldte szandzsákjaiba, különösen pedig János királynak és Grittinek, kiknek köteletségükké tétetett, hogy halálbüntetés terhe alatt gátolják meg a király hiveinek zaklatását vagy megsértését a határtartományokban. Mehemet bég csausz (nagykövet) Zárai Jeromos fiával, Vespasiannal Bécsbe utazott, hogy ezt a királylyal ünnepélyesen közölje és hogy bejelentse, hogy a szultán a császárral és V. Károlylyal is kész szövetségre lépni. Egyszermind magával hozta Ibrahim egy iratát, a mely biztosította a királynak az általa birt magyar

¹ Huber, i. m. iv., k. 46, 47. l.

38. DORIA ANDRÁS.

területet. Eszerint Gritti parancsot kapott, hogy János királyt az ezen területről való formális lemondásra rábirja. Ferdinánd viszont ezért elfogadta azt a megalázó feltételt, hogy Esztergom várának egyik kulcsát hódolata jeléül átadja s azután, a hogyan fogadta a csauszt, ép oly ünnepélyesen bocsátotta útnak, elhalmozva őt gazdag ajándékokkal. Az akkor birt terület biztosítása, az új béke legfontosabb pontja Ibrahim saját elhatározásából eredt, a nélkül, hogy erre nézve a szultánt megkérdezte volna. Seholy fordul az elő a Ferdinándhoz, Korone fő embereihez, Katzianerhez, Lazcano Tamáshoz, az alsó-ausztriai kormányhoz és másokhoz intézett iratokban, melyek Zárai Jeromostól erednek, sem Ferdinándnak a magyar biztosokhoz és nővéréhez irt leveleiben. Erről a feltételről csak Ibrahim fentemlített leveléből és a király magyar biztosaival közölt előterjesztéseiből veszünk tudomást. A további tárgyalások Konstantinápolyban kétségtelenül bizonyítják, hogy itt Ibrahimnak egy souverain önkényű tényével állunk szembe. A «basa» — mert általában így nevezték — azt hitte, hogy ilyeneket megengedhet magának.¹

Míg az ozman főemberek ennyire békülékeny hangulatot mutattak, Grittinek a Habsburgok ellen folytatott ellenséges magatartása 1533 tavaszán budai tartózkodása alatt éles ellentétben állott a szultán parancsaival és ennél fogva bizalmatlanságot, vagy épen gyanut kelthetett Konstantinápolyban. Midőnantán ő maga azt a jelentést küldte oda, hogy Ferdinánd és Zsigmond lengyel király János királlyal és vele a kötendő békére nézve egyetértésre jutottak volna, Ibrahim ingerülten fölkiáltott: sem a vajda, sem a kormányzó nem avatkozhatnak a békekötésbe; ez kizárólag a szultán dolga. Még az hiányzik, hogy a tárgyalások nehézségeit kettős tárgyalással tetézzék. Grittit tüstént Konstantinápolyba rendelték. Meg akarták gátolni, hogy az ügyek menetébe önhatalmulag beleavatkozhassek, mert Ibrahim már bizonyosan tisztában volt magyarországi terveivel. Azonkívül

¹ Gévay, i. m. II. k. 1532, 66, 68, 71, 73, 101—105, 112. l. — 1534, 109. l. — Katona, i. m. XX. k. 881—883. l. — Buchholtz, i. m. IV. k. 122. l.

a tárgyalásoknál a magyarországi ügyekben való jártasságának is hasznát akarták venni. Ibrahim ígéretei nem maradhattak titokban a király előtt; látnia kellett, hogy azok Gritti eddig követett politikájával egyenes ellentétben voltak. Gritti talán nem hazudott, midőn a megrendült királyt biztosította, hogy mindent föl fog forgatni a portánál, csak egyszer ott legyen! Hogy később ismét azt a nyilatkozatot tette, hogy Jánosnak minden, a béke helyreállítása ellen irányuló törekvését meg fogja bénítani, nem épen biztos, de rá vall.¹

Gritti több mint egy hónapig tartó utazás után április 29-ikén megérkezett Konstantinápolyba, május 3-ikán bemutatkozott Ibrahim basánál, néhány nappal utóbb pedig a szultánnál. 300 szolgálta czipelte a nagy értékű arany, ezüst és selyem drágaságokat, a melyekkel a szultánnak kedveskedett. Szolimán kegyesen fogadta a gyönyörű ajándékokat, szívélyesen elbeszélgetett az ajándékhozóval és barátságosan bocsátotta el. Az ajándékhoz

39. ZÁRAI JEROMOS ALAIRASA.

méltó volt a szultán viszontajándéka: Tizenkét skárláttakaróval díszített paripa, mindegyik két zsákkal megterhelve, melyek mindegyike tizenkét ezer aranynyal volt megtöltve.² Hihetetlen kincsek! Mintha csak az ezeregy éjszaka egy meséjét olvasnánk! Hanem az is eredeti, hogy a kormányzó hazaérve, egy asztalra öntette ki a pénzt és *megszámoltatta*, nem mulasztván el dúsan megjutalmazni a számadással elfoglaltakat. Annyi bizonyos, hogy a minden irányban való ellenszenv elenyészett.

Midőn Gritti megérkezett, a tárgyalások Zarái Jeromos és a porta között, már folyamatban voltak. Ibrahim basa már korábban

¹ Gévy, i. m. II. k. 1532, 82, 84–86, 91. l. 1533, 4. l. — Katona, i. m. XX. k. 831–883. l. — Quellen u. Erört. IV. k. 288. l. — A következőkhöz lásd Zarái Jeromos és Schepper Kornél naplótöredékét a

becsi udvari könyvtárban, Cod. 9026. szám alatt. A nem hiteles közlemény Bethlennél I. k. 204. l.

² Della Valle, i. m. 33. l. — Quellen u. Erörter. IV. k. 290. l.

ígéretet tett, hogy rábeszéli János királyt, mondjon le az országról és koronáról azonnal vagy legalább is örökösire nézve. A követ várakozása elég magasra volt csigázva. Most aztán vegye át Gritti az alkudozásokat, ugyanaz a férfiú, a kinek becületességében Ferdinánd oly kevés bizalmat helyezett, hogy már 1533 április 7-ikén fölszólította Zárai Jeromost, hogy mozdítson meg minden követ és beszélje rá Ibrahim basát a legjobb és legalkalmasabb szavakkal, hogy Grittinek sem ebben, sem egyéb ügyekben ne legyen része, hanem zárassék ki a tárgyalásokból, s adja értésére, hogy a király legjobban szeretné, ha az alkudozást magával Ibrahimmal folytathatná minden más befolyás mellőzésével, miután ő császára bizalmával dicsekedhetik és ez minden tanácsát követi. Csak ha sehogyse volna másképp lehetséges, fogadja el a követ Gritti közbenjárását és akkor lehetőleg igyekezzen vele szembe kerülni. A kezdet nem is kecsegtetett sok reménnyel. Gritti azt fejtegette, hogy az osztrák ház Magyarország, vagy egyes részei megszerzésének eszméjét verje ki a fejéből; Magyarország János király birtokában fog maradni. V. Károlyt csak Korone föltétlen visszaadása mellett vonják be a békekötésbe; tehát az eddigi alkudozásokat és Ibrahim becses ígéreteit semmiseknek kell tekinteni. Ő maga, folytatá, sehogy sem ért egyet a már megállapított pontozatokkal; ha ő jelen lett volna, ezek nem is jöhettek volna létre. Ez ügyben különben még értekezni fog Ibrahimmal. Zárai Jeromos hizelgő szavakkal igyekezett Gritti ingerültségét csillapítani és beszéde a hiú velenű czeire nem is maradt hatás nélkül.¹ Az alkudozások 1533 május 6-ikától 24-ikéig megakadtak, mert meg akarták várni az úton lévő Mehemet béget és Schepper Kornélt, a második követet. Május 24-ikén megérkezett Mehemet és Zárai Vespasian, Jeromos fia, Esztergom bekövetelt kulcsaival és 7000 arany értékű ajándékkal

¹ Gévay, i. m. II. k. 1533, 6, 7, 118. l. — Voyages des Souverains des Pays Bas III. k. 454. l. — Az alkudozások további folyamata, a forrást mindig az osztrák követek

Gévaynál kiadott jelentései képezik; első sorban Jeromos és Schepper jelentése 1533 szeptember 27-éről. Gévay, i. m. II. k. 1533, 1—48. l.

a nagyvezér számára. Egy nappal utóbb érkezett Konstantinápolyba az elsasi származású Schepper Kornél, a császár tanácsosa és titkárja, mint ennek nem hivatalos és a királynak második hivatalos képviselője. Az utóbbi olyan utasításokat adott nekik, hogy elsőben is követeljék egész Magyarországot, hogy aztán legalább ennek egy részét megkaphassák. A király a legjobb reményekkel volt eltelve. V. Károly császár sem volt rosszat váró hangulatban; a feltételek melyek mellett Koronét vissza akarta adni, ugyancsak előnyösek voltak: hogy testvére egész Magyarországot bírja, a török adja vissza a spanyoloktól elveszt Argel szigetet és a békébe foglaltassanak be az összes keresztény államok. Május 27-ikén fogadta Ibrahim a két követet ünnepélyes kihalgatáson. Schepper Kornél átadta a Ferdinánd

Cornelius Duphrius Schepper

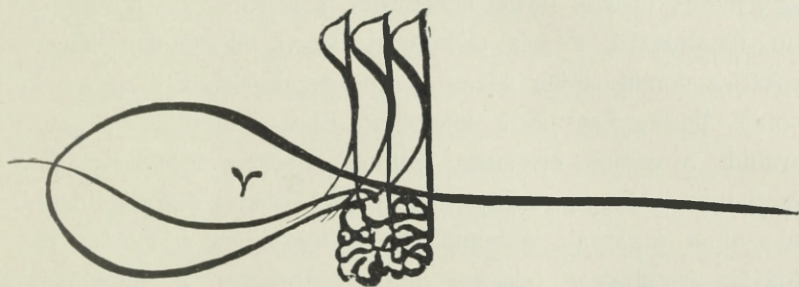
40. SCHEPPER KORNÉL ALAIRASA.

király, testvére és az özvegy Mária királyné üdvözetét, Jeromos Esztergom várának kívánt kulcsait, mindketten az ajándékokat. Ibrahim ez utóbbiakat örömmel vette át, azután mosolyogva intett Jeromosnak, hogy a kulcsokat megtarthatja. Majd köszönetet mondott az üdvözetekért és azonnal hozzáfogott egy beszédhez, melynek nem volt se hossza se vége: előfordultak abban a jancsárok zsoldja, a császári kincstár gazdagsága, a háború borzalmi, de mindennekfölött ő maga és az ő fontos szerepe, hogy ő kormányozza a birodalmat, ő osztogatja a hatalmat, tőle függ gazdagság, háború és béke. Midőn Schepper V. Károly császárnak fivére részére kiállított ajánlólevelét átnyujtotta, Ibrahim fölkel, megcsókolta azt és török módra üdvözetül homlokához emelte. Mert «ez nagy úr, a kit tisztelni kell». A követek elbámúltak a nagy megalázkodáson. Ez az ember félig-komédiásnak, félig

közönséges henczegőnek mutatja magát. Miután Károly föltételeit eléje terjesztették, aggodalmának adott kifejezést. Rajta lesz, hogy a Károly császár által nővére, Mária királyné részére kívánt özvegyi tulajdont visszaszerezze. Ha a királyné Budán marad és az ő kezébe jut, a szultán olyan tiszteletben részesítette volna akár a nővérét. Befejezésül a követeket a magyar ügyekben Grittihez utasította, mint a ki török részről meg van hatalmazva és a birodalom viszonyaiban a legnagyobb jártassággal bír. E kijelentésnek nem nagyon örültek meg a követek. Ferdinánd utasításaira emlékezve meghökkenve tekintettek egymásra és hallgatva leültek, úgy hogy Ibrahim jónak látta őket azzal a biztatással megnyugtatni, hogy Gritti csakis az ő parancsait fogja végrehajtani.

Gritti, mint a «pártfelek képviselője és egyúttal bíró», kényes tiszttét két konferencián viselte május 28-ikán és 30-ikán. Miként az első értekezlet alkalmával, most is, Jeromossal tárgyalva minden előterjesztett föltételt visszautasított. Fejtegette, hogy Korone amügy is közel van ahoz, hogy a törökök visszafoglalják, miért csapnak tehát akkora lármát vele? Khaireddin Barbarossa Argel szigetét, melyet meghódított, és a mely az ő szandsákságához tartozik, aligha fogja kiadni. Magyarországot a szultán az ország urának, János királynak ajándékozta és ezen nem lehet változtatni. A keresztény államoknak a békébe foglalása pedig a császár önkényes követelése, a melyhez azokat megkérdezni elmulasztotta; a velencei követek éppen ma — május 28-ikán — jelentették ki neki, hogy a köztársaságot ez a dolog éppen nem illeti, mert amügy is békében él a magas portával. Ez Velence magatartására nézve megint jellemző volt! Schepper gúnyosan jegyezte meg, hogy Gritti a velenceiek iránt nagyon is jó indulattal viseltetik. Gritti mosolyogva vallotta be, hogy ez valóban úgy van; «a vér nem válik vízzé». Azután azt a kijelentést tette, hogy föl van hatalmazva azt kívánni, küldjön Károly császár mindenekelőtt teljes hitelű nagykövetet a portára, de addig is, míg ez megtörténik, kaphat három hónapos fegyverszünetet. Továbbá, miután igen hizelgő volt rá nézve, hogy Ferdinánd király vele

titkos egyességre igyekszik lépni, úgy nyilatkozott, hogy reméli kieszközölheti a szultántól, hogy Magyarország Szapolyai halála után az ő birtokába menjen át. A mit az ő céljairól híresztelnek Magyarországra vonatkozólag, rossz akaratu mese; ha ez igaz, dögöljön meg mint egy kutya. A magyar gyalázatos, hitszegő, szerződésekkal nem törődő nemzet; a nemesek közt nincs egy se, ki egy vagy többször is urat ne cserélt volna. Hálát fog adni istennek, ismétli megint később (1534) Zárai Vespasian és Schepper előtt, ha ezzel az átkozott országgal nem lesz több dolga. Egy nappal sem akar tovább maradni magyar földön, mint a szükség parancsolja; már megelégette, hogy ez országért éjjel-nappal fáradoalmaknak és kellemetlenségeknek tegye ki magát.

41. IBRAHIM NAGYVEZÉR KÉZJEGYE.

Ha akarta volna, már beglerbég lehetett volna Magyarországon; de ő keresztény és igényt tart arra az érdemre, hogy Magyarországot a török hódítástól megmentette. «Erre vonatkozólag természetesen eltérők a vélemények», jegyzi meg jelentésében Zárai Vespasian.¹ — Ez élesen kifejezett czáfolaton nem lehet eléggé bámulni; de tapasztalásból tudjuk, hogy egy meghazudtolás annál kétségesebb, minél erélyesebb a hangja. Egy június 2-ikán — pünkösöd hétfőn — Ibrahimmál tartott kihallgatáson, melyben Gritti, Juniszbég a porta tolmácsa és Musztafa Dselálfáde (Cselebi) államtitkár és történetíró is részt vettek, a nagyvezér helybenhagyta Gritti nyilatkozatait. Ibrahim megint úszott a szóáradat-

¹ Lásd a bécsi cs. és kir. udv. könyvtár 118. A. 1. számú kéziratán kívül Gévyat, i. m. 1534, 48, 107, 117. l.

ban; kikérdezte a követeket Spanyol- és Franciaországra vonatkozólag, a császárra és levelére most ép olyan kiméletlenül panaszkodott, mint a milyen tisztelettel bánt azelőtt vele és a követeknek azt a komikusan hangzó parabolát kötötte a lelkére, hogy császárljukat, a kinek ők őrői és gondozói, fegyelmezzék meg ép úgy az igazság botjával, mint a hogy azt szultánjával ő is tenni szokta. Ugyanezen Szolimán szultán még aznap este Ibrahimmal meglátogatta Grittit palotájában és késő éjszakaig időzve, teljes három óráig maradt ott. A törökök elkeseredetten panaszkodtak, hogy uruknak talán az esze ment el, kába, el van bűvölve Ibrahim és Gritti által. És ebben igazuk lehetett, mert a két utóbbi már körülbelül azt cselekedte, a mi nekik tetszett. 1533 június 11-ikén Gritti kijelentette a követek előtt, hogy ő fel van hatalmazva a két ellenkirály közti ellentéteket Magyarországra vonatkozólag kiegyenlíteni és területeik határait kölcsönös beleegyezésükkel kijelölni.¹ Ehez képest a szultán és Ibrahim hivatalos értesítést küldtek Bécsbe, kijelentve, hogy Gritti mint «Magyarország protektora a porta részéről» és mint «a szultán jogainak védelmezője és ügyvéde» e feladat megoldására csakhamar oda fog utazni.² Ibrahim, ki «gubernator supremus et magnus consiliarius super omnes dominos»-nak nevezte magát, ezúttal megint önkényüleg cselekedett, mert világos, hogy csak a tényleges birtokviszonyokat akarta fenntartani, ami a Habsburgok iránt jó indulattal viseltető urának nem történt kedve szerint. Ellenben nagyon tetszése szerint volt, hogy Ibrahim ép oly önkényüleg az V. Károlyhoz való viszonyok rendezését szintén Grittire bízta és az ő elhatározásától tette függővé, hogy mely államok foglaltassanak a békébe. A szultán a június 23-ikán tartott búcsúkihallgatáson, a melyben a megállapodásokat jóváhagyta és különösen megígérte, hogy Mária királyné ügye még Gritti Magyarországra érkezése előtt kedvezőleg fog elintéztetni, nem tudott meg ezekről a dolgokról semmit,

¹ Pray Epistolae proc. II. k. 39. l.

² Gévay, i. m. II. k. 1533, 139. l. — Voyages des Souv. des Pays Bas III. k. 467. l.

valamint azokról a «secretumokról» sem, melyekről Ibrahim június 22-ikén azt mondta, hogy Gritti közölni fogja azokat Ferdinánddal. Junis bég a tolmács maga beszélte később, hogy Ibrahim az ő szavait részben megváltoztatva közölte a szultánnal, és hogy még sok egyebet mondott, a miről a többi basa semmit sem tudott.

A követek június 24-ikén Gritti jelenlétében megkapták Ibrahimtól a lepecsételt békeokmányokat. Engedélyt kértek, hogy megtekinthessék az iratokat, vagy, ha ez nem volna lehetséges, kapják meg azok másolatát. Ibrahim úgy nyilatkozott, hogy ez nem szokás a törököknél; de az ellen nem tett kifogást, hogy Gritti a másolatot nekik kiszolgáltassa. A szultán szavait magyarázni is elég vakmerő volt. Mária királyné ügyét is ő akarta rendezni, daczára a szultán nyilatkozatainak. Erre Schepper és Gritti közt ingerült szóváltás keletkezett, melynek Ibrahim azon szavakkal vetett véget, hogy Gritti csak azt fogja tenni, a mit ő parancsol. Ez alkalommal e sokat jelentő szavakat szalasztotta ki: «Ez az ember minduntalan visszaesik a modorába; én tudom, mit jelent az, hogy ő Mária királynét meg akarja látogatni». Egyébiránt a királynak, mint testvérének üdvözlét küldte és mindkét követet nyájasan elbocsátotta. Gritti hasonlóképp előzékeny és szeretetreméltó volt a július 14-iki búcsúkonferencián.¹ Miután hosszabb ideig a láz gyötörte, a követeknek várniok kellett míg a szultán, Ibrahim és a maga iratait Ferdinándhoz kiállítja.² Megígérte, hogy hű szolgája lesz a királynak és behatólag kérte, hogy csakis ő vele tárgyaljon és ne engedje meg egy megbízhatatlan magyarnak sem az alkudozásokban való részvételt. A császárnak is felajánlotta hű szolgálatait; viszonzásul csak annyit kért, hogy adják ki neki halálos ellenségét, Nádasdyt. Annyira ment a képmutatásban a követekkel szemben, hogy jó barátját, Laskit is, aki az előszobában várt bebocsáttatásért esedezve, megtagadta. Engedjék meg — így szóló nevetve —

¹ Voyages des Souv. des Pays Bas, III. k. 465. l.

² Gévy, i. m. II. k. 1533, 140—141. l.

hogy beléphessen; ő ugyan ki nem állhatja ezt az embert, de kénytelen annak tekinteni, a mi: Szapolyai János követének. Ugyanekkor azt írta János királynak, hogy országának legcsekélyebb részecskéje se fog Ferdinánd birtokába jutni.¹ A szultán és a nagyvezér pedig augusztus 4-ikén felhívást intéztek a magyar hatóságokhoz, legyenek törhetetlen engedelmességgel igazi uruk, János király iránt.² A követek csakhamar tapasztalták is Gritti megbízhatóságát. Alig hogy július 16-ikán Konstantinápolyt elhagyták, már Clissa vára ellen, minden biztosítások daczára, egy újabb támadást kíséreltek meg.

Ferdinánd azonban nagy örömmel fogadta a régen várt békehírt. Az oly kedvező előjelek között megkötött egyességet országaiban kihirdetteté, némán tűrve a megaláztatásokat, melyek az alkudozások közben érték. Sürgeti Gritti utazását s biztosítja a Bécsbe meghívott magyar főurakat, hogy a mily gyorsan csak lehet, helyet és időt tűz ki a Grittivel való találkozásra. A három török uralkodóhoz — így lehetne a szultánt, Ibrahimot és Grittit joggal nevezni — intézett leveleiben október 5-ikén azon kérelmét fejezi ki, hogy Gritti elutazása oly módon eszközöltessék, hogy már újévre Bécsbe érkezzék. Azt is óhajtáná, hogy az ítélobíró, ki János igényeire nézve Morvában és Sziléziában is intézkedik és most Mária királyné ügyében is bírói szerepet visz, egyszersmind nyerjen fölhatalmazást a lengyel király és a Törökország közti tárgyalások vezetésére, hogy már egyszer mindennek a végére jussanak! Mindezeket nem a közvetítőbe vetett bizalom sugalta. Hogy ennek szereplését, mint annak előtte, úgy most is gyanusnak tartotta, kitűnik a követeknek adott utasításokból, hogy egyikök kövesse Grittit útjában, továbbá abból is, hogy Gritti kérelmével ellenkezőleg a már említett magyar főurakat Bécsbe rendelte azon czélból, hogy a tárgyalásoknál jelenlegyenek, biztosítva őket, hogy a megállapodások csak az ő tanácsukkal és közreműködésükkel fognak létre jönni. Egyik

¹ Katona, i. m. xx. k. 839. l. Nuntiaturberichte aus Deutschland, r. k. 1. és 123. l.

² Gévyay, i. m. II. k. 1533, 144. l.

PROXIMVS · A · SVMMO · FERDNANDVS · CAESARE · CARLO
REX · ROMANORVM · SIC · TVLIT · ORA · GENAS
AET · SVAE · XXIX
ANN · M · D · XXXI

leghívebb embere, Zalaházi egri püspök kereken kimondta, hogy neki úgy tetszik, mintha Gritti a királyra háruló kellemetlenségeket megszüntetni sem nem tudná, sem nem akarná.¹ Mindazonáltal mindenki, a pápa, a császár, Ferdinánd, János király, a német fejedelmek, a magyar főurak csak ő-rá vártak. Még Londonba küldött jelentések is beszélnek megérkezéséről. Már júliusban ígéretet tett a követeknek az elutazásra. Azután kijelentette, hogy csak Verböczy kancellárt akarja még bevárni, hogy «abban az órában» útra keljen és a békét végkép létesitse. Verböczy szeptember 10-ikén érkezett meg. Gritti még mindig nem hagyta el a török fővárost. János király Pécssett akarta bevárni, s még az ősszel lement oda, nyilván azért, hogy legyen ideje őt kellőleg a maga érdekeire hangolni. «Az összes ügyek Gritti eljövetelétől függnék,» írja Laski november 8-ikán Bajorországba. És ő még mindig nem jött. És volt rá oka, hogy ne jöjjön. A dolgok az arany-szarvnál aggasztó fordulatot vettek. Ezekről azonnal értesülni fogunk.²

* * *

Szapolyai nem maradt tétlenül 1533 nyarán, midőn látnia kellett, mint készül a portának őt romlással fenyegető egyezkedése a Habsburg házzal. Képviselője, Laski Jeromos június 28-ikán jelent meg a portánál, hogy egész ügyességével fordulatot eszközölhessen ki. Egyidejűleg megjelent a francia követ, Camillo Orsini kétségkívül készen arra, hogy mindenben támogassa őt.³ Hiszen a francia politika már régóta bele volt szövődve a magyar trónharczba. Majdnem úgy lehetett ezt tekinteni, mint a Valois

¹ Nuntiaturberichte i. k. 1, 121, 125, 160, 163. l. — Gévay, i. m. ii. k. 1533, 40, 151, 152. l. 1534, 69. l. — Pray Epistolae procerum, ii. k. 40. l. — Quellen u. Erörter. iv. k. 348. l. — Mon. Hung. hist. Dipl. i. k. 385, 410. l. — Voyages des Souv. des Pays Bas iii. k. 460. l.

² Voyages des Souv. des Pays Bas. iii. k. 463, 464. l. — Nuntiaturberichte i. k. 1, 129, 133, 145, 151, 153, 158, 163, 169, 172, 173,

184, 185, 190, 200, 203, 205, 216, 228, 239. l. — Mon. Hung. hist. Dipl. i. k. 426, 431, 433, 441, 444, 447, 456, 457, 459, 460, 461, 463, 465, 467, 474, 481, 482, 484, 490, 493, 495. l. — xxv. k. 320, 323. l. — Quellen u. Erörter. iv. k. 301, 302, 321. l. — A Records Office actái Londonban. Letters of Henry VIII., VII. köt., 193. l.

³ Gévay, i. m. ii. k. 1533, 45. l. — Hatvani M. Okmánytár, i. k. 256. l.

és Habsburg uralkodóházak világtörténeti küzdelmeinek egy epizódját. A francia diplomácia 1527-ben Lengyelországban azon dolgozik, hogy a nemességet a németek ellen izgassa. Rincon francia követ ellensúlyozza Ferdinánd alkudozásait Nanada kánnal, a rettegett «fekete emberrel». I. Ferencz király készségesen elismerte János királyságát, megkötötte vele az 1528-iki szövetséget, és támogatására sem pénzzel, sem fegyverrel nem fukarkodott. A török császár, írja jelentésében a bajor követ, felhívta a francia királyt, hogy a császárral békét ne kössön és megígérte, hogy a császári korona elnyerésében segítségére lesz.¹ A Habsburg ház ellenségei mindenütt nyíltan és alattomban azon voltak, hogy a magyar ügyeknek Ferdinándra nézve kedvező elintézését megakadályozzák. A bajor hercegek nyíltan kimondták, hogy minden kitelhető módon meg kell akadályozni, hogy Magyarország Ferdinánd hatalma alá kerüljön. A német fejedelmek csodálatos coalitiója, a mely már 1533 tavaszán a pozsonyi egyezkedéseknek ellenszegült, most még szorosabbra fűződött: Vilmos és Lajos bajor hercegek, a katolikus birodalmi fejedelemség előharcosai és a schmalkaldeni protestáns szövetség vezérei Hesseni Fülöp gróf és Frigyes szász fejedelem² személyében.

Ez összekuszált diplomáciai ármánykodások közepette jelenik meg Gritti. Laski és Verböczy erősen ostromolják, hogy intézze el kedvezőleg uruk igényeit, különösen Morvában és Sziléziában. Winzerer Gáspár azt tanácsolta urainak, a bajor hercegeknek, tüntessék ki az annyira körülrajongott Grittit ajándékokkal, mert «ő a szultánnál Ibrahim mellett a legmagasabb személy és igaz szívű, őszinte úr», — ez már több volt, mint a mennyiért az ágens el tudta volna vállalni a felelőséget — ki azután annál hajlandóbb lesz a hercegek céljaira közreműködni: hogy t. i. a Ferdinánd és Szapolyai közt kötendő béke ne jöjjön létre a német birodalmi fejedelmek közbenjövete nélkül. VII. Kelemen pápa az ő közbenjárására a megkötendő békébe

¹ Quellen u. Erörter. iv. k. 302. 1.

² Quellen u. Erörter. iv. k. 307, 309, 322, stb. II.

minden keresztény államot be akart foglaltatni vagy legalább is tíz évre érvényes fegyverszünetet létesíteni. Gherardi Lajos firenzei követ által tárgyalt vele, a ki Grittit jóakaratonak és a

43. I. FERENCZ FRANCZIA KIRÁLY.

portánál fölötte befolyásosnak jellemzi. Gritti Franciaországba, sőt még Angliába is küld követeket és leveleket.¹ A bajor követ

¹ Quellen u. Erörter. iv. k. 306, 317, 326, 347, 348, 408. l. Voyages des Souv. des

Pays Bas III. k. 477. l. — Katona, i. m. xx. k. 835, 913. és köv. II. — Gévay, i. m.

helyesen vagy helytelenül, azt állítja, hogy Gritti Rincon francia követtel egy az Árpádok trónjára emelendő francia herceg jelöltségéről tárgyalt. Egyike lehetett ez ama rögtönzött terveknek, melyek akkoriban sűrűen burjánzhattak fel. Hogy János király tárgyalásai a francia királylyal, VIII. Henrik angol királylyal, a skót Stuartokkal egy a Habsburgok ellen irányzandó szövetség létesítésére az ő kezén mentek keresztül, Gritti maga bevallja és okmányokból bizonyítható. Mily kár, hogy e politika szövevényei nincsenek világosabban földerítve, hogy a párisi és londoni levéltárak nem nyújtanak kielégítő felvilágosításokat. Bizonyos, hogy egy angol-francia-magyar szövetségnek ezt a tervét VIII. Henrik hiúsította meg, a ki nem csak átallotta a szultán társaságában más keresztény hatalmasságokat megtámadni, hanem I. Ferencztől még követelte is, hogy bontsa fel viszonyát a törökkel, sőt segítsen azt leküzdeni. János király ügynöke különben a francia királyban sem tudott valami nagy bizalmat kelteni. Jónak találta «kedves barátját» Grittit ura iránt hűségre inteni és Corsini előtt azon gyanujának adott kifejezést, hogy Gritti törekvéseit gyanusaknak találja; az általa vett tudósítások szerint Gritti «a császári párthoz» hajlik.

Szemben mindezekkel Ferdinánd lehetőleg sietve jelentette a portánál, hogy a békét elfogadja. Zárai Vespasian már november 15-ikén megjelent Konstantinápolyban, hogy urának hivatalos nyilatkozatát átadja. De már lényegesen megváltozott helyzetet talált.¹ Ibrahim basa 1533 október 25-ikén Perzsiába utazott, hogy ott a háborúra az előkészületeket megtegye. A közbenjáró Gritti és a szultán között most hiányzott és az Ibrahim önkényes politikája most már nem volt keresztülvihető. Midőn Gritti ötheti távollét után november 28-ikán Konstantinápolyba visszaérkezett, az első kon-

11. k. 1534, 77–81. l. — Okmányok a bécsi áll. levéltárban: I. Ferencz levele Grittihez, 1534 aug. 24. lenyomatva: Archiv. f. ö. Gesch. LXXXIII. k. 102. l. — Corsinius Grittihez 1534 szept. 15. — Conte de Villanova Abbatis Ibrahimhoz és Grittihez 1534 aug. 8.

London, Record Office. — Archiv. für öst. Gesch. LXXXIII. k. 69. l.

¹ A főforrás Vespasian tudósítása 1534 márcz. 5-ikéről. Gévaýnál, i. m. II. k. 1534, 104. l.

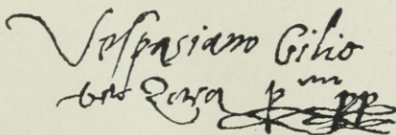
ferencián november 30-ikán szeretetreméltóan fogadta a követet, kétszer megcsókolta, nagy szorgoskodással kérdezősködve a király és a követek egészségi állapota felől és utánozva a nagyzásban urát és mesterét Ibrahimot; dicsekedett, hogy mindentről beszél a szultánnal, hogy azt tesz vele a mit akar, hogy markába tartja a birodalmat és így tovább — mindezt vakmerően és szeretetreméltósággal. De mikor Ferdinándnak Ibrahimhoz intézett levelét felbontotta — mert a király csak a nagyvezérrel akart tárgyalni — és azon passzushoz ért, a hol a határigazitásról volt szó, kereken tagadta, hogy valaha ilyen ígéretről szó volt volna. A szultán János királynak adta az országot, ezen nem lehet változtatni. Pedig Ibrahim a Mehemet bég által Ferdinánd királynak küldött levelében teljes biztonsággal megígérte, hogy az országnak jelenleg birtokában levő része Ferdinánd kezén marad. De, mint már mondtuk, ez is önkényes tette volt a nagyvezérnek és jó barátjának, Grittinek a mit most le kellett tagadni. Mert erről a záradékról sem Ájász basa, ki Ibrahim helyébe lépett, sem a szultán nem tudtak semmit. A tagadás Grittinek nem eshetett neheze, mert az Ibrahim által Ausztriának tett engedményeket valószínűleg soha sem helyeselhetette. Hiszen a mi egyszer Ferdinánd hatalmába került, az az ő befolyása alól ki volt már vonva.

1533 december utolsó napján levelet írt Ferdinándnak, a melyben ígérte, hogy a közjóért mindenre kész, de ugyanakkor megjegyezte, hogy a királynak október 5-ikén a szultánhoz írt levelében olyan «articulusok és clausulák» foglaltatnak, a melyek a portánál sohasem kerültek tárgyalás alá, a melyek tehát a királyi oratorok hamisításai.¹ E miatt csak nehezen nyugtathatta meg a felingerült szultánt. Ugyanily értelemben írt néhány nap mulva Zárai Jeromosnak. Ez a vádat nem hagyta magán száradni és a királynak írva egyenesen kimondja, hogy Gritti e levele csak félig igaz, félig pedig hazug dolgokat tartalmaz. Gritti most az Ibrahim távollétében a kikötött pontozatokat

¹ Voyages des Souv. des Pays Bas III. k. 507. l.

elferdíti, mert Szapolyai pártján áll. Ezt könnyen tehetette, mert Ferdinándnak a szultánhoz, vagy Ibrahimhoz intézett leveleit sohasem fordította szóról-szóra, hanem előbb megváltoztatta és csak azután juttatta kézhez. Ebből látni lehet, hogy a Habsburgok egész levelezése a portával Gritti kezén ment keresztül. Ájász basával könnyen elbánik Gritti, mert az nem ért a dolgokhoz. Gritti egész pogánynya lett, mondja Schepper és eladta magát az ördögnek, hogy a szultánnak szolgáljon; így hát vakon tagadja, a mit pedig jól tud.¹

Zárai Vespasiánt nem kevésbé megijesztette a helyzetnek ez a változása. «Ő tagad, írja, pedig atyám és Schepper jelenlétében Ibrahim szájából értesült mindenről». Gritti iparkodott őt megnyugtadni; nem akar ő semmit sem elmulasztani, hogy Ferdinándnak a kereszténység harmadik fejének a megillető tiszteletet megadja. Valóságos zavarban volt, midőn kijelentette, hogy Ibrahimnak a királyhoz írt leveléről semmit sem

44. ZÁRAI VESPASIÁN ALÁÍRÁSA.

tud és végre azt ajánlotta, nehogy Ájász basának, mint hivatalos képviselő mutassa be magát, miután ő maga fog mindent a legczélszerűbben tiszta hozni. Ferdinánd levelét lefordítja és az eredetivel együtt el fogja küldeni Ibrahimnak. Azután egy álló hétig tanácskozott Ájász basával, a kinek Ibrahim ígéreteiről sejtelve sem volt és a kit ezekre az ujságokra elő kellett készíteni és a ki különben csekély képzettsége és tehetsége miatt nem volt képes a politikai csalfaságokból kivezető utat találni. Helytelen a követnek az a véleménye, hogy Ájásznak vele szemben követett magaviselete tulajdonkép egy Grittivel szőtt ármány lett volna. Grittinek mindent el kellett követni, hogy az ő és Ibrahim önkényességei lehetőleg napfényre ne kerüljenek. Vespasiánnal különösen rejtkehelyeken szeretett tanácskozni. Végre ha nagy

¹ Voyages des Souv. des Pays Bas III. k. 529. l.

fáradtsággal is, de létrejött az egyezmény, melyre a szultán is megadta a szankciót: Ferdinánd tartsa meg az ő magyar birtokrészét úgy, a hogy az II. Lajos halála előtt volt. Ezzel a tavasszal adott ígéreték, a mennyiben Magyarországra vonatkoztak, tetteg érvényüket veszítették. De alig, hogy elhárították ezt a bajt, Gritti már újabb ígéretekkel és biztosításokkal kecsgettette Vespasiant: hogy a szultán igen rossz hangulatban volt, de ő lecsendesítette, márczius végén el fog jönni Budára, innen pedig Bécsnek veendi útját. Nemcsak a magyar kérdést fogja mindenek megelégedésére megoldani — csak a magyarok kizárását kéri az alkudozásokból — hanem fel van hatalmazva arra is, hogy a császárral a békét megkösse. Nehéz volt ezen Ibrahim által ismét önhatalmulag tett ígéretekben bízni, mikor épen az imént vallottak egy ilyen ígérettel kudarczot. És különösen veszélyes, tekintve, hogy Gritti állása Ibrahim távolléte óta meg volt rendülve. Ájász basa sohasem rokonszenvezett sem vele, sem az urával. A porta tolmácsa, Junisz bég, halálos ellensége volt és a követ előtt egész leplezetlenül úgy nyilatkozott, hogy minden bajnak ő az oka; ő tudta a nagy urat annyira behálózni, hogy ez oly vakon bízik benne, mintha csak az eszét vesztette volna. — Ezek a török udvari emberek valamennyien szabadszájúak voltak! — Gritti ép olyan rossz keresztény, mint a milyen rossz török, a mit mond, mind gyanus vagy hazugság. Európa és Ázsia örvendezhetnének, ha valaki eltenné láb alól; halálával csakhamar elkövetkezne a béke. A követ Ibrahim visszaérkezését nagyon óhajtotta volna, miután Grittivel aligha lehet valamit kezdeni. Házában nagy a rendetlenség; egyetlen latinul értő emberre, Tranquillus titkár távol van. Gritti, bár tagadja, egy szót sem tud latinul. Ferdinándhoz intézett leveleit, a velencei követtel fogalmaztatja és így attól lehet tartani, hogy ennek fontos titkokat árul el, melyek ismét János király fülébe juthatnak; ez a Gritti izről-izre álnok. Gondolja meg ezt a király és a tárgyalásoknál legyen a legnagyobb mértékben óvatos. E kevéssé vigasztaló elmélkedéssel hagyta el a követ mindjárt januárban Konstantinápolyt.

Ezalatt Magyarországon és Ausztriában még mindig várták a közbenjárót. János király, aki az ő megkérdezése nélkül mellőzte a bajor hercegek azon tervét, hogy a württembergi herceget igtassák országába és Ausztriát támadják meg, husvétra várta őt. A bajor hercegek, követüknek, Weinmeisternek azt az utasítást adták, hogy legyen

jelen Grittinek és Ferdinándnak közlő találkozásán; figyelje meg jól az ott lefolyó dolgokat és erre a célra ne kímélje a költséget.¹ A római kuria részéről is azt hitték, hogy Gritti megérkezéséből a békére vonatkozólag hasznot húzhatnak. Vergerio nunczius, ki Grittit ismerte és barátságával is dicsekedett, persze óvatosságot tanácsolt. Az pedig teljességgel hihetetlen, hogy a pápának komoly szándéka lett volna a huszéves Antalt atyja kedvéért bíborossá kinevezni; bizonyos csak annyi, hogy a kuria igen komolyan számot vetett érkezésével és főleg befolyásával.² Ferdinánd Gritti vakmerő hazugságaira és az oratorok elleni vádjaira csak hallgatott és egy 1534 február 20-án

45. JÁNOS MAGYAR KIRÁLY.

¹ Quellen u. Erörterungen, iv. k. 340, 351, 356. l.

² Nuntiatgeberichte i. k. 160., 191., 193,

281., 284., 289. l. — Gévay i. m. ii. k. 1534, 77. l. — Sleidanus, De statu religionis et rei publicae sub Carolo V. (ed. 1555) 136b. l.

kelt iratában csupán azt kívánta, hogy ügyét becsületesen, őszintén képviselje, akár van Ibrahim jelen a portán, akár nincs. Midőn Czeglédi Izidor, Gritti küldötte, ki neki és a török basáknak az európai államokról fölvilágosításokat adott, a kezei közé került, tekintettel volt a kormányzóra és szabadon bocsátotta. Révay Ferencz, turóczi főispánnak márczius 30-ikán megparancsolja, hogy számos jól fölfegyverezett lovas kíséretében jelenjen meg nála, mikor Gritti Bécsbe lesz érkezendő. Gritti volt a beszéd tárgya Magyarországon.¹ De a várakozók, mint ezelőtt, úgy most is csalódtak. «Magyarország protektora» mindig csak közeli megérkezését helyezte kilátásba. Most is azt tette egy a lengyel királyhoz írt levelében, a melyben a határrendezés végzetes ügyét fordítási tévedésre akarja visszavezetni, küldetéséről pedig vakmerő és nagyzóló szavakban beszél. Herberstein Zsigmond udvari tanácsos, ki a Ferdinánddal közölt levélről véleményt volt mondandó, indulatosan jegyzi meg, hogy jobb volna, ha ez az ember egyáltalában nem jönne; legalább ő a maga együgyü esze után Gritti eljövételétől és cselekvésétől semmi tisztességes, vagy hasznos eredményt nem vár. És sokan, csaknem mindnyájan így gondolkoztak. Senkisémet viselkedett iránta bizalommal, de eljövételét mégis óhajtották. Zárai Jeromos azt a tanácsot adta a királynak, vigyázzon, hogy a folytonos Grittire való várakozással nevetségessé ne váljék; tegye magát mintha lemondólevelet kapott volna tőle és most megjelenését újból sürgetné.²

A porta kívánságára V. Károly egyelőre Schepper Kornélt nevezte ki Konstantinápolyba hivatalos képviselőjévé. 1534 december 24-ikén kiadott, nem egész világos utasításában lelkére kötötte a követnek, hogy vizsgálja meg alaposan Gritti felhatalmazását és minden erélyével és szívósságával hasson oda, hogy a békébe minden keresztény állam be legyen értve, Khaireddin Barbarossa pedig büntetését vegye. Egyidejűleg, december 31-ikén igazoló

¹ Archiv für österr. Gesch. LXXXIII. k. 99. 101. l. — Nuntiaturberichte I. k. 189., 207. l. — Óváry, i. m. II. k. 273., 278.,

280., 281. l. — A Révay család levéltárában. Levelezés. Fasc. I. 18. Kis-Selmecz.

² Gévay, i. m. II. k. 1534, 129—131., 132. l. — Mon. Hung. hist. Dipl. I. k. 493. l.

okmányt adott át neki a szultán, Ibrahim és Gritti «a török császár tanácsosa és legfőbb ügynökéhez» címezve.¹

Schepper április 14-ikén érkezett meg Konstantinápolyba. Még megérkezése előtt levelet kapott Grittitől, melyben ez meghagyta neki, hogy főleg Junisz bég előtt mindaddig hallgasson, míg vele nem beszélt, mert neki titkos egyessége van Szolimánnal. Eddig azért nem jöhetett el, mert tárgyalásai voltak a pápával és miután ezeket már befejezte, épen az tartotta vissza, hogy Schepperre várt. Ezeket az ürügyeket május 9-ikén ismételte, a nélkül, hogy valakit meggyőzött volna velük. Junisz bég Scheppert biztosította arról, hogy nem a szultán tartóztatta Grittit, aki már régen elutazhatott volna, ha magánügyei vissza nem tartották volna, Zárai Vespasian pedig azt a tudósítást küldi, hogy Gritti Albániából február közepéig 30,000 arany jövedelem megérkezésére várt. Elmaradását tehát kereskedelmi ügyletek okozták s hihetőleg a magyarok gyűlöletétől való félelme, a kikkel csak jól felkészülve akart találkozni. Végre Ibrahimra is folyton várakozott, hogy megrendült állását segítségével megszilárdítsa és ellenségein boszút álljon.²

Hogy Gritti éppen Schepper kintlétekor egyre többet vezett befolyásából, azt a követ is észrevette. Nagyon bánthatta Grittit, hogy Chaireddin Barbarossa, ki ép úgy, mint ő, valamikor kereskedő volt és a kit ő emelt a magasba, nemcsak adósságainak megfizetését tagadta meg, hanem a hol csak tehette, sértegette.³ Barbarossa elbizakodottságában a konstantinápolyi keresztény kalmárokat, kiknek Gritti volt a védnöke, fogságba tette, a nélkül, hogy javukra valamit tenni lehetett volna. Sokan közülök, különösen a velenceiek, köztük Gritti György, a kormányzó testvére, visszavándoroltak hazájukba. És ez nem volt elég. Gritti az általa kezelt görögországi adókról mindig természetben, különösen ékkövekben számolt el. Most a kincstárnok közbelépésére

¹ Gévay, i. m. II. k. 1534, 86–91. l.
A következőre a főforrás Schepper jelentése Ferdinándhoz 1534 augusztus 2. Gévay, i. m. II. k. 1534, 27–65. l.

² Voyages des Souv. des Pays Bas III. k. 529., 537. l.

³ Della Valle, i. m. 36. l.

kénytelen volt a fizetéseket pénzben teljesíteni és a 200,000 aranyra rúgó hátralék két ötödét beszolgáltatni. Hogy ezt tehesse, egész arany és ezüst házikészletét el kellett adnia, «különben pórul járt volna», jegyzi meg Schepper. Mert közgyűlölet tárgya volt, mint legjobb barátjai is tudták. A neki alárendelt szandsák megesküdött, hogy háború esetén egyetlen lovast sem ad neki. Junisz bég nemcsak Vespasian, hanem Schepper előtt is szabadfolyást engedett Gritti elleni haragjának, azt mondva róla, hogy a legrosszabb, leghaszontalanabb ember, a kit ismer; valamennyi ember együttvéve nem teheti jóvá azt a rosszat, a mit ő okozott. Meg nem foghatja, hogy a különben oly ingerlékeny magyarok közt nem akadt senki, a ki leütötte volna. «Ki törödnék ennek a fattyuszülöttnek a halálával»!

Semmi kétség! ezek más idők voltak, mint az 1531-ki év, a melyben Gritti Budáról visszatért.¹ Ilyen helyzetben juthatott eszébe Grittinek a magánéletbe visszavonulni. Úgy nyilatkozott, hogy a magyar ügy befejezése után életét Szalonában akarja befejezni tudósoktól és művészekről környezve.

Majdnem négy hétbe került, a mig Schepper a gyűlölt emberrel találkozhatott. Május 4-ikén titkos levélben mentegette magát, hogy eddig a törökök gyanúsításai miatt nem mutatkozhatott. Csak május 9-ikén jött el hozzá lopva és panaszkodott neki, hogy Ibrahim távozása óta milyen rosszak az idők. Minden erejével azon van, hogy a két császár között békét hozzon létre, de hogyan sikerüljön ez, mikor Barbarossa készülteket tesz hadihajóival a császár flottáját megtámadni. Ha Ibrahim jelen volna, ennek a támadásnak még elejét lehetne venni; ő maga nem hiszi, hogy valami érdemes dolgot művelhessen.

Az események nem is alakultak úgy, hogy állása kedvezőbbre változhatott volna. A szultán pártfogását is elvesztette, midőn a követ május 17-iki kihallgatása alkalmával szóba került a Károly császárral való tárgyalások önkényes felvétele. Egész

¹ Voyages des Souv. des Pays Bas III. k. 529. l. — Tranquillus, i. m. 24 a/b. l.

drámai jelenet folyt le a szerályban; Schepper elmondta a történeteket, mire a szultán fejét felvetve ingerülten kérde: «Mért lett volna Gritti bégogli?» «Hogy az egyezkedést a császárral

46. KHAIREDDIN BARBAROSSA.

vezesse» felelé Schepper. A fölingerült szultán harsány hangon szolt: «bégogli? bégogli? Ezekben a dolgokban semmiféle meghatalmazást sem kapott tőlem. A magyar ügyek vannak rá bízva, egyéb semmi. A császár ügyét egyenesen a portára, hozzám kell

intézni.» Hogy az így visszaütött Gritti, legalább is Ibrahim távolléte alatt teljesen háttérbe szorult, az iránt neki magának se lehetett semmi kétsége. Barbarossa május 19-ikén elútagzott, a nélkül, hogy Gritti ellene valamit tehetett volna. Ekkor Gritti határozottan közeledett a császári követhez. És egyszerre mily messze kiható tervek fogamzóttak meg agyában! Két tanácskozásmányban, május 22-ikén és június 11-ikén azt az ajánlatot tette, szövetkezzék a császár Velenczével és Franciaországgal, vagy legalább is Velenczével; a köztársaság most Törökország teljesíthetetlen követeléseitől úgy is meg van döbbenve és így könnyen meg lesz nyerhető. A török hatalom ellen csak így lehet erőteljesen föllépni és ehhez most mutatkozik a legjobb alkalom. Barbarossa Afrikában van, a szárazföldi török hadsereg távol, Perzsiában harczol. Ilyen körülmények között könnyen el lehet foglalni Törökország valamely parti erősségét, sőt még Konstantinápolyt is sikerrel meg lehet támadni. A Hellespontus erődívenyei gyöngék. A szövetségesek itt csekély ellenállásra találának és rengeteg hadiszert zsákmányolhatnának. Barbarossa kalózhajóit pedig a szövetséges hajóhadak tönkretethetnék. Törökországnak hajóhaddal való megtámadása nem volt új eszme. 1534 márcziusban maga Schepper ajánlotta a császárnak Algir megtámadását — később tettek is ilyen kísérletet.¹ De minő hatást tehetek ez óriási tervek a követre! Gritti egyre tüze-
sebben belebeszélte magát merész reményeibe. Ígérte, hogy életét és vagyonát fogja érte kockára tenni. Ő jobban ismeri a török állapotokat, mint a törökök maguk. Ő legjobban fölfejtheti Ferdinánd előtt a módokat, hogy Görögországot mikép lehetne legkönnyebben meghódítani. Mert ő őszintén keresztény és híve a császárnak, írja Károlynak is június 7-ikén.² Ámde gyorsan kell cselekedni. Ha a keresztény hatalmak ismét húznák, halasztanak a dolgot, ha megint nem értenének egyet és e közben a perzsa hadjárat véget érne, akkor olyan háború várna rájuk, mely

¹ Voyages des Souv. des Pays Bas, III. k. 449—450. l.

² Ugyanott, III. k. 544. l.

PROGENIES · DIVVM · QVINTVS · SIC · CAROLVS · ILLE
IMPERII · CAESAR · LVMINA · ET · ORA · TVLIT
AET · SVAE · XXXI
ANN · M · D · XXXI

47. V. KÁROLY CSÁSZÁR

felülmulná erejüket. Nem mindig a védelem, hanem a támadás, Velence és a császár szövetkezése — ez a győzelem útja!

A magyar dolgokkal már torkig van. Most már Laski megint erdélyi vajda akar lenni és ezért levelekkel ostromolja, a király pedig az ellenkezőt akarja.¹ Még azt a tanácsot is adta a követnek, hogy színlelje János előtt, mintha ő vele (Grittivel) nagyon elégedetlen volna, mert az eszélyesség ezt így követeli. Különben János király és az ő emberei mindjárt panaszt emelnének a portánál és ez neki árthatna. És Ferdinánd se csodálkozzék azon, ha ő kezdetben olyan lépéseket tenne, mely ellene irányulnának. Az csak arra való lesz, hogy a király el legyen altatva. Ennek megfelel az a körülmény, hogy V. Károly 1533 decemberi utasításainak pótló cikkelyeiben titoktartó embereket kíván a Grittivel való tárgyalásokhoz küldetni, hogy róla és lépéseiről minden gyanú el legyen háritva.² Gritti még azt is mondta, hogy Erdélyen át fog Magyarországra jönni és elhatározott szándéka minden ellenállást vérbe fojtani. Június 11-ikén egyenesen kijelentette, hogy egynehány főnek porba kell hullni. Egy héttel később — június 18-ikán — elhagyta Konstantinápolyt.

Róla és terveiről Magyarországon különféle hírek voltak elterjedve. «Némelyek, írja Laski Lengyelországba, azt állítják, hogy meghalt, mások ismét hogy Perzsiában van.³ Híre járta, hogy török megállapodások szerint Dóczy nádorrá, Batthyáni temesi vajdává és Gritti maga magyar királlyá lesz.⁴ Midőn az utóbbi végzete már elérte volt, a pápai nuntius és a bécsi velencei követ csaknem egybehangzólag jelentik, hogy egy kifőzött terv szerint János királyt és legfőbb párthíveit meg akarták ölni, hogy így Gritti számára az út a trónhoz szabad legyen. Cibakon kezdték meg a hírek kiirtását, a midőn az események folyása Erdélyben mindent megakasztott.⁵

¹ Archiv für öst. Gesch., LXXXIII. k. 64. l.

² Voyages des Souv. des Pays Bas, III. k. 503—505. l.

³ Laski levele Jostus lengyel királyi

titkárhoz és Bonner Szeverinhez, 1534 április 14-én. Bécsi áll. levéltár.

⁴ Szerémi, i. m. 324. l.

⁵ Nuntiatúrberichte, I. k. 305—316. l. — Magyar történelmi tár, III. k. 97—99. l.

Nehéz elgondolni, hogy Gritti, úgy, mint azelőtt, a magyar királyság elnyerésére gondolt volna. A Schepperrel folytatott bizalmas tárgyalásokon áruló ajánlataival bizonyos mértékig kiszolgáltatta magát a császári követnek. Úgy látszik, hogy ő azért nem akart a portával szakítani; hiszen az osztrák követi jelentések minden lapján olvasható, hogy a konstantinápolyi hatalmasok milyen vakmerő nyilatkozatokat engedtek meg maguknak a nélkül, hogy e miatt veszedelmes helyzetbe kerülnének. De az bizonyos, hogy Ibrahim távolléte alatt a Schepperrel folytatott beszélgetések nyilvánosságra jutása a «begoglit» a legnagyobb veszélybe sodorhatta volna. Nem valószínűtlen, hogy örömet felcserélte volna a török főváros veszedelmes talaját a gondtalan étellel Magyarországon vagy másutt, ha meggondolta, mennyire gyűlölik őt és védurát, a kívül sorsa összekötötte. De ez esetben tűrhető viszonyban kellett lennie a hatalmas Habsburg uralkodó családdal és el kellett ejteni az ellenségeskedés minden gondolatát a császár és Ferdinánd ellen. A Habsburg-velencei szövetség terve valóban nem volt ügyetlenül kigondolva. Egy sikeres tengeri támadás Törökország ellen különösen Velenczére nézve mérhetetlen következményekkel járt volna. Hanem a fontos pillanat későn érkezett el, ott már csak törpe nemzedékre talált. És ha Gritti kieszelt tervei valóban sikerültek volna, ha Konstantinápoly csakugyan a szövetségesek kezébe kerül és a török hatalom Ázsiába visszaszorítottatik, nem volt-e kizárva minden lehetőség arra nézve, hogy Magyarországot birtokába vehesse? Bizonyos, hogy Gritti, ki hivatva volt az Árpádok nagy birodalmában királyi módon intézkedni, vakmerő dicsvágyában fokozódó önérzettel gondolhatott egy új latin császárságra! És ki lehetett volna inkább hivatva annak sorsát intézni — ha nem is mint császár, legalább mint herceg vagy fejedelem — mint a velencei doge fia, a konstantinápolyi kalmár, a kelet kincstárnoka?

És ha e tervek nem sikerültek, vagy megvalósításukra kísérlet sem történt, még mindig fennállott Ibrahimhoz való baráti

viszonya, a mely fentarhatta. Menekülve a türhetetlen viszonyok nyomásától keleten, nyugodtan bevárhatta barátja visszaérkezését, kivel nem egy sötét titok kapcsolta össze. Miért ne adnánk hitelt Zárai Vespasian 1536 április 16-iki határozott jelentésének,¹ hogy Ibrahim basának erőszakos halállal kelle kimulnia, mert a szultán életére és trónjára tört ép úgy mint Gritti a Szapolyaiéra? Ha pedig ez való, akkor az egyetértés kettőjük közt kétségtelen és a Szeréminél található mende-mondák erősebb alapot nyernek. Gritti talán éppen most, mikor a török sereg távol volt, királyi sereg pedig nem is létezett, találta alkalomszerűnek szándékait fogamatba venni és ezeket az V. Károlyra és Velenczére épített reményeknek eléje tenni. Bizonyosnak látszik, hogy a ravasz férfiú kettős tervénél fogva biztosra vette egy vagy más úton a sikert.

Ily körülmények között utazott Magyarországra. Éppen a mikor el akart indulni, beszéli Della Valle, ajánlotta fel neki Zsigmond lengyel király Laski által leányának, Izabellának, a későbbi magyar királynénak kezét. Laski a hercegnő arczképét is átnyújtotta neki. A dolog csak azért maradt abban, mert a kiszemelt vőlegény útja igen sürgős volt. Azonban valószínű az a föltevés, hogy Laski önkényüleg, s a lengyel udvar tudta nélkül tette az ajánlatot Grittinek, hogy ezzel neki hízelegjen.² Valóban csodálni lehetne, hogy Gritti két kézzel nem kapott e kitüntető ajánlaton és hogy Zsigmond király, a ki éppen nem rajongott Grittiért, leányának, egy Jagello hercegnőnek kezével ajándékozta volna meg a törvénytelen származású kalandort.

¹ Gévy, i. m. II. k. 1536. 105. l.

² Della Valle, i. m. 35. l. — Hirschberg, i. m. 210. l.

TRANQVIL
LI ANDRONI
CI DALMAT
TRAGVRI
ENSIS

DE Rebus in Hungaria Gestis ab Illmo. &
Mag^{co}: LVDOVICO Gritti: Deq^z
eius obitu
EPISTOLA

M^o & Co
LL: & Mag: Domino
N^o ALBERT
DE LASCHO PA
LATINO S^y
RADIENSI, & Libero
BARONI IN KIESMARK.

Franciscus Andronicus S. P.

INGENIORVM monumenta, eorum
praesertim hominum, qui non minus ipsa sci-
entia, quam rerum usu excelluerunt ALBERTE LASCHI,
semper eiusmodi custodia sepienda esse putavi, ut ad omnes
etiam posteritatem per manus quasi transmissa humanae vite
usui esse perpetuo possint. Ratio autem ea monumenta cu-
stodiendi antea quidem compluribus in eandem sententiam
conscriptis libris, nunc uero typis commendatis, optima esse
ducitur Siquidem hoc demum illud est, quod uiros illustres
ab hominum obliuione uindictet, & tanquam immortalitatis
quadam ciuitate donet. Patrius meus Tranquillus Andronicus
quo ingenio, qua doctrina quam exquisita fuerit, si cuiquam no-

49. NAGY-SZEBEN RÉGI KÉPE.

VIII.

A KATASZTRÓFA.¹

HATALOMÉRT való szüntelen versengésben 1534-ben ismét Ferdinánd király pártja jutott túlsúlyra. A portával kötött béke nem kevéssel járult ahhoz, hogy újabban számos főúr János királytól az osztrák házhoz szegődött. Nádasdy Tamás, a ki sohasem volt egészen a János pártján, régi urához pártolt vissza, a kit öt év előtt kényszerűségből hagyott el. Erdődy Simon zágrábi püspök, a ki már régóta ingadozott, követte példáját. Szapolyai környezetéből kitértek még a többi között Verböczy kancellár fia Imre, Bebek Ferencz, a hadverő kapitány, és Serédy Gáspár. Gritti egy június 17-ikén kelt iratában panaszt emelt a miatt, hogy Ferdinánd az átpártolásokat szívesen fogadta és ez által a békét megszegte. De hasztalan! Bécsben azt a nézetet vallották, hogy a béke nem

¹ Lásd erre vonatkozólag Schuller Károlynak főleg Museusból és Della Valléból merített munkáját: «Ludwig Gritti's Ende.» (Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde. N. F. II. k. 1855). A brüsszeli

Archives generales du Royaumeban a londoni érsek eredeti levelei Granvelle bíboroshoz és a császárhoz Gritti haláláról. (Bécs, 1534 október 1. 3. 10. 16.)

János királylyal, hanem a szultánnal köttetett meg.¹ Ferdinánd türelmetlenül sürgette a közbenjáró jövetelét. Remélte, hogy augusztus végén már találkozhatik vele. A cselszövő nagyhangú ígéretei nem maradhattak előtte közönyösek. Némely emberei azt tanácsolták, hogy ne vájja be Grittit, hanem hirtelen támadással semmisítse meg az ellenkirály gyengülő pártját. Így ajánlotta ezt Bakics Pál és hasonló módon okolta meg tanácsát, mint Gritti a császárnak a Velenczével való gyors szövetséget.² Azonban a Habsburg ház sokat magasztalt politikája érdekesnek találhatta, hogy Grittit bőbeszédűségének saját hálójában fogja meg. Ferdinánd abban a hitben volt, hogy megjelenése véget fog vetni a szünni nem akaró zavaroknak.³

Egészen más érzelmekkel várta János király kormányzójának eljövetelét, ki őt «nem királynak, hanem társának tekintette», a kinek márczius 21-ikén Szegedet és püspökségei jövedelmeinek jelentékeny részét kénytelen volt elzálogosítani, a kinek jóakarátát újabban is óriási pénzadományyal — Schepper 200,000 aranyról beszél — kellett kinyernie. Már gyanakodott — s joggal, — hogy Gritti, Laski és Schepper olyasvalamit forraltak, a mi aligha mozdíthatta elő az ő javát s jónak találta a Magyarországon és Erdélyben az összes idegenek, de főleg Gritti ellen támadó hangulatot még ingerültebbé tenni és kihasználni.⁴

A lakosság egy jó része Grittiben csak a gyűlölt török kényuralom képviselőjét látta. Híveit lebeszélték és a kik nem engedtek, azokkal ellenség módjára bántak. A magyar főurak arról tanácskoztak, mikép lehetne az országot a közeledő «protector» ellen legsikeresebben lázadásra bírni. János király e törekvésekkel teljesen egyetértett; Czibak Imrét Erdélybe küldte, hogy ott a fölkelést szervezze. És úgy látszik, hogy ez jól értett e mesterségéhez.⁵

¹ Gévy, II. k. 1534, 139. l. — Magyar történelmi tár, III. k. 88. l.

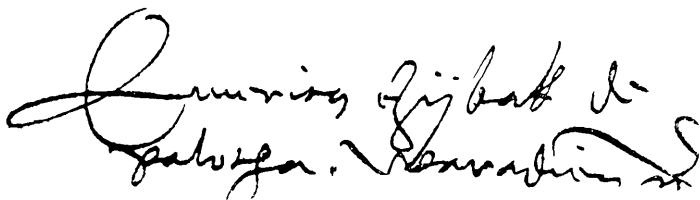
² 1534 aug. 1-jén kelt levél a bécsi áll. levéltárban.

³ Gévy, I. m. II. k. 1584, 141, 146, 148. l.

⁴ Tört. Tár, XII. k. 317. l. — Voyages des Souverains des Pays Bas, III. k. 549. l. — Quellen u. Erört., IV. k. 409. l. — Pray, Ep. Proc., II. k. 47. l. — Archiv f. öst. Gesch., XXI. k. 272. l.

⁵ Tranquillus, I. m. 11b és 12a. l.

Czibak Imre (Cibacco) bevándorolt olasz családból vette származását és az 1514-iki parasztlázadásban, valamint a mohácsi csatában eszélyessége és vitézsége által tűnt ki. 1530-ban Buda védői és azok közt találjuk, kik Grittinek kormányzóvá kinevezését elleneztek. Szapolyai 1535-ben a nagyváradi püspöki címet és jövedelmet adományozta neki és megtette Erdély helyettes vajdájának. Műveletlen, nyers, óriási termetű és erejű ember volt, valódi ellentéte a papi méltóságnak. Nem igen tartották megbízhatónak; azt beszélték róla, hogy átment volna Ferdinánd pártjára, ha ez püspökségét meghagyta volna. Gazdag volt, kitűnő szónok, nagy erélyű és nagy befolyású ember. Azt tartották róla, hogy azért gyűlöli Grittit, mert a Báthory István halálával megüresedett erdélyi vajdaságot el nem nyerheti, mert Gritti kormányzósága óta nem volt több alkalma a királytól rokonai

 A handwritten signature in black ink, written in a cursive script. The text of the signature is "Imre Czibak de Szabolcs. Vajdaság". The signature is written on a light-colored background.

50. CZIBAK IMRE ALÁÍRÁSA.

részére előnyöket kicsikarni és mert a püspökségek zálogbavetése miatt saját püspökségét is veszélyeztetve látta. Tudta, hogy Gritti is gyűlöli őt, mert kineveztetését ellenezte, mert az ő parancsa és akarata ellenére ostrom alá vette és el is foglalta a Brandenburgi György örgróf birtokát képező Hunyadot. Jól tudta, hogy Grittinek Konstantinápolyban tett azon fenyegetése, hogy «a büszke magyar mágnások fejeit meg fogja alázni», első sorban is ő rá vonatkozik. «János király mindig vonakodott ezt tenni, de a ki uralkodni akar, annak nem szabad a vérontástól félni.» Czibak dús lakomákat adott és nagy beszédeket tartott, hogy magának híveket szerezzen. «A magyar, Németország és Olaszország réme, fejtegeté, a magyar, a ki még sohasem engedelmeskedett idegennek, most a török és egy jövevény olasz rabszolgaságába esett, a ki

az országos jövedelmeket mind zsebre rakja. Az országban csak Grittinek van tekintélye. Ha az általa követelt pénzt és sereget neki megszavazzuk, magunk leszünk okai Magyarország teljes romlásának. Ennek az állapotnak véget kell vetni.» A hallgatók megértették a dolgot; ha nem is mondták ki határozatképen a kormányzó halálát, tudta mindenki, hogy az olasznak meg kell halni.¹

A népet kiáltványok szólították fegyverre. A vagyonosak fegyverkezzenek maguk, a szegények Nagyváradon kapnak fegyvereket.

Midőn Museus, Gritti Antal udvarmestere 1534 nyarán Magyarországon keresztül Brassóba utazott, egész kocsirakományokat látott Gyalu várába és Moldvaországba vonulni. Gyalu akkor Statilius püspöké volt. Péter vajda — kit Gritti titkára Tranquillus «bipedum omnium sceleratissimum, specimen perfidiae plusquam punicae» gyanánt jellemez — Gritti elleni gyűlöletében már áprilisban összeköttetésbe lépett Maylád Istvánnal, Nádasdy Tamás sógorával és Fogaras urával, ki akkoriban befolyásos híve volt Ferdinándnak. Azonkívül fölhívta a Habsburg-érmű nagyszebenieket, hogy a kormányzó leküzdésére vele összeköttetésbe lépjenek. Gritti Oláhországon atvonulva már közeledett. A vajda ekkor ajándékokat és követet küldött eléje, a kit fölhatalmazott, hogy Grittivel okmány, pecsét és esküvel eszközlendő szövetséget kössön. Ez a szövetség tényleg meg is kötött. Azután minden politikai becsület arczulsapásával megegyezett az erdélyiekkel, hogy látszólag, mintha az ellenfélnek segíteni akarna, tekintélyes sereggel jövend az országba, hogy így Grittit annál biztosabban kézre keríthesse és megölhesse. A szebeniek visszautasították a közreműködést. Ők Grittit osztrák érműnek tartották és attól féltek, hogy épen emiatt fogják Oláhországban vagy Erdélyben meggyilkolni. Egyébként egész Erdély ellenséges állást foglalt a közeledő protectorral szemben. Museus beszéli, hogy mikor Brassóba utazva Hunyadon meg-

¹ Tranquillus, i. m. 12—13. l.

állapodott, egy öreg asszony adott neki szállást. Ez hallva, hogy ő Gritti szolgálja, fölsóhajtott: «Szerencsétlenek, hova akartok menni? Forduljatok vissza, mert mindnyájan a halál fiai vagytok!» Az asszony férje pedig hozzátette: «Az idén rosz dolgoknak nézünk eléje; egy intés és Erdély föl fog kelni, hogy Grittinek útját állja, akár békét akar, akár háborút hoz magával.» A Gritti ellen szőtt összeesküvés még a parasztviskókban is ismeretes volt. Gritti Antal, Dóczy János és Batthyány Orbán egyaránt intették őt, ne jöjjön Erdélybe. Állítólag maga a király is azt írta neki, hogy kerüljön inkább Belgrádnak. Museus is közölte vele aggodalmait. Gritti mellőzte a figyelmeztetéseket. Megszállta a hatalmasok biztonságba ringató hangulata, a kik azt hiszik, hogy nem követhetnek el hibát.¹

Pedig már az út kezdete sem kecsegtetett sok reménnyel. A szandzsákok és vajdák nem mutattak valami nagy buzgalmat a csatlakozásban. Egy bojárt, Eliast, Gritti a Duna partján föl akasztatott, mert nem gondoskodott kellő számú csónakról. Volad, az oláh vajda, ki őt 1532-ben oly fényes fogadásban részesítette, most — július végén — haddal jött ellene. Gritti meg volt bízva, hogy a török kincstár számára 12,000 arany adóhátralékot hajtszon be tőle. Alig volt képes megnyugtatni a vajdát, a ki bevalotta, hogy őt Czibak Imre ingerelte föl. Gritti, elhárítva ezt a kellemetlenséget, most már biztosra vette, hogy Péter vajda a szövetséget fentartja vele. Így augusztus kezdetén az erdélyi havasokon átvonulva, 7-ikén elérte Brassót és a városhoz közel a Fortyogón tábornok ütött.² Itt maga köré gyűjté a fia, Antal és párthívei által vezetett csapatokat. Antal atyja parancsára már márczius 1-én elhagyta Budát 100 janicsárral, 80 sphival és mintegy 80 magyar lovassal. Czibak Nagyváradon barátságosan fogadta. Azután összetalálkozott Dóczy. Jánossal, Batthyány Orbán-

¹ Archiv f. öst. Gesch., XXI. k. 272—274. l. — Museus, i. m. 63—65. l. — Óváry, i. m. II. k. 284. sz. — Tranquillus, i. m. 16b. l.

² Museus, i. m. 65. l. — Della Valle, i. m. 37. l. hibásan július 6-ikára teszi a megállapodás

napját. — Paduai egyet. könyvtár, 2219. sz. kézirat, 118. l. (Biografie di Veneti illustri). Ostermayer, i. m. 20. 21. l. (A datum hibásan augusztus 20-ra téve.) — Istvánffy, i. m. 196. l.

nal és Penesich Gáspárral, a kik 800 lovassal jöttek. Húsvétra érkeztek meg Brassóba.¹ A csapatok számára vonatkozó adatok nagyon eltérnek egymástól. Museus és Tranquillus, pedig ők érdemelnek legtöbb hitelt, 3000—4000 emberre becsülik a sereget. Ezekből 1000 gyalog harcos, közöttük 200 janicsár a szultán testőrségéből, a többi lovas: török, magyar és oláh. A tábor 250 sátorból állott. Ez tehát nem valami nagy haderő volt, az emberek pedig csak részben voltak jól megválogatva.² Gritti, a ki második fiát, a tizenkét éves Pétert is magával hozta, Brassóban nagy pompát fejtett ki, a mint az már szokása volt. 500 forintos lovon jelent meg; a lószerszám ragyogott az aranytól, ezüsttől. Társzekerek, tevék, öszvérek hordták utána a drágaságokat, az ékköveket, aranyat, ezüstöt, selymet és készpénzt. Museus mindezeket egy millióra becsüli.³ Mint kormányzó ítélte a fenforgó polgári és büntető ügyekben és meghívta a szász képviselőket egy augusztus 26-ikán Medgyesen tartandó országgyűlésre, a melynek minden panaszos ügyben intézkednie kelle. Egy kiadott parancs értelmében a magyar nemeseknek a szultán képviselője előtt meg kellett jelenniök. Ennek következtében János király, szorongásában és félelmében, megbízta Statilius püspököt és az Erdélyben nagy befolyású Kun Kocsárdot, hogy jelenjenek meg a kormányzónál; hasonlóképp tisztelgett Maylád István is, valószínűleg Ferdinánd kívánságára. Ez utóbbi ugyanis híret vette, hogy Gritti Erdélyben való rövid tartózkodás után Bécsnek veszi útját. A küldöttek, miután kifejezték hűségüket, szépen visszavonultak várkastélyaikba. Nemsokára a brassói táborban elterjedt a híre, hogy Ferdinánd főemberei, Bebek Ferencz és Serédy Gáspár ostrom alá vették Gritti püspöki székhelyét, Egert. A kormányzó kijelentette, hogy a várost azonnal föl kell menteni és kinevezte Batthyányt az oda küldendő sereg parancsnokává. E készülődések közepette esett meg Cibak katasztrófája.⁴

¹ Kiséretükben volt Museus, a ki azután még egyszer Budára ment és június 24-én újból visszatért Brassóba.

² Museus, i. m. 63—65. l. — Della Valle,

i. m. 36. 37. l. — Tranquillus, i. m. 16 a. l. — Archiv für öst. Gesch., LXXXIII. k. 73. l.

³ Museus, i. m. 66. l.

⁴ Della Valle, i. m. 38. l. — Tranquillus,

Gritti és Czibak egymáshoz való viszonya ismeretes. Grittig még inkább fölingerelte a hozzá érkezett hír, hogy az ellene irányzott népmozgalom középpontja Czibak területén van és hogy e mozgalom lelke ő maga; ő izgatta fel a népet, hogy Grittig és embereit megrohanja és megsemmisítse. Hogy Gritti kapott-e utasítást a szultántól Czibak kézrekerítésére, nem tudhatni. Szolimán János király képviselője előtt úgy nyilatkozott, hogy «ő nem adott neki utasítást Czibak vagy mások megölésére.» Bizonyos, hogy mindketten egymás életére törtek, s bár okatlan, de nem a legrosszabb tette volt Grittinek, hogy egy csapat lovast köldött ki Czibak elfogatására. Tranquillus találóan idézi a régi közmondást: «*Insidiatorem vel in ara occideris*», «a cselvetőt még az oltárnál is megölheted.»¹ De ép oly bizonyos, hogy «ha Gritti száz évig gondolkodik, sem találhatott volna ki meggondolatlanabb tettet.»² Azonban ki tudná bebizonyítani, hogy a parancs, Czibakot élve vagy halva kézrekeríteni, ki volt-e adva vagy sem? Della Valle, Museus és Tranquillus háromszoros állítása, nézetünk szerint, mégis elfogadhatónak látszik, hogy Czibak meggyilkolása inkább Dóczy János boszújának műve volt, mint Gritti hatalmaskodása. Dóczy halálos ellensége volt Czibaknak, mert ez régebben czivódás közben arczul ütötte. Most tehát idején valónak találta, hogy urának ellenséges hangulatát boszújának kielégítésére használja fel. Az alkalom igen kedvező volt; Czibak lassan közeledett a nemesekből és katonákból álló tündöklő kísérettel. Grittig ez nagyon feldühösítette. Hermelin-süvegét, melyet rendesen viselni szokott, a földhöz vágta és fölkiáltott: «Ez a süveg nem alkalmas két fejre; csak egy fejen maradhat meg.» Czibak mégis tartott Gritti haragjától és Dóczy izgatasaitól s egy Péter nevű barátot előre Gritti-

i. m. 17a. l. — Museus, i. m. 67. l. — Ostermayer, i. m. 21. l. — Jovius, Katonánál, i. m. xx. k. 916. l. — A bécsi áll. levéltár okmányai (Maylád levele Ferdinándhoz 1534 aug. 12.) — Archives generales du Royaume, Brüsszelben (Wassraél Gergely levele Ferdinándhoz 1534 aug. 13.).

¹ Della Valle, i. m. 38. l. — Tranquillus, i. m. 13 a—16 b l. — Quellen u. Erörterungen, iv. k. 409. l.

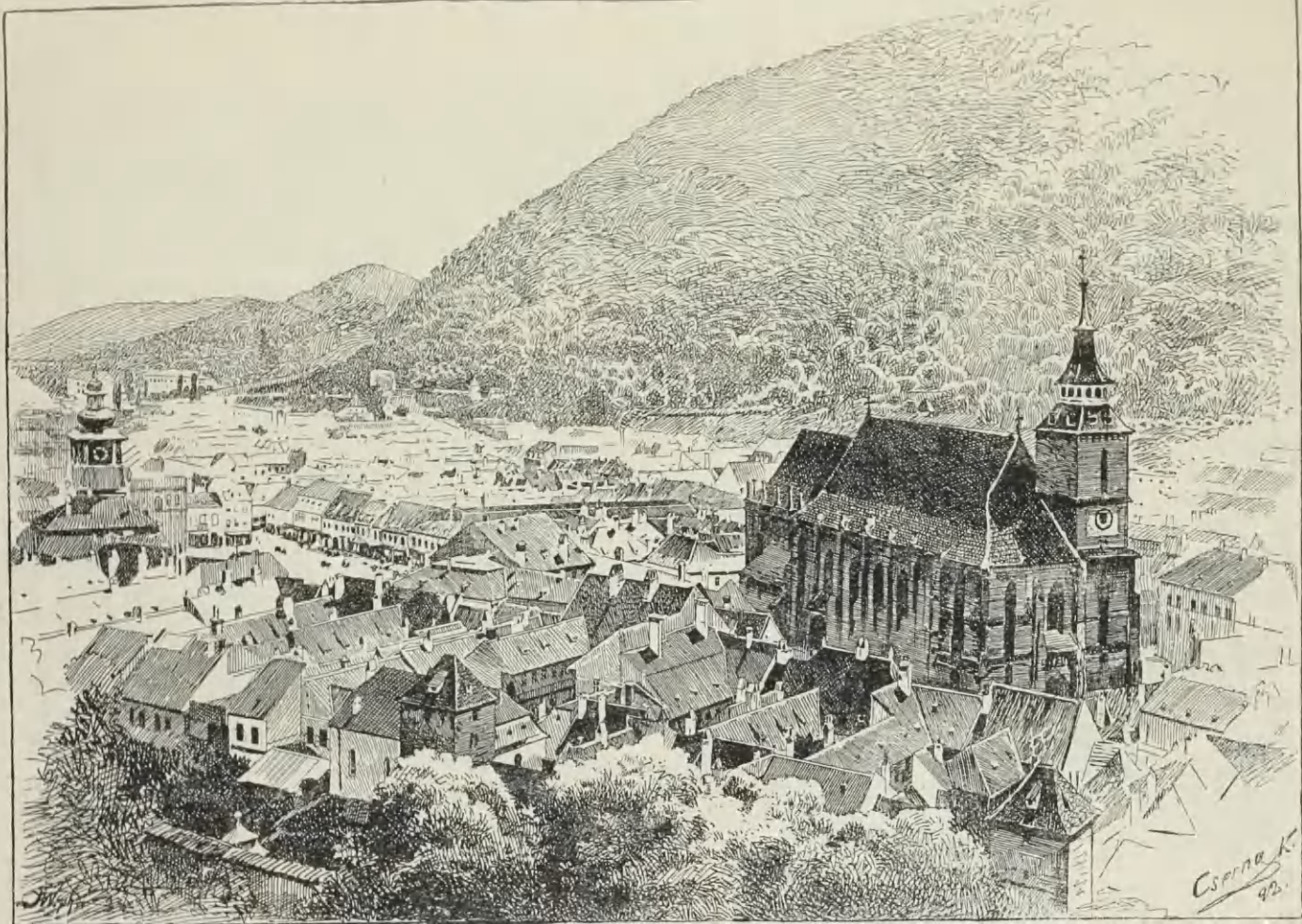
² Tranquillus, i. m. 16 a l. — Della Valle, i. m. 38, 39. l. — Museus, i. m. 66, 67. l. — Maga Szerémi sem mond egyebet.

hez küldött, hogy a haragvót ajándékaival kiengesztelje. De Gritti ingerülten utasította vissza. Szerémi elbeszélése szerint Dóczy ekkor azt az ármányos tanácsot adta a barátának, hallgassa el ura előtt Gritti haragját, mely úgy is hamar le fog lohadni, és bírja rá, hogy közeledjen. Az együgyű ember beleegyezett és Cibak környezete intelmei daczára a Marosnál fekvő Felméren, nem messze Brassótól, tábort ütött. Dóczy most mindenképp igyekezett rávenni urát, hogy el ne szalaszsa a jó alkalmat Cibak megbüntetésére. Batthyány kijelentette, hogy ha Cibak magánvagyonát kapja jutalmul, foglyul ejti és a kormányzónak kiszolgáltatja őt. Gritti beleegyezett. Az augusztus 10-ike és 11-ike közötti éjszakán Batthyány több száz lovassal elindult és még napkelte előtt megérkezett a felméri táborhoz. A Cibak sátra előtt kiállított öröket hirtelenül megrohanták és zajtalanul megölték. Az álmából fölriadt s félig öltözetlen Cibakot meglepték. Hirtelen fegyverre szólította embereit és hevesen ellenállt. Hogy Batthyány először szép szavakkal felszólította volna, kövesse őt mint fogoly, kérdéses. Szerémi a történetet magától Batthyánitól, tehát épen nem megbízható tanútól hallotta. Inkább hihető, hogy már Dóczy által is ingereltetve, a gyilkolás eltökéltségével indult útnak. Az erős és ügyes Cibak derekasan ellentállott és a kétségbeesett küzdelemben megtámadói közül sokakat levert, de ezek végre gyáva alattomossággal elvágták a sátorköteleket és a súlyos sátorszövet alatt vergődő védtelen embert csapásokkal és szúrásokkal megölték. Tizenhét seb volt a hullán, írja a bajor követ. Híveit, a mennyiben nem tudtak menekülni, szintén agyonverték. A czinkosok a meggyilkoltnak lándzsára tűzött fejével tértek vissza Brassóba.¹

Gritti épen Kunnal és Mayláddal beszélgetett, mikor meggyilkolt ellenségének fejét bemutatták neki. Nagyon meg volt ütődve. Sokszor ismételte, hogy ő nem akarta ezt; nem halva,

¹ Szerémi, i. m. 324. 332. 333. l. — Jovins, Katonánál, i. m. xx. k. 918, 919, 926. l. — Museus, i. m. 67. l. — Della Valle, i. m.

38. l. — Quellen und Erörter., iv. k. 389, 399. l. (a következőkhöz is.)

51. BRASSÓ, TERMÉSZET UTÁN.

hanem élve akarta Czibakot hatalmába ejteni. A jelen volt urak némán távoztak sátraikba és igyekeztek a táborból kijutni. A meggyilkolt valamikor Gritti Antalnak egy kutyát adott ajándékba. Ez a kutya most egykori urának fejét megszimatozva, hangos vonítással szaladgált a táborban összevissza. Magában a táborban levertség kapott lábra és egy általános előérzet azt sugalta, hogy ez az esemény közelgő szerencsétlenségnek lesz az oka és előhírnöke. Változtatott-e valamit a helyzeten Gritti azzal, hogy a meggyilkolt fejét, melyből a nyelvet Dóczi gyalázatosan kivágatta, Brassóban, hulláját pedig a felméri kápolnában egész tisztességgel eltemetteté? A büntett már nem volt jóvá tehető. A kedvelt és tekintélyes püspök halála oly izgatottságot keltett, hogy sírján még csodákat is véltek látni. A közhangulat egy kikerülhetetlen válság felé látszott siettetni az eseményeket.

Gritti jónak látta a Fortyogón levő nyílt táborat azonnal odahagyni. Átvonult a még füstölgő, égő táborhelyen, a hol Czibak halálát lelte és az újból megerősített Medgyesre vonult. Tíz napi menet után, augusztus 23-ikán, e város előtt ütötte föl táborát. Kétségen kívül arra gondolt, hogy itt megtartja a kihirdetett országgyűlést, azután Magyarországra siet, a hol Ferdinánd sóvárogva, János király pedig szorongások közt várja. Medgyesen tényleg már sok részvevő gyűlt össze. De e közben a helyzet teljesen megváltozott. A Czibakon elkövetett gyilkosság Erdélyben nagy elkeseredést idézett elő, melyet az összekülvő főurak ügyesen szítottak. Patócsi Miklós kiáltványokban hívta fel a lakosságot a fölkelésre, a török veszedelemre és Gritti kincseire utalva. A városokban, különösen Nagyszébenben ősi szokás szerint véres pallost hordtak körül a fölkelés jeléül. Kun, Kendy Ferencz, Czibak rokona és Maylád barátja, továbbá Maylád mint «a boszú triumvirjei» magukra vállalták a mozgalom szervezését. Kun Kocsárd lángoló beszéddel hívta fel a népet boszúra azon ember ellen, a ki a hazára rávetette magát «mint a kígyó a madárfészkekre.» Ezen a török-olaszon vért vérrel kell megtorolni. Rövid idő alatt a nemesség, a városok

és pórok buzgó részvétele mellett — Brassó maga 200 zsoldost állított — 35,000—40,000-nyi hadat sikerült összehozni, többnyire rosszul fölfegyverzett, harczokban kevésbé gyakorlott földművesekből. Museus megjegyzi, hogy valóságban csak 5000 lovas volt hasznavehető. A vezérséggel Mayládót ruházták fel, a kit Gritti állítólag szintén el akart tenni láb alól.¹

Gritti most egyszerre minden oldalról ellenséggel látta magát körülvéve. Hogy csak némileg is biztosítsa magát, kénytelen volt három nap múlva táborát Medgyesről tovább vinni és magát a várost megszállani. De itt is nehézségekre bukkant. A «kis számú, de vitéz» szász polgárság nem adott helyet a tábornak a város falai közt. Grittinek brutális cselhez kellett folyamodni. Magához rendelte a város főbb embereit és fogságba tette őket. Így kierőszakolta a bebocsáttatást. Mondják, hogy egy földalatti alagútat is ásott Perusich által, hogy, ha máskép nem lehet, ez úton ejtse hatalmába a várost. A polgárok odahagyták házaikat és családjikkal a belső városrészbe vonultak fel, melynek a megerősített templom képezte a középpontját. Tranquillus írja, hogy ezt Gritti maga rendelte így, nehogy az asszonyok és gyermekek ki legyenek téve a törökök hatalmaskodásának. De bármiért történt is, szerencsétlen gondolat volt kiszolgáltatni a polgároknak épen azt a pontot, mely az egész város fölött uralkodott. Grittig figyelmeztették erre a hibára, de Dóczy szavai megnyugtatták: «mihelyt akarjuk, az erődíveny kezeink közt van.» A csapatok augusztus 27-ikén elfoglalták az üres helyiségeket, melyekben csak a legszükségesebb dolgok maradtak vissza. A főparancsnokságot Batthyáni vette át. Világos, hogy Gritti nem helyesen ítélte meg a helyzet komolyságát. Mindenekelőtt nagyon keveset tartott az erdélyiek harczképességéről. Museus az erdélyieket gyülevész bandának gúnyolja, mely az

¹ Museus, i. m. 67—69. l. — Della Valle, i. m. 39—40. l. (hamis datumokkal). — Tranquillus, i. m. 16b—17b. l. — Quellen u. Erört., iv. k. 400—424. l. — Archiv für siebenb. Landeskunde, I. k. 197—200. l. — Jovius,

Katonánál, i. m. xx. k. 923. l. — Istvánffy, i. m. 198. l. — Voyages des Souv. des Pay Bas, III. k. 356. 555. l. — Quellen z. Gesch. der Stadt Kronstads, II. k. 337. l.

első komoly támadásnál mint a juhnyáj vagy disznócsorda fog szétszaladni. Gritti bizonynyal fölmentésre is számított az oláh vajda, a moldvai fejedelem vagy János király részéről. Nem tudta, hogy Volad vajda, ha akarna, sem hozhatna segílyt, miután az Erdélyből Oláhországba vezető szorosok meg voltak szállva. Gyakran érintkezett Péter moldvai vajda kancellárjával, ki értesítéseket hozott neki az ellenség mozdulatairól. Péter maga levelet írt hozzá, melyben ígéri, hogy néhány nap alatt 12,000 lovast hoz a fölmentésre. Egy szép napon eltűnt a követ, a 12,000 lovas pedig megérkezett és — egyesült az ellenséggel. Gritti ezalatt a moldvaiak segítségét várva, elvesztegette a drága időt. Közben Laskit János királyhoz küldte kérő levéllel, a melyben emlékeztette Buda ostrománál tett szolgálataira. Bizonyosan nem tudta, hogy a király két sürgős levelet menesztett a portához, kérve Gritti visszahívását, ki életétől és trónjától akarja megfosztani¹ és hogy a fölkelés az ő beleegyezésével jött létre. Hogy akarhatta volna éppen ő ezt az embert a veszedelemből kiszabadítani. Elfogatta Laskit mint árulót és abba a toronyba záratta, a hol egykor Árhándy szenvedett. Megparancsolta a budai vár és a naszádok török parancsnokának, hogy maradjon veszteg, mert ő maga fog Gritti segítségére menni. Azzal lassacskán néhány ezer embert Nagyvárad felé vezetett és ott megállt, várva az eseményeket. Gritti leveleire nem is válaszolt. Számos Erdélyből érkezett levél azt jósolta neki, hogy Gritti megmentésével magát sodorja a veszedelembé. Verbőczy hasonlóképp nyilatkozott. Úgy tett most is, mint 1526 augusztusában, midőn az ország a katasztrófa előtt állott. Óvatosan Nagyváradon várta be az események végét, mindazonáltal, úgy látszik, hogy az erdélyiek támogatására 1000 ember küldött.²

Ekként Gritti kizárólag önmagára maradt. Augusztus végén, kisebb csoportokra oszladozva megjelent Medgyes előtt az

¹ Gévy, i. m. II. k. 1536, 70. l.

² Tranquillus, i. m. 17—18. l. — Szerémi, i. m. 333—336. l. — Museus, i. m. 68—69.

l. — Della Valle, i. m. 39—42. l. — Quellen und Erörter., IV. k. 410—412. l.

ostromlók előhada, 2000 ember. Ezeket kitörések által akarták harcra ingerelni; de a kísérletek nem vezettek célra, mert az ellenség mozdulatlanul húzódott meg sáncaiban; a vezérek nem ismerték a vidéket és nem is voltak nagyon megbízhatók. Szeptember 23-ikán egy újabb kitörés nem folyt le kedvezőtlenül, de azért a helyzet egyre aggasztóbb lett. Az ostromló főhad már minden oldalról körülözlönte a várost. A védelemben kevés buzgalom mutatkozott, mert a vállalat lelke, Gritti, komolyan megbetegedett; heves epeláz vett rajta erőt. Nyomorultan, megtörve, egykedvűen feküdt ágyában napokig. Nagyon keveset evett és a folytonos izgalmak sorvasztották. A három magyar vezér, Batthyány, Dobó Ferencz és Dóczy kedvet mutatott az ostromlókhoz átmenni és a kormányzót sorsára hagyni. Tranquillustól hallhatta, mint akarják elárulni, eladni. Újra meg újra fizetnie kellett, hogy a jó hangulatot fentarthassa. Ilyen körülmények közt a szökés jutott eszébe. Szeptember 23-ikán hadi tanácsot tartott, a melyben Gritti Antal és Tranquillus, a titkár kifejtették nézetüket, hogy mindenkitől el van hagyatva, hogy csupán a legszükségesebb kísérettel és a legértékesebb kincsekkel el kell menekülnie; két nap alatt elérheti a Dunát, Belgrád felé még szabad az út. Azután nem lesz nehéz hadat vezetni a város fölmentésére. A túlerő elől való menekülésben nincs semmi megbecstelenítő. Azután példákat soroltak elő az olasz történetből hasonló esetekre. Grittire a nyomós okok hatással lehettek, még sem tudta magát eltökélni. Végül mégis Dóczy és Batthyány tanácsát fogadta meg, kik az ellenséggel való alkudozást ajánlották. Ez talán eredményre vezetett volna, ha Dóczy, kit az alkudozással megbiztak, becsületesebb ember lett volna. Nem jött létre semmi eredmény, mert, mint Della Valle mondja, az ostromlók Dóczy kiadatását követelték, ő pedig ezt a feltételt elhallgatta. Maylád szeptember 28-ikán készüléket tett a rohamra. A tarka elemekből álló hadat öszpontosította; képviselve voltak abban a három nemzet minden osztálya s velük oláhok és moldvaiak. A nagyszebeniek is — habár kedvetlenül —

52. MEDGYES FŐTERE, A BÁSTYATORONY ÉS A GRITTI-HÁZ ABLAKA.

részt vettek az ostromban. Nádasdy Tamás se szalasztotta el az alkalmat; 660 harczost hozott halálos ellenségének megsemmisítésére és ezek a városhoz legközelebb foglaltak állást. A helyzet egyre súlyosbodott. Museus nem minden ékesszólás nélkül tárgyalja a helyzetet, midőn a legszükségesebb élelmi és hadi szerek teljesen hiányoztak, a városban pedig kincsek voltak fölhalmozva. A kenyér, liszt, abrak csaknem teljesen elfogyott. Lőpor alig volt; de annál több volt a drágaság aranyban, ezüstben, selyemben, ékszerben és a forintok százezeiben. Böven volt pénze mindenkinek. Museus maga 300 forintot, értékes ékszereket, fegyvert, lovat és könyveket vesztett el. A szentírás szavaival vígasztalta magát: az Úr adta, az Úr el is vette, az Úr neve legyen áldva! «Halljátok tehát, mikép mentünk tönkre.»¹

A szeptember 28-ikáról 29-ikére következő éjszakán az ostromlók ágyúzni kezdték a város egy gyöngébb falát.² A több óráig tartó lövöldözésre 20 lépésnyi rés támadt a falban. De ezt egy földből és fából épített sáncz védte meg, mely a falnál is erősebb volt. Az ostromlók, rohamra készen, szüneteltek. A rést törökök foglalták el. Gritti a kimerült harczosok közt frissítőket osztatott szét. Ő maga betegen, erőtlenül feküdt ágyában. Ekkor a megerősített templom felől harangszó és puskatüz zaja zendült meg. A polgárok fehér zászlót tűztek ott ki és hangos kiabálással szólították fel az ostromlókat, hogy törjenek a városba; ugyanazok a polgárok a kik esküt tettek, hogy nem fognak fegyvert Gritti és emberei ellen; az olasz most láthatta, mennyire nem lehet bízni a kényszer által kicsikart esküben. A polgárok nyíllal és puskával támadtak a kormányzó háza előtt felállított örökre s a falakon harczoló katonákra és belöttek az ablakon a szobába, a hol Gritti a szenvedésektől félig eszméletlen állapotban feküdt. Nem volt már biztos hely az egész városban.

¹ Museus, i. m. 70. l. — Tranquillus, i. m. 18—22. l. — Della Valle, i. m. 42—44. l. — Magy. tört. tár, III. k. 97. l. — Quellen u. Erörter., IV. k. 409. l.

² Erre és Gritti halálára vonatkozólag

Museus i. m. 70—74. l. Delle Valle, i. m. 44—51. l. Tranquillus, i. m. 22—25. l. Szerémi tudósítása, 336—340. l. csak Szapolyait illetőleg megbízható.

A beteg emberben még egyszer föléledt a harczy kedv. Nem akart nyomorultan az ágyban elveszni. Felöltözködött, lóra ült;

53. GRITTI MEDGYESI SZÁLLÁSA.

még meg akarta menteni, a mi menthető volt. Hű szolgáját, Sztoján Mátyást elküldte a magyar vezérekhez, hogy vitéz ellenállásra buzdítsa őket. A magyar lovasok már lovon ültek, hogy

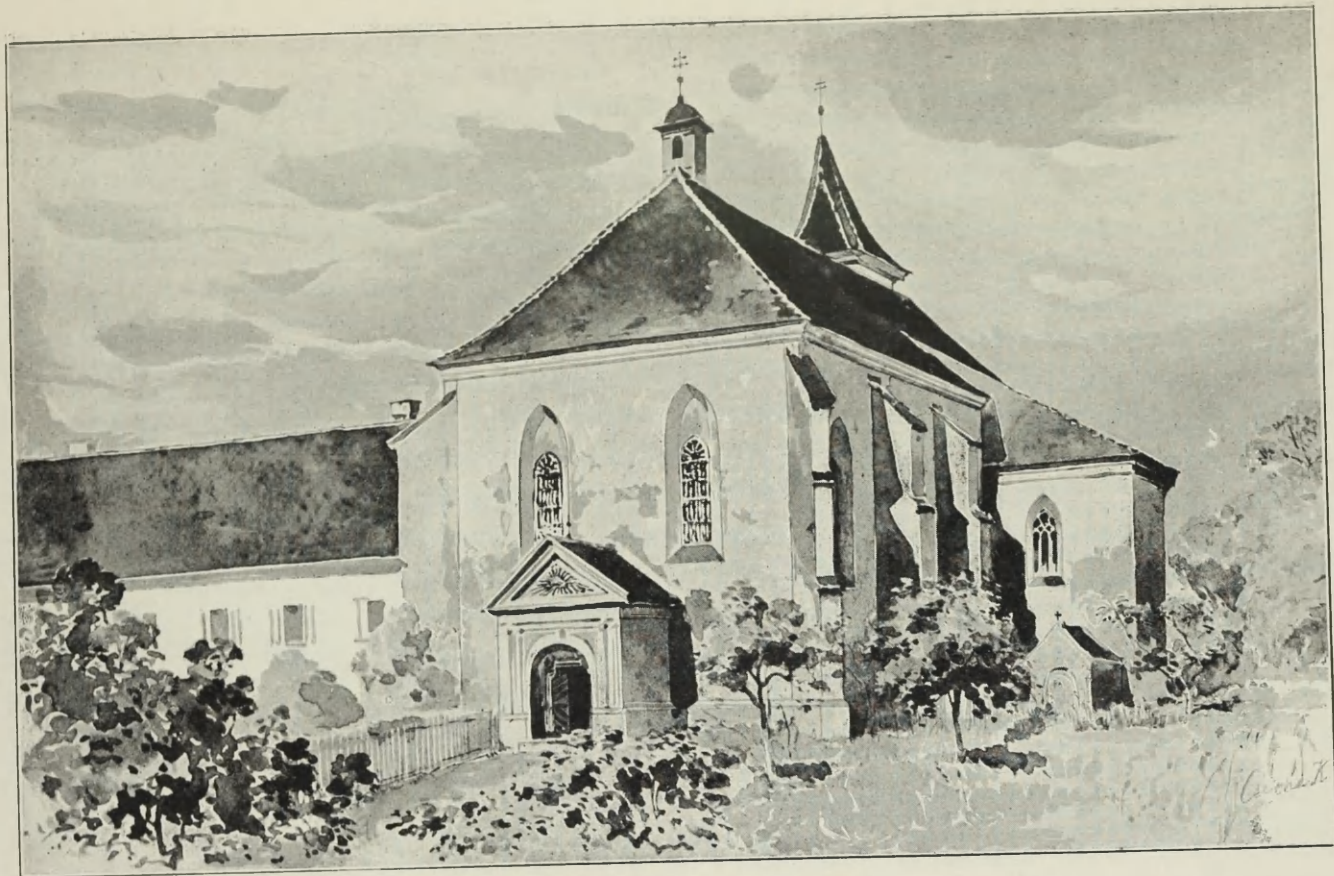
elhagyják a várost és átmenjenek az ellentáborba. Grittihez, ki fáradtan, a láz szomjúságától gyötörve, apathiával állott a város kapujánál, odajött Batthyány Orbán. «Mit tegyünk?» kérdé. «Mit tegyünk?» felelé hevesen a beteg. «Azt, a mit nekem megígértetek és a miért annyi kincset adtam nektek. Mit tegyünk? A mit a becsület parancsol: Harcoljatok! És még azt kérditek, mit tegyünk!!» Batthyány szó nélkül távozott. Nehány percz mulva egy török jelentette az elárult Grittinek, hogy a magyar katonák a török szállásokat fosztogatják. Della Valle küldetett ki, nézze meg, igaz-e a hír. Vissza is jött csakhamar a tudósítással, hogy igaz. A magyarok az ellenségnek megnyitottak néhány fali ajtót, melyeket a polgárok Gritti jövetelénél csak felületesen falaztattak be. E falréseket megtágították. Az ostromlók e fölkiáltással: «ne féljete, magyarok, semmi bajotok sem lesz!» minden oldalról benyomultak. Gritti magyar vezérei urat cseréltek, először is Batthyány, kinek emberei azonnal megrohanták a törököket. Azután Perusich pártolt el, pedig csak az imént kapott nagy ajándékokat. Dobó Ferencz nagyban igyekezett ura kincseiből, a mit csak lehetett, magának félretenni. Úgy látszik, hogy csak Dóczy csinált a szükségből erényt és mivel nem számíthatott kegyelemre, mindvégig kitartott. A törököket, kik nem képezték önálló testet és a kiket a sietségben különböző pontokra helyeztek, agyonverték. Az oláhok a város elé vezették és kegyetlenül lekaszabolták őket. A következő napokon sorban fekve lehetett látni hulláikat a falak előtt. Borzalom tanyája volt az egész város: mindenfelé holttestek, menekülők és üldözők üvöltése, puska- és ágyútűz dörgése, vészharangok zengése, piszok, lárma, zavar, vér és halál.

Grittinek látnia kellett, hogy minden el van veszve. Egy janicsársapattal talán még menekülhetett volna. Az ostromlók állítása szerint kétszáz török el is menekült. De a megtört Gritti már nem volt képes hősies eltökélésre és — bármennyire hihetetlen — egyezkedést kísérelt meg Péter vajdával, a ki oly becsstelen módon megcsalta és elárulta. Gritti mindkét fiát

kiszolgáltatta neki, hiába kérte Antal könnyezve, hogy ha már meg kell halnia, halhasson meg fegyverrel a kezében. Azzal Gritti búcsút vett híveitől, János rokonától, öt szolgájától és Della Valletól. Végső szavai, ha csakugyan úgy voltak mondva, mint Della Valle állítja, bizonyos nagyságot tanúsítottak a szerencsétlenségben. Bemutatta nekik a moldvai vajda levelét, ki felhívta, hogy magát, két fiát, szolgálait és holmijait rá bízza; esküszik mindenre a mi szent és igazságos, hogy semmi bántódása nem lesz. Ők óva intették, ne higgyen az álnok embernek. De Gritti nem hallgatott rájuk. Erre elhagyták a várost, csak Gritti János maradt vissza. Egy lovas azonnal megrohanta Gritti Lajost, leütötte a hermelin kucsmát fejéről és le akarta vágni. A megtámadott gyöngeségében nem védhette magát. De kísérői leütötték a lovast. Della Valle erre azt indítványozta, térjenek vissza a városba. Azonban Gritti, bár a halállal nézett szembe, nem fogadta meg a tanácsot, hanem visszaküldte a kamarást, megbízva őt, ha Isten segédelmével viszontlátná Velenczét, szegény ősz atyjának tegyen jelentést arról, a mit itt látott. Ugyanilyen megbízást adott Museusnak is. Della Valle menekülni igyekezett.

Grittit a moldvai lovasok azonnal körülvették, kifosztották, azután, csak a legszükségesebb öltözetet hagyva meg rajta, a vajda elé vezették. Ez az ismételt szőszegést még sátáni gúnynyal tetézte. Biztosította Grittit, hogy szavához híven épen nem bántaná, de a magyaroknak tett ígéretei következtében kénytelen őt nekik kiszolgáltatni. Ez Gritti sorsának megpecsétlése volt. Hiába erősítette, hogy Czibakot az ő parancsa ellenére ölték meg, hiába hivatkozott a méltóságra, mely őt mint a szultán képviselőjét megilleti, és a büntetésre, mely gyilkosait érni fogja. A katonák dühösen kívánták halálát. Ekkor belenyugodott sorsába és csupán azt kívánta, hogy gyorsan hajtsák végre az ítéletet és szentelt földbe temessék.

Azzal erőltlenül esett térdre az országút sarában és a hóhérbárd a súlyos betegre lecsapott. A férfi, ki a kivégzést eszközölte, jutalmul az áldozat csizmáit kötötte ki magának. Tudta,

54. A SZENT-FERENCZRENDIEK TEMPLOMA MEDGYESEN.

hogy azokban nagy értékű gyöngyök vannak és eladta Patócsi Miklósnak, Czibak unokaöcscsénének egy lóért és 38 magyar aranyért — nem csekély hódért. Batthyáynak megkegyelmeztek. Dobó urának kincseiből magához vett 116,000 aranyat és odább állott. Dóczy hasztalan könyörgött életéért, Kun Kocsárd megmondta neki, mondja el a «Domine non sum dignus»-t és készüljön a halálra. A még életben maradt törököket a moldvaiak nyársra húzták. Gritti fiait Péter vajda magával vitte Moldvaországba és bizonyos, hogy élve nem kerültek ki a kezeiből. Azt beszélték, hogy az ifjabbat vízbe fojtották, az idősebbet lefejezték.¹ A kormányzó holttestét barbár módon meggyalázták. A véres maradványokat Kun Kocsárd közbenjárására a medgyesi Szent Ferencz-rend kolostorában temették el. A kolostor guardiánja szitkozódva akarta a temetést meggátolni, de hasztalan.

Gritti kíséretének előkelőbbjei megmenekültek. Della Vallét szökése közben elfogták és Patócsi elé vezették, a ki jó bánásmódban részesítette. Hogy a magyarokat jobban kileshesse, színelte, mintha nem tudna magyarul és Bécsen át június 14-ikén Velenczébe tért vissza.² Museust Gritti Antal egy más hivatalnokával együtt Bécsben február 3-ikától 7-ikéig szigorú vallatás alá vették, azután a velencei köztársaság közbenjárására szabadon bocsátották.³ Tranquillus, ki Perusich védelmébe ajánlotta magát, ennek árulása után szintén futásban keresett szabadulást és mintegy csoda által menekült meg. Egyenesen Franciaországnak vette útját. János király Gritti halála után megfosztotta jövedelmeitől, kivéve az egrí prépostságot, mely az ő kormányzására volt bízva.⁴ Gritti Jánost Kun Kocsárd mentette meg; sikerült Belgrádon át Velenczébe futnia.⁵

¹ Magy. tört. tár, III. k. 110. l. — Hurmuzaki, i. m. II/I. k. LXIII.

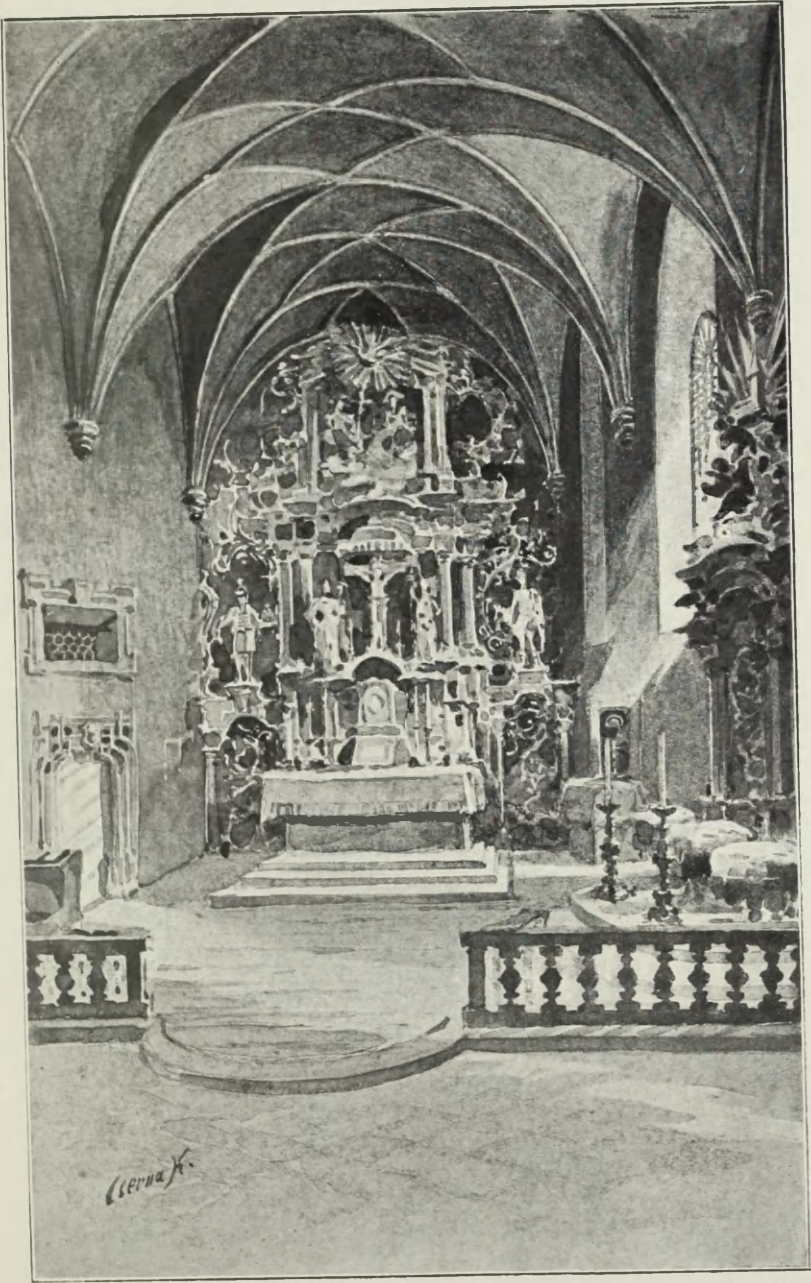
² Della Valle, i. m. 49—60. l. — Karácsonyi J., Olasz fogoly Gyula várában 1534-ben. Békésvármegyei régészeti társulat évkönyvei, IV. k. 54. l.

³ Museus, Constitutio, 75—81. l. — Paduai

közönyvtár (71. o., A. 8.) — Óváry, i. m. 305. 308. 309. sz. (A bécsi velencei követ jelentései.)

⁴ Tranquillus, 25a/b. — Magy. tört. tár, III. k. 110. l.

⁵ Magyar tört. tár, III. k. 110. l.

A MEDGYESI SZENT-FERENCZRENDI TEMPLOM BELSEJE.

Rajzolta Cserna Károly.

Gritti bukása után János király iparkodott a zsákmányból¹ mennél többet megszerezni. A Dóczy várában talált kincseket három kocsin Budára viteté. Dobónak is ki kellett adnia az

55. A MEDGYESI SZENT-FERENCZRENDI TEMPLOM ÉS KOLOSTOR.

elharácsolt értékek egy részét. A Gritti kíséretében jött zsidókat és görögöket, kik pénzt és műtárgyakat hoztak magukkal, szintén kifosztották. A királynak legalább ennyi haszna volt Gritti

¹ Szerémi, id. m. 338–340. l. — Nuntiaturberichte, i. k. 316. l.

kormányzóságából. A magyarok nagy többsége «nagyon meg volt elégedve», hogy Gritti és hozzá még Laski csodálatosképen maguk estek a verembe, melyet a királynak ástak.¹

Gritti Lajos nem tartozott azok közé, kik ha letűnnek, hézagot ne hagynának maguk után. Olyan állást foglalt el a világban, a mely hiányát érezhetővé tette. Minő magatartást fog tanúsítani a szultán védenczének halála miatt a magyar királylyal szemben? Mennyiben fog Gritti bukása a Habsburg ház politikájára befolyást gyakorolni? Ez a két nagy kérdés foglalkoztatta az embereket az elesett sírja fölött. Halála újból kiindulási pontjává lett a Habsburgok Magyarországot leigázó törekvéseinek.

Ferdinánd az értesítést Gritti haláláról már négy nap mulva, 1534 október 3-ikán megkapta. Ő és nővére azt a reményt táplálták, hogy a magyar ügyekben rájuk nézve kedvező változás fog beállani, miután a magyarok János királyt ép úgy mint Gritti megúnták. Bakics Pál augusztus 1-én adott tanácsát Thurzó Elek a hó utolsó napján megújította: ragadja meg Ferdinánd az alkalmat Magyarország elfoglalására és vagy keljen Grittivel harczra vagy lépjen szerződésre Jánossal, de a kormányzót semmi esetre se engedje az országba. Ez sokat árthatna és édes keveset használhatna, mondá Schepper is Ferdinándnak és Granvellának. Bécsben most azt hitték, hogy Gritti, szép szavai és tanácsai daczára, tulajdonkép meggátolta, hogy Ferdinánd a portánál egész Magyarország birtokbavételét kieszközölhesse. «Isten bocsássa meg ezt a megboldogultnak», mondá Statilius püspök 1535 januárius havában a velencei követnek, Contarininak. Mária királyné egy november 1-én kelt levelében épen nem titkolja megalégedését az eset fölött s egyenesen kimondja: Gritti csak azért jött, hogy rosszat tegyen és most megérdemlett jutalmát vette.² A megkönnyebbülés érzetével fogadták a katasztrófa hírét. János

¹ Quellen und Erörterungen, iv. k. 410. l.

² Gévay, i. m. ii. k. 1536, 7. l. — Bucholtz, i. m. iv. k. 131. k. — Oláh M. levele Gerendihez, Brüsszel, 1535 jan. 30. Mon.

Hung. hist. Dipl. i. k. 534. l. — Voyages des Souv. des Pays-Bas, iii. k. 549, 551, 554, 556, 557, 558. l. — Magy. tört. tár, iii. k. 88. l.

Warhaffte geschicht/wie
herr Ludouico Gritti
von Constantinopel in die Wa-
lachen ankommen/ vnd in
Sybenbürgen erschla-
gen ist den 28. Sep-
tembris. 1554.

Der Ludouico Gritti des Hertzogen von Venedig beysun/ so zu Constantinopell an des Türcken hoff auffgezogen/ vñ in sondern genaden gewesen/ ist/ daselbst von im abgefertiget wordē mit tausent Jamitschern vnd acht hundert pferden/ vnd auff die Walachey gezogen. Also er böß practicken fürgenommen/ etlich der mechtigsten herrn der Walachen an sich gezogen/ vnd auff sein parthey bracht hat/ in willen den Wayda daselbst zu entsetzen.

Dasselb aber gedachter Wayda zu frū gewar worden ist/ sich gesterckt/ vñ den Gritti genötet/ im die Walachen/ so er ihm anhengig gemacht het/ zu zustellen. Dero fürnemsten er die meüler vnd nasen abschneyden/ vñ die andern niderhacken lassen/ hat Gritti gesagt/ ob er dē Kaiser vngheorsam sein wöl. Darauf er geantwort/ nayn/ Der Kaiser aber hab im solche sachen mit im zu handeln nit befolhen. Dagegen Gritti gebetten/ in on schaden in Sybenbürgē zihen zu lassen. Das 8 Walachisch Wayda bewilligt/ vnd im zu seiner verglaitüg noch tausent man zugeben hat.

Als Gritti in Sybenburgen ankomen ist/ seyn im der herr Zibac Bischoff zu Wardein/ vñ der Wayda in Sibenburgē entgegen gezogen mit anderthalb hundert pferden in zu empfahe. Vnd do sie auff vier meil in einem dorff gelegen sein/ hat Gritti aus geschickt/ vñ ernenten Bischoffen Ziback
samt

sampt seinem volck bey nachts wider hacken lassen/
mit befelh jm des Bischoffs haupt auff einem Se-
bel zu züfüren. Vnd den Mailaten/der dieselbe na-
cht auch bey dem Bischoff gelegē sein solt/ aber nit
entgegen gewesen ist/ gleicherweiß widerzuhacken.

Darob die Sibenburgier erzürnet sein/vñ ha-
ben mit hilff des Waida aus der Molda vnd ettlī-
cher hunger/Zecken vñnd Walachen / ein mechtig
groß volck versamelt/vñ den Griti sampt seinen sū-
nen vnd etliche mechtigen herrn in einē festen Stet-
lin Medwisch genant/ ein zeytlang belegert.

Leglich seyen die Burger mit etlichen hungern
vereinigt / in den kirch thurn oder freydhoff ge-
flohen/ vnd haben die Gütischen mit schiessen vnd
werffen/so weit beschedigt/vnd getrungen/ das sie
zum teil vber die Statmaurn aufgefällen sein/vnd
zum teil die thor selbst eröffnet/vñ sich dem Mailat
obersten hauptman in gnad ergeben haben.

In dē selben haben die Sibenburgischen vnd
mituerwanten inn die Stat getrungen / des Griti
volck alles / etlich melden in drey tausent erschlagen.
Aber Griti/sein zwen Sün/auch Doci Janisch vñ
Luti Janischerban / haben sich in einem hauß auff
das sterckist vertarrast gehabt.

Do sollichs der Mailat erfarn/hat er das haus
erbrechen lassen/den Griti/der sich nit gerürt/ noch
gegen ihm auffgestanden ist/ in einem sessel gefun-
den/selbst bey der hand genommen / sampt bemelten

seinen Sünen/vnd Doci vnd Luti Janisch für das
Stetlein/in dz leger zu seinen zelten geführt/ daselbst
den Griti mit eigener hand nider gehackt.

Vnd einen gepman in seinem blüt wol.gewa-
schen/dem Doci Janisch anlegen/vnd in etlich mal
vmb die zelt/vnter de volck vmbfüren lassen/ Dar
nach hat er in/sampt dem Luti Janischerban vnd
zweyen des Griti sünen auch nider gehackt/ die der
massen geendet haben.

Janus Wayda enthelt sich im Geschloß zu
Wardein xxi. meyl von dannen/vñ wöllē die hun-
gern keinen Türckischen herrn mer gedulden. Vnd
hat der hofrichter zu Ofen/des Griti güter in das
Geschloß füren lassen/besorgen sich die Pestter. Vñ
was sich auff soliche geschicht weyter zutregt/gibt
die zeyt zu erkennen. Der gütig herr Gott sey mit
vns allen. AMEN.

promitterent, uelle se ipsis dedere. Moldaui ingenue promiserunt,
 ac stabiliuerunt litteris ad gubernatorem datis, quem, postquam
 in eorum potestate fuit, tradiderunt necandum Hungaris, negan-
 tes se occidere posse, iureiurando teneri. O perfidiam singula-
 rem, & inauditam: interpretantur se uacare crimine, quod alius
 carnificem subiecerint. Ianiſeri omnes ad unum prius nudati,
 deinde lanceis confixi interiere: Gubernatori caput iussu Francisci
 Chendi amputatur, & Petro Vayuodæ missum est: seuitum est in
 cadauer more barbarico: cor extractum pectore dissecto, manus,
 pedes, singuli digiti abscissi, dimissiq; per ciuitates Hungariæ:
 Gothardus tamen Chun, quo maiorem hostem non habuit, re-
 liquias corporis in loco sacro humauit: Filij obducti in Mol-
 dauiam etiam mandato Vayuodæ intercepti dicuntur, egre-
 gia indole, summæq; speci adolescentis: alter duodecimum: al-
 ter uero uigesimalium annorum ætatis agens. Hunc exitum ha-
 buit uir magnitudine animi, & consilij nemini Principum no-
 stræ ætatis, priscorumq; temporum, si fortuna par accessisset, in-
 ferior: Parcus cibi, & potus; uictu parabili assuetus; somnum na-
 turali desiderio finiens; pecuniæ neque tenax, neque profusus;
 appetens laudis, & gloriæ; plusquam dici potest laboris, &
 periculorum contemptor; perpetua constantia memoriq; in-
 credibili: hunc summis omnibus, & præclaris dotibus abundan-
 tem, excultumq; natura ad res magnas uidebatur genuisse; ad-
 diderat ei decorum, & procerum corpus oris dignitatem, &
 facundiam, cui plurimum fidei, & admirationis conciliabat
 permixta grauitas cum sapientia. Errant uehementer, qui

cum

királyban egészen más érzelmeket kelthetett a Medgyesről érkezett hír. Mindenekelőtt örvendhetett: megszabadult a gyűlölt, veszélyes embertől, a gyanús vetélytárstól, a ravasz hitelezőtől. A helyett, hogy pénzügyi kötelezettségeit teljesítse, kormányzója hátrahagyott kincseit magának tarthatta. Ez a vége — mondá — a velencei gögnök és a török zsarnokságnak. A fölkelés vezetőit megjutalmazta. Maylád Istvánt, ki Ferdinándtól teljesen elpártolt, erdélyi vajdává nevezte ki. A nagyváradi püspökséget és a kincstárnoki méltóságot Fráter György kapta meg, ki pályáját Ferdinánd elleni ügyes sakkhúzásokkal kezdte meg. De mennyire megzavarhatta ezt az örömet a szultántól való félelem. A velenceiektől is tarthatott, kik Gritti meggyilkoltatását nem nézhették közönyösen. Azt kezdték beszélni, hogy János két Lajosnak okozta halálát. Mindenkiel szemben erősen hangsúlyozta ártatlanságát. Kész volt Gritti kincseit a velencei signoriának kiadni, ha ez ügyét a szultánnál pártfogásába venné. A szultánnak a bagdadi udvarba azt a jelentést tette, hogy a nép dühét lehetetlen volt fékezni, hogy általános amnestiát kellett hirdetnie, különben egész tömegek átpártoltak volna Ferdinándhoz. Másokat okolt a medgyesi esetért. Azt híresztelte, hogy Ferdinánd a bűnszerző, pedig éppen azokban a napokban folytatott vele békealkudozást. Azt is állította, hogy Ferdinánd egyes gyilkosokat védelmébe vett, a többi között a moldvai vajdát! Ferdinánd tette volna ezt, kit VII. Kelemen pápa, János király közbenjárására, intett, hogy vele együtt működve lépjen fel Szolimán ellen, ha ez Gritti halála miatt Magyarországot újra megtámadná?¹

A szultán, úgy látszik, már kezdettől fogva tisztában volt a helyzettel s János királyt tartotta a vértett okozójának. Arra gondolt, hogy az 1.200,000 arany adót, a melylyel János a por-tának tartozott, beköveteli, jól tudva, hogy lehetetlent kíván.²

¹ Quellen u. Erörter., iv. k. 427. l. — Gévay, i. m. II. k. 1536, 10. 11. 18. 19. 24. l. — Magy. tört. tár, III. k. 79. 83. 86. l. — Óváry, i. m. II. k. 326. l. — Bucholtz, i. m. IV. k. 141. l.

² Gévay, i. m. II. k. 1536, 10. 12. 17. 23. 36. 58. 69. 74. l. (Nogarola jelentése Junisz béggel végbement tárgyalásáról.) — Bucholtz, i. m. IV. k. 132—140. l. — Urkundenbuch, 65—69. l. — Huber, i. m. IV. k. 53—57. l.

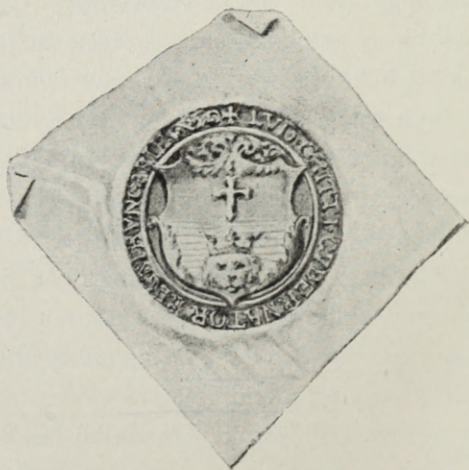
Később azonban hangulata változott és úgy nyilatkozott, hogy Gritti csak megérdemelt jutalmát vette el s hogy Törökországban kínosabb halált kellett volna elszenvednie. Meglehet, hogy a porta ellen szőtt háborútervei napfényre kerültek. János király vádjait Ferdinánd ellen kezdettől fogva kevés figyelemre méltatta. Lehet, hogy ez Ibrahim befolyására történt, a ki még most is a Habsburgok javára szolgáló politikát látszott folytatni. 1535 januárius havában kelt leveleikben mind a ketten csak azt kívánják a római királytól, hogy a porta képviselőjének gyilkosait a közöttük fennálló baráti viszony értelmében ne vegye pártfogásába, hanem ellenkezőleg büntesse meg. Ferdinánd 1535 márczius 23-ikán és június 3-ikán küldött leveleiben kizárólag Jánost okozta Gritti haláláért. A szultán és a nagyvezér erre elhatározták, hogy az ügyet újabb vizsgálat alá veszik és a porta tolmácsát, Junisz béget bízták meg vele, kit Zárai Jeromos és Schepper megvesztegetéssel úgy is már Ferdinánd részére térítették volt és a ki — ha az elbeszélés igaz — már a télen Ferdinánd javára működött a szultánnál. Az ő biztosi kiküldetése Magyarországra nagy siker volt a Habsburgok törekvései szempontjából. János király ajánlatát, mely szerint megelégszik a trón birtoklásával halála bekövetkeztéig, most már nem fogadták Bécsben kellő méltánylattal; sokkal nagyobb előnyöket reméltek a portával folytatott közvetlen tárgyalásokból. Junisz bég János király bűnrészességére csalhatatlan bizonyítékokat hozott napfényre. A király nem tagadhatta, hogy Gritti vagyonának, kincseinek nagy részét magához ragadta. Junisz bég, kit a medgyesi mérsárlásból megmenekült Gritti János alaposan informált, durva nyíltsággal támadt a királyra: «Csak ne tagadd, te ölted meg Grittit! Micsoda fejedelem vagy te, mondj le már egyszer az országról, ha már egyszer a királyi méltóságot nem tudod betölteni!»

Ferdinánd a Junisz béggel való közvetlen érintkezésre hű tanácsosát, Nogarola Lénárt grófot rendelte ki. Junisz bég kezdettől fogva azt a véleményt nyilvánította, hogy a porta hajlandóságot mutat az országot Ferdinándnak átadni. Csak jobban ki

kell használni a vizsgálatnak Ferdinándra oly kedvező és Jánosra kedvezőtlen és meggyalázó eredményeit. Nogarola nem fukarkodott az arannyal, hogy a tolmácsot jó hangulatban tartsa. «Reményli, mondá a válásnál, hogy a szultán évről-évre beküldendő tiszteleti ajándék fejében le fogja venni kezét Jánosról». Ugyanabban az időben — 1535-ben, késő ősszel — János király bizonyos föltételek mellett maga is hajlandó volt az országról lemondani. Valóban úgy látszott, mintha Gritti halála keleten az erők nagy változását idézné elő.

Azonban a körülmények gyorsan megváltoztak. A szultán hasznosabbnak ítélte Magyarországon a két-királyos rendszert fentartani; az osztrák politika főtámogatója pedig, Ibrahim basa, hivatalos gyilkosok törei alatt vérzett el. Ez alkalommal még egyszer felújult Gritti nevének emlékezte.

A szerencsétlen Magyarországra mindez nagyon kevés jelentőséggel birt. Ezentúl is, hosszú ideig az egymással küzdő hatalmak labdája maradt.

57 GRITTI PECSÉTJE.

FÜGGELÉK.

A tárgyamra vonatkozó főbb munkákat és forrásokat röviden a következőkben sorolom fel. Gritti Lajosról életrajzokat tartalmaznak¹ a Biographie universelle, a Biographie generale s az Ersch és Gruber Encyklopaediája. A Biographie universelle² Louis Gritti című czikke Sataberrytól, hibákkal van telve. E. Beauvois cikkéről a Biographie généraleban³ ugyanazt lehet mondani. Ellenben Pallmann R. tanulmánya⁴ a legutóbb említett műben, legalább a mi a fő dolgokat illeti, elfogadható. Ennek a munkának a hatása vehető észre Révész Ferencznek az Erdélyi Múzeumban⁵ megjelent dolgozatán is, «Gritti Lajos szereplése Magyarországon», a mely nyomtatott források alapján és levéltári adatok fölhasználása nélkül, Pallmann eredményeit alig tudja valamivel gyarapítani. Ide tartozik végül a szerzőnek, Huber Alfonz, az elhalt tudós tanár ösztönzésére írt tanulmánya az «Archiv für österreichische Geschichte» 83. kötetében.

A Gritti életére vonatkozó főforrásokból megemlítendőek:

1. Gritti életrajza 1531-ben szolgálatba lépett kamarásától, Della Valletől: *Una breve narrazione della grandezza, vertu, valore et della infelice morte dell' illustrissimo signore comte Aloise Gritti dell' serenissimo signore Andrea Gritti Principe di Venetia, comte del gran Contado di Marmaros in Ongaria et generale governatore di esso Regno et general capitaneo dell' esercito regio appresso Sulimanno Imperatore dei Turchi et alla Maesta del re Giovanni* (9 lap).

Della Valle Ferencz meglehetősen megbízható tudósító, habár, a mi különben természetes, ura iránt kissé elfogult. Számadatai (a csapatokra

¹ Azt a «történeti források nyomán» írt kis életrajzi vázlatot, mely bizonyos A. R.-tól (*Róth Agoston?*) a Brassóban, Gött János által kiadott «Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde»-ban (II. füzet, 29–30. l.) látott napvilágot, nem veszem figyelembe.

² XVII. k. 572. l.

³ XXXII. k. 126–7. l.

⁴ I. sorozat, 91., 432. s köv. l.

⁵ VII. kötet (1891/92), 134–160., 211–257. l.

vonatközlög) rendszerint túlzottak. A tudósítás itt-ott nehezen áttekinthető, sőt zavaros. Becsesek az országot és népét jellemző részletek.

2. Gritti bukásának leírása Museo Ágostontól, Antal nevű fiának nevelőjétől, és ugyanennek 1535 februárban Bécsben kelt vallomásai: *Fr. Augustini Musei Tarvisini de expugnatione Megghes cui interfuit ad Franciscum Contarenum oratorem* (63 l.). *Fr. Augustini Musei Tarvisini constitutio sive interrogatio a mareschalco Caesareae Maiestatis sibi et socio Petro Cremensi facta post de Buda in Viennam reditum. Anno 1535.* (75 l.).

Museo meggondoltabb és kevésbé terjengő tudósító, mint Della Valle.

3. A Gritti titkára, Tranquillus Andronicus által szerkesztett életrajz: *Tranquilli Andronici Dalmatae Traguriensis de rebus in Hungaria gestis ab illustrissimo et magnifico Ludovico Gritti, deque eius obitu epistola.*

Tranquillus művelt és — mint Gritti bizalmi embere — jól értesült író, de ítéletében ura irányában még Della Vallénál is elfogultabb; János király, Czibak és a magyarok iránt pedig nagy ellenszenvvel viseltetik. Gritti terveinek fölismerésére keveset nyújt; őt mindenütt menteteti.¹

¹ Az 1. és 2. szám alatt felsorolt források a velencei Bibliotheca Marcianából származnak (codd. 122. classe 6. és 305. cl. 10.); ezeket, nem épen hibátlanul, Nagy Iván adta

ki a Magyar Történelmi Társ. évfolyamában. A Tranquillus-kézirat (3.) a budapesti Magyar Nemzeti Múzeumban található, 376o. fol. lat. jelzés alatt és eddig kiadatlan.

A SZERKESZTŐ UTÓSZAVA.

Gritti életrajzát Kretschmayr Henrik dr., bécsi egyetemi magántanár, felszólításunkra írta meg a Magyar Történelmi Életrajzok számára; német szövegét az eredeti kéziratból Irmey Ferencz ültette át magyarra, s a fordítást Varjú Elemér vizsgálta felül.

Nem első eset, hogy külföldi író munkája vállalatunk kiadványainak sorozatában helyet foglal, de elég ritka arra, hogy nyilatkozatra érezzük miatta magunkat kötelezve az olvasóközönség irányában, mely megszokta, hogy hazai történetíróink tollából ismerje meg történelmünk nevezetes alakjainak élete folyását.

A Magyar Történelmi Életrajzok 1890-iki évfolyamában Bethlen Gábor életrajzát a prágai Gindely Antal írta meg, a ki, mint a harmincz éves háború történetírója, joggal vállalkozhatott ama fontos szerep megrajzolására, mely a magyarság és a protestantizmus egyik legnagyobb alakjának a világtörténelem e nevezetes korszakában osztályrészül jutott.

Senkinek sem jut eszébe Grittit, az olasz kalandort, világtörténeti jelentőség tekintetében összemérni Bethlen nagy alakjával; de a szerep, melyet a végzet Magyarország történetében juttatott neki, egy nagy nemzetközi actio központjává tette őt, és sokszoros összefüggésben állván e kor világpolitikájának vezető kérdéseivel, nem csodálkozhatunk felette, hogy idegen nemzet történetíróinak érdeklődését is felkelté személye iránt.

Szerzünk, ki ez idő szerint Velence történetének, s első sorban az ozmán uralommal folytatott harcainak megírásával

foglalkozik, ez irányú tanulmányai folyamán lett figyelmessé az ellenszenves, de történelmi és lélektani szempontból egyaránt érdekes alakra, s mikor életrajza megírására vállalkozott, épen annak világtörténeti vonatkozásai felderítését tűzte ki közelebbi feladatául. Az elfogulatlan bíráló természetesen fogja találni, hogy a magyar viszonyok megrajzolásánál nem várhattunk tőle újat, sőt azoknak az adatoknak teljes felhasználását sem, melyek, ha minden történetírónak egyaránt rendelkezésére is állanak, az idegenhez soha sem beszélhetnek oly közvetlenséggel, mint a magyar historikushoz.

De midőn erre utalunk, nem hárithatjuk el a felelősséget a szerzőtől azért a felfogásért, mely e korszak egyik legfontosabb kérdése, a királyi trón körül folyt pártharc tárgyalásánál oly éles ellentétbe helyezi őt a magyar történeti köztudattal. A tárgyilagosságra való törekvés Gritti történetírójában jelentékenyen megszeliidítette a régi bécsi hagyomány erejét, mely a két király alakját egymással szemközt állítva, minden jó tulajdonságot Ferdinándra halmoz és minden gyöngeséget János királyban lát megszélyesítve; de az ellentét az ő felfogása és a mienk közt ma is nagy, és a kísérletnek, hogy azt enyhítsük, határokat szabtak az író egyéniségét megillető kötelek tekintetek.

Mindazonáltal azt hisszük, nem végeztünk haszontalan munkát e dolgozat közrebocsátásával. A kit a történet hőse érdekel, kétségkívül sok újat fog benne találni; s ha az osztrák történetíró művének irányzata megszólalásra bírja hazai történetíróink közül azokat, kik e kort legjobban ismerik, a versengés Clio osztrák és magyar tanítványai között siettetni fogja a két felfogás közt fennálló ellentétek megszüntetését s közelebb visz a történelmi igazság megismeréséhez.

HASONMÁSOK SZÖVEGE.

AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÖVETEK 1530 DECZEMBER 31-IKI
HŰSÉGLEVELE.

(Melléklet a 43. laphoz.)

Nos Joannes Statilius episcopus Albensis Transsiluanie, Emericus Czybak electus Waradiensis, item Joannes Bánffy de Alsólyndwa comes perpetuus comitatus de Weretze, palatinus regni Hungariae ac iudex Comanorum, comes Gregorius Pesthyeny de Marthonos iudex curie regie maiestatis, Hieronymus de Lasko, Stephanus Bathori de Somlyo waywode Transsiluanienses et Siculorum comites, Gaspar de Paska comes comitatus Newgradiensis, Stephanus Drwget de Homonna, Joannes Zerechen de Meztchegnyew comes comitatus Tholnensis, Franciscus de Bachya praepositus Scepusiensis, Simon de Athyna castellanus et provisor curie castri Budensis, Thomas de Nadasd administrator proventuum regie maiestatis, Joannes Doczy de Zeg, Nicolaus Kozka de Zedlec capitaneus partium regni superiorum, necnon egregii Benedictus de Beken locumtenens personalis presentie regie maiestatis, Emericus de Saros prothonotarius iudicis curie regie maiestatis, Albertus Fylpessy prothonotarius personalis presentie regie maiestatis, Nicolaus de Thelegd vicewaywoda Transsiluanensis Michael Iakchy comes comitatus Zolnokmediocris, Michael Kesserew de Gybarth, Stephanus Balynthtyth supremus capitaneus Rascianorum, Nicolaus Thomori de Kewesd comes comitatus Albensis, Petrus Bodo de Meztchegnyew, Joannes de Dombo, Franciscus Somogy de Endred, Petrus Emreffy de Zerdahel, Ladislaus Nagh de Beer, Stephanus Thomori de Chwch, Blasius de Weche capitaneus peditum regie maiestatis, Paulus de Barcha, Michael Somlyay, Mattheus Kassono, Blasius Cherÿ, Michael Kwnyowych, Emericus Pwthnoky, Ioannes Zthary de Maria, Franciscus Dobo de Ruzka, Sigismundus de Rohman, Andreas Ispan de Macha aliique universi et singuli fideles subditi serenissimi

domini regis Ioannis, domini nostri gloriosissimi, qui in presenti negotio interfuerunt, memoriae commendamus per presentes litteras nostras, quod nos illustri et magnifico domino Ludouico Gritti, gubernatori regio et regni Hungariae electoque ecclesie Agriensis, summo thesaurario et consiliario regie maiestatis in omnibus, que ad commodum et statum predicti serenissimi domini nostri regis necnon libertatem et conservationem regni pertinerent, pro facultate nostra auxilio esse volumus, atque ad hec nos eidem promittimus, harum nostrarum sigilli nostri munimine manusque nostre subscriptione roboratarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Bude, sabato proximo ante festum circumcisionis domini, anno eiusdem millesimo quingentesimo tricesimo.

NÁDASDY TAMÁS KORMÁNYZÓ-HELYETTESI KINEVEZÉSE.

(Melléklet a 44. laphoz.)

Nos Ludouicus Gritti gubernator regni Hungarie, comes perpetuus terre Maramorusiensis ac summus thesaurarius et consiliarius regie maiestatis etcetera, recognoscimus per presentes litteras nostras, quod nos magnificum Thoma de Nadasd in absentia nostra fecimus et constitutimus in vicegubernatorem nostrum, dando et conferendo eidem plenam atque omnimodam auctoritatem, ut ipse Nadasdy intra adventum nostrum vice et in persona nostra omnia negotia ad gubernationem nostrum pertinentia unacum officio thesaurarius exercere universosque proventus regni administrare et iuxta necessitatem negotiorum regie maiestatis simul et regni dispensare debeat, et quod universi officiales et prefecti quorumlibet bonorum et officiorum ac proventuum regalium exactores ad praefatum Nadasdy in omnibus attendere, omniaque officia ad libitum suum tenere proventusque huiusdem universos ad manus suas administrare ac eidem rationem dare debeant; hoc tamen non pretermisso, quod si regia maiestas vel aliquis dominorum aut alter quispiam ad huiusdem officium gubernationis vel thesaurarius et proventuum administrationem sese immiserit vel ipsum in eo quovis pacto turbaverit, extunc ipse Nadasdy aut ad nos Constantino-polim aut alicubi nos reperire poterit, venire, aut ad domum suam se conferre, ibique adventum nostrum exspectare possit et valeat, harum nostrarum vigore testimonio mediante. Datum Bude, 12. mensis Ianuarii, anno domini millesimo quingentesimo tricesimo primo.

Idem Ludovicus Gritti
manu propria.

TRANQUILLUS ANDRONICUS GRITTIRŐL ÍRT MUNKÁJÁNAK
CZÍMLAPJA.

(Melléklet a 116. laphoz.)

1 a. lap.

Tranquilli Andronici Dalmatiae Traguriensis de rebus in Hungaria gestis ab illustrissimo et magnifico Ludovico Gritti deque eius obitu epistola.

1 b. lap.

Illustrissimo et magnifico domino Alberto de Lascho palatino Syradiensi et libero baroni in Kiesmark Franciscus Andronicus salutem plurimam. Ingeniorum monumenta, eorum praesertim hominum, qui non minus ipsa scientia, quam rerum usu excellerunt, Alberte Laschi, semper eiusmodi custodia sepienda esse putavi, ut ad omnem etiam posteritatem per manus quasi transmissa humanae vitae usui esse perpetuo possint. Ratio autem ea monumenta custodiendi antea quidem compluribus in eandem sententiam conscriptis libris, nunc vero typys commendatis optima esse ducitur. Siquidem hoc demum illud est, quod viros illustres ab hominum oblivione vindicet et tanquam immortalitatis quadam civitate donet. Patruus meus Tranquillus Andronicus quo ingenio, qua doctrina quam exquisita fuerit, si cuiquam notum

EGYKORÚ UJSÁGLAP GRITTI HALÁLÁRÓL.

(Melléklet a 168. laphoz.)

1 a. lap.

Warhaffte geschicht wie herr Ludouico Griti von Constantinopel in die Walachey ankommen und in Sybenbürgen erschlagen ist den 28. Septembris. 1534.

1 b. lap.

Herr Ludouico Griti des Hertzogen von Venedig beysun, so zu Constantinopell an des Türcken hoff auffgezogen und in sondern genaden gewesen ist, daselbst von im abgefertiget worden mit tausent Janitschern und acht hundert pferden, und auff die Walachey gezogen. Aldo er bosz practicken fürgenomen, etlich der mechtigsten Herrn der Walachen an sich gezogen, und auff sein parthey bracht hat, in willen den Wayda daselbst zu entsetzen. Dasselb aber gedachter Wayda zu

frü gewar worden ist, sich geſterckt, und den Griti genötet, im die Walachen, so er ihm anhengig gemacht het, zuzustellen. Dero fürnemsten er die meüler und nasen abschneyden, und die ander niderhacken lassen, hat Griti gesagt ob er de Kaiser ungehorsam sein wöl. Darauf er geantwort, nayn, der Kaiser aber hab im solche sachen mit ym zu handeln mit befolhen. Dagegen Griti gebetten, in on schaden in Sybenbürgen zihen zu lassen. Das der Walachisch Wayda bewilligt: und ym zu seiner verglaitung noch tausent man zugeben hat. Als Gritti in Sybenburgen ankomen ist, seyn ym der herr Zibac Bischoff zu Wardein undd der Wayda in Sibenburgen entgegen gezogen mit anderthalb hundert pferdem in zu empfaen. Und do sie auff vier meil in einem dorff gelegen sein, hat Griti ausgeschickt, unnd ernennten Bischoffen Ziback sampt

2a. lap.

sampt seinem volck bey nachts niderhacken lassen, mit befelch im des Bischoffs haupt auf einem Sebel zu zufüren. Und den Mailaten, der diselbe nacht auch bey dem Bischoff gelegen sein solt, aber nit entgegen gewesen ist, gleicherweisz niderzuhacken. Darob di Sibenburgier erzürnet sein, und haben mit hilff des Waida aus der Molda und ettlicher Hunger, Zecken undd Walachen ein mechtig grosz volck versamelt, und den Griti sampt seinen sünen und etlichen mechtigen Herrn in einen festen Stetlin Medwisch genant ein zeytlang belegert. Letzlich seyen die Burger mit etlichen Hungern vereinigt, in den kirch thurn oder freydhoff geflohen, und haben die Gritischen mit schiessen und werffen so weit beschedigt und getrungen, das sie zum teil über die Statmaurn ausgefallen sein, und zum theil die thor selbst eröffnet, und sich dem Mailat obersten hauptman in gnad ergeben haben. In demselben haben die Sibenburgischen und mitverwanten inn die Stat getrungen, des Griti volck alles, etlich melden in drey tausent erschlagen. Aber Griti, sein zwen Sün, auch Doci Janisch und Luti Janischerban haben sich in einem hausz auff das sterckist vertarrast gehabt. Do sollichs der Mailat erfarn, hat er das haus erbrechen lassen, den Griti, der sich nit gerürt, noch gegen ihm auffgestanden ist, in einem sessel gefinden, selbst bey der hand genomen, sampt bemelten

2b. lap.

seinen Sünen und Doci und Luti Janisch für das Stetlein, in dem leger zu seinen zelten geführt, daselbst den Griti mig eigener hand nider gehackt. Und einen gepman in seinem blut wol gewaschen, dem Doci

Janisch anlegen, und in etlich mal um die Zellt unter dem volck umbfüren lassen. Darnach hat er yn, sampt dem Luti Janischerban und zweyen des Griti sünen auch nidergehackt, die der massen geendet haben. Janus Wayda enthelt sich im Geschlosz zu Wardein XXI. meyl. von dannen, und wöllen die Hungern keinen Türkischen Herrn mer gedulden. Und hat der Hoffrichter zu Ofen, des Griti güter in das geschlosz füren lassen, besorgen sich die Pester. Und was sich auff soliche geschicht weyter zutregt, gibt die zeyt zu erkennen. Der gutig Herr Gott sey mit uns allen. Amen.

TRANQUILLUS KÉZIRATÁNAK GRITTI HALÁLÁRÓL SZÓLÓ RÉSZE.

(139. lap.)

... promitterent, velle se ipsis dedere. Moldavi ingenue promiserunt ac stabiliverunt litteris ad gubernatorem datis, quem postquam in eorum potestate fuit, tradiderunt necandum Hungaris, negantes se occidere posse, iureiurando teneri. O perfidiam singularem et inauditam: interpretantur se vacare crimine, quod alium carnificem subiecerint. Ianizeri omnes ad unum prius nudati, deinde lanceis confixi interiере. Gubernatori caput iussu Francisci Chendi amputatur et Petro vayvodae missum est; sevitum est in cadaver more barbarico; cor extractum pectore dissecto, manus, pedes, singuli digiti abscissi, dimissique per civitates Hungariae. Gothardus tamen Chun, quo maiorem hostem non habuit, reliquias corporis in loco sacro humavit. Filii obducti in Moldaviam etiam mandato vayvodae interempti dicuntur, egregia indole, summaeque spei adolescentes, alter duodecimum, alter vero vigesimum annum aetatis agens. Hunc exitum habuit vir magnitudine animi et consilii nemini principum nostrae aetatis priscorumque temporum, si fortuna par accessisset, inferior. Parcus cibi et potus, victu parabili assuetus, somnum naturali desiderio finiens, pecuniae neque tenax, neque profusus, appetens laudis et gloriae, plus quam dici potest laboris et periculorum contemptor, perpetua constantia memoriaque incredibili: hunc summis omnibus et praeclaris dotibus abundantem excultumque natura ad res magnas videbatur genuisse; addiderat ei decorum et procerum corpus oris dignitatem et facundiam, cui plurimum fidei et admirationis conciliebat permixta gravitas cum sapientia. Errant vehementer, qui eum

TARTALOM.

Bevezetés (3–4. lap).

I.

A FÖLEMELKEDÉS.

A Gritticsalád eredete. Gritti András velencei doge. Családi viszonyai. Gritti Lajos születése, neveltetése. Konstantinápolyi üzlete. Barátsága Ibrahim nagy-

vezérrel. Emelkedésének kezdete. Első találkozása Szolimán szultánnal. A begogli. (5–11. lap.)

II.

POLITIKAI ELŐZMÉNYEK.

Magyarország a mohácsi vész után. János király diplomáciai sikerei. I. Ferdinánd és V. Károly. Ferdinánd 1527-iki hadjárata. Királylyá választása. János menekülése. Az ozmán hatalom. II. Szolimán. János király a töröknél keres oltalmat. Laski Jeromos követsége. Gritti első szerepe a magyar ügyben. Tárgyalások a nagyvezérrel. Az évi adó kérdése. János követe a

szultánnál. A török-magyar egyezség. Velence külgügyi politikájának szálai Konstantinápolyban. János veszteségei és menekülése. Velence a törököt Bécs ellen izgatja. Ferdinánd sakkhúzásai. Követei Konstantinápolyban. Velencei fondorlatok. Szolimán megindul Magyarország felé. (12–24. lap.)

III.

AZ 1529-IKI HADJÁRAT.

Szapolyai János visszatérése. A francia szövetség. Tranquillus Andronicus konstantinápolyi küldetése. Gritti keze a magyar ügyekben. A török hadsereg megindulása. Gritti András intelmei fiához. A mohácsi találkozó. János király visszahelyezése trónjába. Gritti János oldalán. Ítélete János felől. A szent korona birtoka.

Gritti főkincestárnok és királyi helytartó. Szolimán bécsi kudarcza. Gritti velencei összeköttetései, leányának férjhezmenetele. Velence bizalmatlansága. Gritti szolgálatai hazája iránt. A nyugat és kelet közvetítője. Gritti visszatér Konstantinápolyba. (25–34. lap.)

IV.

ORSZÁGOS KORMÁNYZÓSÁG.

Ferdinánd sikerei. A szendrői törökök betörése. Rogendorf Buda ellen indul. János király egyénisége. Gritti Magyar-

országon. Buda védelme. János király hálája. Gritti Magyarország kormányzója. Gritti Antal egri püspök. A hangulat az

új kormányzó ellen. Az 1530-iki országgyűlés. Az országgyűlési rendek hűség-levélle. Nádasdy kormányzó-helyettesi kinevezése. Nem fogadja el. A király és a kormányzó. A poseni tanácskozás. Fegyverszünet. Gritti elrettentési politikája a

Habsburg házzal szemben. Diplomaciai tevékenysége a béke érdekében. Gyanús önzetlensége. A veszedelmes ellenfél. Az Artándyak sorsa. Gritti másodszor tér vissza Konstantinápolyba. (35–47. lap.)

V.

A HATALOM TETŐPONTJÁN.

Buda védőjének ünneplése. Gritti befolyása a portán. A renegát. Hatása Ibrahim nagyvezérre. Hatalmának titka. Jövedelmi forrásai. Politikai pénzügyletei. A Magyarországból húzott bevételek. Kereskedelmi tevékenysége. Gritti Lőrincz. Benedetto Ramberti tudósítása Grittiről. Fényűzése. Életmódja. Önhitsége. Gritti és a humanisták. Pietro Aretino. Laski Konstantinápolyban. Rogendorf és Gritti levélváltása. A fegyverszünet meghosszabbítása. A visegrádi béketárgyalások. Gritti György

küldetése a francia királyhoz. Gritti politikájának indító okai. A magyarok elégtelensége mindkét párton. A székesfehérvári gyűlés. Gritti a trónkövetelő. Titkos lépései Moldva megszerzésére. Clissa ostroma. A függetlenségi párt újjáalakulása. A zákányi országgyűlés. Gritti követe Visegrádon. Cselszövényei a pártok egyesülésének megakadályozása érdekében. A speieri út terve és célja. A moldvai ügy. A leleplezés. János király félelme. Gritti harmadik útja Magyarországra. (48–64. lap.)

VI.

ESZTERGOM ÉS BUDA.

I. Ferdinánd politikai egyenísége. Szívós ragaszkodása a magyar királysághoz. Egyezkedési kísérlet Jánossal. A török hadjárat veszedelme. Gritti Oláhországban. Brassóba érkezik. János király és az erdélyi szászok. Nádasdy Tamás. Nagy-Szeben ostroma. A vizaknai gyűlés. Gritti útja Buda felé. Bevonulás a budai várba. Magyarország főkapitánya. A szultán fogadására Eszékre megy. Perényi Péter elfogatása. Az eszéki tárgyalások. Buda Gritti hatalmában. Esztergom ostroma. De Lazcano Tamás. A törökök győzelme Komáromnál. A kőszegi kudarc. Katzianer János. Gritti

a szent-endrei török táborban. A szultán üzenete János királyhoz. A német birodalmi sereg felbomlása. A magyarok ellen-szenve Gritti irányában. János király két tűz között. Gritti ellenségei megfélemlítésére törekszik. Párthívei: Dóczy János, Batthyány Orbán. Gritti budai udvara. Palota ostroma. Gritti érintkezései a bajor hercegekkel és Hesseni Fülöppel. A budai gyűlés. Gritti, a béke angalya. A helyzet kizsákmányolása. Az adóprés. Üzleti számítások. A szultán Konstantinápolyba parancsolja. (65–86. lap.)

VII.

A KONSTANTINÁPOLYI TÁRGYALÁSOK.

V. Károly győzelmei a török felett. Doria András. A béketárgyalások Ferdinánd és János között. Zárai Jeromos, Ferdinánd követe Konstantinápolyban. A török a béke felé hajlik. Török követség Bécsben. A Ferdinánd által birt magyar terület bizto-

sítása. Gritti Konstantinápolyba rendelik. Ibrahim Ferdinánd-párti politikája. Gritti beavatkozása. Schapper Kornél. V. Károly békeföltételei. Ferdinánd és Károly követei a nagyvezérnél. Gritti mint a török bizalmi férfa. Szerepe a béketanácskozások veze-

tésében. Velence közönye. Gritti kifakadásai a magyarok ellen. A szultán Grittinél. Magyarország protektora és a szultán jogainak védője. A német követek búcsukihallgatása. A békeokiratok. Gritti békebiztosi küldetése. Levelei Ferdinándhoz és V. Károlyhoz. A kétkulacos politika. Grittit Bécsbe várják. Ferdinánd óvó intézkedései. Gritti nem mozdul Konstantinápolyból. A francia politika és a magyar trónviszály. I. Ferencz János pártján. A német fejedelmek coalitíója Ferdinánd ellen. A Habsburg-ellenes hatalmak diplomaciai törekvései a béke meghusítására. Gritti és az európai politika. Az angol-francia-magyar szövetség terve. Fordulat a török politiká-

ban. A Ferdinánd békeköveteire váró családás. A terület-biztosítás kérdései. Ibrahim ígéreteit ennek távollétében letagadják. Gritti álnoksága kiderül. Ájász basa. Kifakadásai az olasz kalandor ellen. A várakozás. Gritti és a római kuria. Zárai Jeromos tanácsa. Schepper újabb követsége. Gritti állása megrendül. Khaireddin Barbarossa. Gritti közgyűlölet tárgya. A magán-életbe akar visszavonulni. A szultán megtagadja a begoglit. Gritti közeledése V. Károlyhoz. A török ellen háborút ajánl. Titkos tárgyalások. Gritti útnak indul. Új tervek, új kilátások. Az állítólagos házassági terv. (87—115. lap.)

VIII.

A KATASZTRÓFA.

Ferdinánd pártjának gyarapodása. János király gyanúja Gritti ellen. Készületek a gyűlölt pártfogó fogadására. Czibak Imre Erdélybe megy. A felkelés szervezése. A János-pártiak szövetkezése a moldvai vajdával. A hangulat Gritti ellen. Gritti Brassó alá érkezik. Meghívók a megyesi országgyűlésre. A magyar nemesek tisztelgése a szultán képviselőjénél. Czibak Imre Brassó felé közeledik. A felméri tábor. Czibak megöletése. A hangulat Gritti táborában. Gritti Medgyes alá vonul. A fölkelés terjedése. Maylád István. Medgyes elfoglalása. A moldvaiak árulása. Gritti János királytól kér segítséget. János Nagyváradon

várja a fejleményeket. A felkelők Medgyest ostrom alá veszik. Szökési terv. Alkudozások. Nádasdy Tamás megérkezése. A verembe jutott róka. A megyesi polgárok. Gritti utolsó erőfeszítései. A város bevétel. Gritti kivégeztetése. Sirja. Hiveinek sorsa. A zsákmány. Gritti halálának befolyása a politikára. A bécsi tervek. János király öröme és aggodalmai. Védekezése a szultán előtt. A halálhír hatása a portán. A Habsburg ház kilátásai. Vizsgálat a gyilkosság ügyében. A török politika állhatatlansága. Ibrahim nagyvezér meggyilkolása. Magyarország végzete. (116—142. lap.)

Függelék. (143—144. lap.)

A szerkesztő utószava. (145—146. lap.)

KÉPEK.

ÖNÁLLÓ MELLÉKLETEK :

	<i>Lap</i>		<i>Lap</i>
Gritti Lajos (Czímkép)	—	Tranquillus Andronicus Grittiről írt munkájának cím lapja... .. .	116
Az országgyűlési követek 1530deczember 31-iki hűséglevele	43	A medgyesi szent-ferenczrendi templom belseje	136
Nádasdy Tamás kormányzó-helyettesi kinevezése	44	Egykorú újságlap Gritti haláláról ...	138

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK :

1. Czimlap... .. .	1	21. A Héttorony Konstantinápolyban	48
2. Szent-Márk oroszlánja	3	22. A Ramberti tudósítását tartalmazó munka cím lapja	53
3. A Gritti család czimere... .. .	4	23. János király pecsétje	59
4. A velencei piazzetta és a dogepalota xvi. századi képe	5	24. Clissa vára	61
5. Gritti András emlékérmé	7	25. Szolimán szultán thugrája	64
6. Ibrahim basa	11	26. A budai királyi vár xvi. századi képe	65
7. Egy Gritti-érem hát lapja	12	27. V. Károly és Ferdinánd aláírása	67
8. A mohácsi csatater	13	28. Perényi Péter aláírása	71
9. Janicsár xvi. századi képe	16	29. Esztergom xvi. századi képe	73
10. II. Szolimán szultán	19	30. Lazcano Tamás aláírása	75
11. Laski Jeromos aláírása	21	31. Komárom xvi. századi képe	76
12. Velence czimere	24	32. Katzianer aláírása	77
13. Magyarország, János és I. Ferdinánd czimerei	25	33. Egykorú újságlap Szolimán 1532-iki hadjáratáról.. .. .	79
14. Egykorú újságlap az 1529-iki hadjáratról	29	34. György barát aláírása	81
15. János király aláírása	34	35. Hesseni Fülöp	84
16. Török martalócok	35	36. I. Ferdinánd czimere	86
17. Thurzó Elek aláírása	36	37. Török és császári követek találkozására... .. .	87
18. Pest és Buda a xvi. század derekán	39	38. Doria András	89
19. Zsigmond lengyel király	45	39. Zárai Jeromos aláírása	91
20. Nádasdy Tamás aláírása	47		

	<i>Lap</i>		<i>Lap</i>
40. Schepper Kornél aláírása	93	51. Brassó természet után	125
41. Ibrahim nagyvezér kézjegye	95	52. Medgyes főtere, a bástyatorony és a Gritti-ház ablaka	130
42. I. Ferdinánd király	99	53. Gritti medgyesi szállása	132
43. I. Ferencz francia király	102	54. A szent-ferenczrendiek temploma Medgyesen	135
44. Zárai Vespasian aláírása	105	55. A medgyesi szent-ferenczrendi tem- plom és kolostor	137
45. János magyar király	107	56. Tranquillus kéziratának Gritti ha- láláról szóló része	139
46. Khaireddin Barbarossa	111	57. Gritti pecsétje	142
47. V. Károly császár	113		
48. Gritti aláírása	116		
49. Nagy-Szeben régi képe	117		
50. Czibak Imre aláírása	119		

MEGJEGYZÉSEK A KÉPEKRŐL.

ÖNÁLLÓ MELLÉKLETEK:

A czimkép Gritti Lajost egy ismeretlenek xvi. századi fametszete után ábrázolja, mely először Beuther von Karlstadt, Bericht von Kriegshandeln (Basel, 1588.) című munkájában jelent meg. Ugyane képet adja Paulus Jovius is «Elogia virorum bellica virtute illustrium» (Basel, 1596.) című munkájának Grittiről szóló fejezetében.

Az országgyűlési követek 1530 december 31-ikén kelt hűséglevelének (43. l.) eredetije a m. kir. Országos Levéltárban őriztetik; hasonmását Divald Károly által készített fénynyomatban adjuk.

Grittinek Nádasdy Tamás kormányzó-helyettesi kinevezését tartalmazó, 1531 január 12-ikén kelt oklevele (44. l.) szintén az Országos Levéltárban őriztetik.

Tranquillus Andronicus Grittiről irt munkájának kézírata, melynek czimlapját és 16. oldalát hasonmásban adjuk (116. l.), a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának tulajdona; könyvtári jelzete: 3760. Fol. Lat.

A medgyesi szent-ferenczrendiek templomának belsejéről, melynek sirboltjában Gritti el van van temetve, Cserna Károly a helyszínén készített rajtot.

A Gritti haláláról megjelent egykorú újságlapot a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának eredeti példányáról adjuk.

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK:

A czimlap kerete Gritti András velencei doge Gisi Vincze számára adott capitularejának első oldaláról van másolva, mely a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában *Cod. Lat. Mediæ ævi 302.* jelzet alatt őriztetik. Másolta *Cserna Károly*, s ugyanő tervezte, a capitulare betűit véve mintául, a keretbe foglalt feliratot. A szavakat elválasztó kereszték és oroslánfejek Gritti Lajos bővített czímerének motívumaiból vétettek.

Szent-Márk oroslánja (3. l.) egy Marcantonio Trivisano dogétól származó capitulare kezdő miniatürjéről, ugyane kódexből vétetett.

Gritti András egy más capitulareja lapdíszeről van másolva az a pajzs, melyet a Gritti-család eredeti czímerével a bevezetés záró képeül (4. l.) adunk. Az eredetiben a pajzs mezejét a Bondimeri-család czímere foglalja el.

A velencei piazzetta és a doge-palota xvi. századi képe (5. l.) Philippus Bergomensis «Supplementum supplementi chronicarum» (Velence, 1513.) című munkájából vétetett.

Gritti András emlékérmének előlapját (7. l.), mely a doge mellképét ábrázolja ANDREAS · GRITTI · DVX · VENETIAR(um) · körirattal, és egy másik, Giovanni Zacchitól származó Gritti-érem hátlapját (12. l.), mely kigyó által övezett földgömbön Fortuna álló alakját ábrázolja, DEI · OPT(im)i · MAX(im)i · OPE · körirattal és a művész jegyével: IO(annes) · ZACCHVS · F(ecit). Aloiso Heiss «Les medailleurs de la renaissance» című munkájában megjelent reprodukciója után adjuk.

Ibrahim pasa arczképének (11. l.) eredeti rézmetszete Boissard «Vitae et icones Sultanorum Turcicorum» (Frankfurt, 1596.) című munkájában jelent meg.

A mohácsi csatateret (13. l.) természet után rajzolta *Cserna Károly*.

A janicsárt ábrázoló kép eredeti rézmetszete Nicolay «Schiffart und Rays in die Tuerkey» (1572.) című munkájában jelent meg.

II. Szolimán szultán (19. l.) és Zsigmond lengyel király (45. l.) képeit Beuther «Kurtzer Bericht von Kriegshandel» (Basel, 1588.) című munkájának metszeteiről adjuk.

Laski Jeromos aláírása (21. l.) 1541 október 27-én kelt leveléről vétetett, melynek eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őrzetik. Olvasása: *Hier(onimus) de Lasko pal(atinus) Siradien(sis) (e)t c(etera) manu sua*.

Velencei czimere (24. l.) egy velencei ősnymotatvány vignettájáról vétetett, mely a «L'arte della stampa nel rinascimento italiano. Venezia, 1894. című munkában jelent meg.

A Magyarország, János király és I. Ferdinánd czimerét ábrázoló fejléczet (25. l.) a «Magyar Nemzet Története» V. kötete számára rajzolta *Cserna Károly*.

Az 1529-iki hadjáratról (29. l.) és Szolimán 1532-iki hadjáratáról (79. l.) szóló egykorú újságlapok címlapjait a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának eredeti példányairól közöljük.

János király aláírása (34. l.) V. Károlyhoz 1530 márczius 13-ikán intézett leveléről vétetett, melynek eredetije az osztrák cs. és kir. belügyminiszterium levéltárában őrzetik. Olvasása: *Joannes rex Hungariae manu p(ro)p(ri)a*.

A török martalóczokat ábrázoló metszet (35. l.) a «Türkischer kayser Ankunft» című, Augsburgnban 1543-ban megjelent munkából vétetett.

Thurzó Elek aláírása (36. l.) 1525 szeptember 9-ikén kelt; a levél eredetije a m. kir. Országos Levéltárban őrzetik.

Pest és Buda a xvi. század derekén (39. l.), olasz metszet, mely a kép aláírása szerint Francesco Collignon sajátja alól került ki. Eredetije, T. 145. jelzet alatt, a Magyar Történelmi Képcsarnokban van.

Nádasdy Tamás aláírása (47. l.) 1543 április 22-iki leveléről vétetett, mely a Soós család levéltárában, a Magyar Nemz. Múzeumban őrzetik. Olvasása: *Id(em) Th(omas) Nadasdy (e)t c(etera) manu p(ro)p(ri)a*.

A Hétorony Konstantinápolyban (48. l.) «Münster Cosmographiája» baseli, 1546-iki kiadásában megjelent metszetről vétetett.

A Ramberti Grittiről irt tudósítását tartalmazó munka: Viaggi fatti da Vinetia Velence, 1543.) címlapját (53. l.) a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának példányáról adjuk.

János király pecsétjét (59. l.) a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának eredeti példányáról a «Magyar Nemzet Története» V. köte számára rajzolta *Mühlbach Károly*. A pecsétben zárt koronával fedett négyelt pajzs 1. és 4. mezéjében a magyar osztások, a 2. és 3. mezőben a kettős kereszt, a négyelt szív-pajzs 1. és 4. mezéjében egyszerű, a 2. és 3. mezőben növekvő farkas látható; a nagy pajzs körül 6 kisebb pajzsban jobbról 1. a kettős kereszt, 2. a három dalmát leopárdfej, 3. a kumániai oroszlán, balról 1. a bosnyák két korona, 2. a szlavóniai menyét, 3. a sziléziai sas láthatók. Körirata: SIGILLUM SERENISSIMI: PRINCIPIS: DOMINI: JOANNIS: DEI: GRA(tia): REGIS: HUNGARIE: DALMACIE: CROACIE:

A Clissa várát ábrázoló metszet (61. l.) Coronelli «Isole, spiagge, porti, citta, fortezze della Dalmazia» című munkájában jelent meg.

Szolimán szultán thugrját I. Ferencz francia királyhoz intézett athnamejéről, mely a párisi Bibliothéque Nationale-ban őriztetik, először Sylvestre adta kia «Paléographie Universelle» II. kötetében.

Buda xvi. századi látképét (65. l.), mely a várost délkeleti oldaláról mutatja be, Dominicus Custos rézmetszetének, a Magyar Történelmi Képcsarnokban levő, *T. 137.* jelzetű példányáról adjuk.

V. Károly és Ferdinánd együttes aláírása (67. l.), a mainzi érsek számára 1530 szeptember 13-ikán kiadott oklevelükről, az osztrák cs. és kir. belügyministerium levéltárában (II. B. 4. Böhmen, Fasc. 1.) levő eredetiről vététt. Olvasása: *Carol(us) Ferdinand(us)*.

Perényi Péter aláírása (71. l.) 1540 szeptember 8-ikán kelt okleveléről vététt, mely a m. kir. Országos Levéltárban őriztetik. Olvasása: *Petrus de Perin manu p(ro)p(ria)*.

Esztergom xvi. századi képét (73. l.), Hufnagel egykorú rajza után, Brawn «Urbium praecipuorum mundi Theatrum» című munkájának iv. kötetéből adjuk.

Lascano Tamás aláírása (74. l.) 1533 február 14-ikén kelt; eredetije a bécsi cs. és kir. házi, udvari és állami levéltárban.

Komárom xvi. századi képe (76. l.) Forlani «Città del mondo» című munkájában jelent meg.

Katzianer János aláírása (77. l.) 1533 december 19-én I. Ferdinándhoz intézett jelentéséről vététt, melynek eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őriztetik. Olvasása: *Hanns Catzianer Ritter*.

György barát aláírása (81. l.) János király 1533 május 14-iki okleveléről vététt, melynek eredetije szintén a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őriztetik. Olvasása: *Fr(ater) Georgius Her(emi)ta*.

Hesseni Fülöp gróf arcképe (84. l.) Cranach Lukács metszete után, Hirth «Culturgeschichtliches Bilderbuch»-ja I. kötetében jelent meg.

I. Ferdinánd czimere (86. l.) Labach István »Wahrhaftige Handlung» című, Buda és Bécs ostromáról szóló, Nürnbergben, 1530-ban megjelent röpirata czimlapjáról vététt s négyelt pajzsban a magyar és cseh czímereket váltakozva, a szív pajzsban pedig a Habsburgok egyesített spanyol-osztrák czímerét ábrázolja.

Török és császári követek találkozása (87. l.) a «Wegraysz Keyserl. Maiestät Legation 1532» című, 1532-iki újság lap czimképéről vététt, a kép felső részének elhagyásával.

Doria András képe (89. l.) Schrenck v. Notzing «Der durchl. Kayser etc. Bildnussen» (Innsbruck, 1600.) című munkájában jelent meg.

Zárai Jeromos aláírása (91. l.) 1530 augusztus 14-én kelt; eredetije a bécsi cs. és kir. állami levéltárban. Olvasása: *Hieronimo de Zara p(ro)p(ria) m(anu)*.

Schepper Kornél aláírása (93. l.) 1533 márczius 11-én kelt; eredetije ugyanott. Olvasása: *Cornelius Duplicius Scepper(us)*.

Ibrahim nagyvezér kézjegyet (95. l.) Hammer «Wiens erste Türkische Belagerung» című munkájából vettük.

I. Ferdinánd király képe (99. l.) Barthel Beham metszetének a Magyar Történelmi Képcsarnokban 6608. szám alatt őrzött példányáról készült.

I. Ferencz francia király képét (102. l.) a Hirth «Kulturgesch. Bilderbuch»-ja II. kötetében megjelent metszet után adjuk.

Zárai Vespasian aláírása 1532 február 8-án kelt; eredetije a bécsi cs. és kir. állami levéltárban. Olvasása: *Vespasiano Gilio de Zara s(cripsi)t m(anu) p(ro)p(ria)*.

János magyar király képét (107. l.) az Ó Felsége hitbizományi könyvtárában őrzött eredeti metszet után adjuk.

Khairuddin Barbarossa képének (111. l.) eredetije ugyanott őriztetik.

V. Károly képét (113. l.) Bartel Beham eredeti metszetéről, a «Magyar Nemzet Története» V. kötete számára készült felvételtől adjuk.

Gritti aláírása (116. l.) 1532 április 16-án kelt; eredetije a m. kir. Orsz. Levéltárban. Olvasása: *Ludovicus Gritti regni Vngarie gubernator et cetera*.

Nagy-Szeben régi képe «Das Gedrückte und Erquickte Königreich Hungarn» (Frankfurt és Lipcse, 1668.) című munkában jelent meg.

Czibak Imre aláírása (119. l.) 1534 február 2-ikán kelt; eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. Olvasása: *Emericus Czybak de Palotha Waradien(sis) (et cetera)*.

Brassó látképét (125. l.) a «Magyar Nemzet Története» III. kötete számára természet után rajzolta *Cserna Károly*.

A Medgyes főterét, a bástyatornyot és a Gritti-ház ablakát ábrázoló képet (130. l.) a Magyar Nemzet Története v. kötete számára rajzolta Cserna Károly.

Gritti megyesi szállását (132. l.) és a szent-ferenczrendiek temploma és kolostora (135. és 137. l.) Cserna Károlynak a helyszínen készült eredeti rajzai.

Tranquillus kéziratának Gritti haláláról szóló része (139. l.) a nemz. múzeumi kézirat 23b. lapjáról van kicsinyítve.

Gritti pecsétje (142. l.) Grittinek az országos levéltárban és a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őrzött eredeti okleveleiről vététt. A pecsét mezejét Gritti czimere foglalja el, mely vágott pajzs felső mezejében keresztet, az alsó vörös mezőben koronás oroslánfejet ábrázol. Körirata: *LVD(ovicus) · GRITTI · GVBERNATOR · REGNI · HVNGARIE* · Rajzolta Cserna Károly.

HIBAIGAZÍTÁSOK.

14. l. fel. 13. sor. *Tomyos* helyett olvasd : *Tornyos*.
56. l. fel. 10. sor. *Wels* helyett olvasd : *Vels*.
U. ott, al. 3. sor. *Dselalfade* helyett olvasd : *Dselilszide*.
68. l. 1. jegyz. 1. sor. *Schneller* helyett olvasd : *Schuller*.
108. l. al. 6. sor. *1534* helyett olvasd : *1533*.
A 43. laphoz mellékelt oklevél aláírásában *1550* helyett olvasd : *1530*.
-

GRITTI LAJOS.

